YUVAL NOAH HARARI

durdurulamayan insanlık

dünyanın hâkimiyetini nasıl ele geçirdik

resimleyen RICARD ZAPLANA RUIZ

2,5 MİLYON
İnsanların Afrika'daki evrimi. Taştan aletlerin kullanılması.

6 MİLYON
İnsanlarla şempanzelerin son ortak büyükannesi.

2 MİLYON
Farklı insan türlerinin evrimi.

1,5 MİLYON
Ateşin erken dönem kullanımı

ZAMAN ÇİZELGESİ

50 BİN
Sapiensin Avustralya'ya yayılması. Avustralya'daki büyük hayvanların yok oluşu.

70 BİN
Hikâye anlatıcılığının başlaması. Sapiensin Afrika'nın dışına yayılması.

40 BİN
Sanatın gelişmesi.

35 BİN
Neandertallerin yok oluşu. Sapiensin yaşayan tek insan türü olarak kalması.

300 BİN
Sapiensin Afrika'daki evrimi.

15 BİN
Sapiensin Amerika kıtasına yayılması. Amerika'daki büyük hayvanların yok oluşu.

400 BİN
Neandertallerin Avrupa ve ortadoğu'daki evriminin başlangıcı.

YUVAL NOAH HARARI

durdurulamayan insanlık

dünyanın hâkimiyetini nasıl ele geçirdik

CİLT 1

resimleyen RICARD ZAPLANA RUIZ

kolektif kitap

Kolektif Kitap - 197

Durdurulamayan İnsanlık - 1. Cilt -
Dünyanın hâkimiyetini nasıl ele geçirdik

Özgün Adı: *Unstoppable Us: How we took over the World*

© Yuval Noah Harari, 2022 - © Kolektif Kitap, 2022

ISBN: 978-605-2205-94-5

Sapienship Storytelling:
Yazar: Yuval Noah Harari
Editörler: Susanne Stark, Sebastian Ullrich
Prodüksiyon ve İdare: Itzik Yahav
İdare ve Editörlük: Naama Avital
Pazarlama ve Halkla ilişkiler: Naama Wartenburg
Editör ve Proje Yönetimi: Nina Zivy
Araştırma Asistanı: Jason Parry
Redaksiyon: Adriana Hunter
Çeşitlilik Danışmanı: Slava Greenberg
Tasarım ve Kapak: Hanna Shapiro
İllüstrasyonlar ve Kapak illüstrasyonu: Ricard Zaplana Ruiz
www.sapienship.co

İngilizceden Çeviren: Çiğdem Şentuğ
Yayıma Hazırlayan: Cihan Kara
Grafik Uygulama: Semih Büyükkurt

1. Baskı, Ekim 2022, İstanbul
Sertifika No: 51867

Baskı ve Cilt: Berdan Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 215-216 Topkapı, İstanbul - 0212 613 11 12

Sertifika No: 45750
kolektif, kitap, bilişim ve tasarım a.ş.
Asmalı Mescit Mah. Sofyalı Sok. No: 24/A Beyoğlu / İstanbul
www.kolektifkitap.com - info@kolektifkitap.com
T: 0212 243 96 39

Yayıncının izni olmaksızın elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz ve iletilemez.
Tüm hakları saklıdır.

Tüm varlıklara… aramızdan ayrılanlara, yaşayanlara ve henüz dünyaya gelmemiş olanlara. Atalarımız dünyayı bugünkü haline getirdi. Gelecekte neye dönüşeceğine biz karar vereceğiz.

- Yuval Noah Harari

İNSANLARIN AMACI NEDİR?

Büyümek zor iş. Sadece siz ve arkadaşlarınız için değil, herkes için zor. Hayvanlar için bile…

Aslan yavruları büyürken koşmayı ve zebra avlamayı öğrenmelidir. Genç bir yunus yüzmeyi ve balık yakalamayı bilmelidir. Bir kartal yavrusunun uçmayı ve yuva yapmayı öğrenmesi gerekir. Ve bunların hiçbiri kolay değildir.

Büyümek insanlar için çok daha zordur çünkü neleri öğrenmemiz gerektiğini tam olarak bilemeyiz. Aslanlar koşar ve zebra avlar, yunuslar yüzer ve balık yakalar, kartallar uçar ve yuva yapar. Peki insanlar ne yapar?

Büyüdüğünüzde bir yarış arabasını, hiçbir aslanın koşamayacağı kadar hızlı sürebilirsiniz. Bir tekneyi hiçbir yunusun gidemeyeceği kadar hızlı yüzdürebilirsiniz. Bir uçağı hiçbir kartalın uçamayacağı kadar yükseklere uçurabilirsiniz. Hayvanların hayal bile edemeyeceği milyonlarca başka şey yapabilirsiniz. Mesela bir bilgisayar oyunu tasarlayabilir, yeni bir ilaç keşfedebilir ya da tüm gün evde oturup televizyon izleyebilirsiniz. İnsanların o kadar çok seçeneği var ki! İşte insan olmak bu yüzden çok kafa karıştırıcı.

Sonuçta ne yaparsanız yapın, öncelikle insanların neden bu kadar çok seçeneği olduğunu bilmeniz önemlidir. Bu seçeneklere sahibiz, çünkü dünyayı biz yönetiyoruz.

Gezegenimiz Dünya, önceleri çok çeşitli hayvanlar tarafından yönetiliyordu. Karalar aslanlar, ayılar ve fillerin hâkimiyetindeydi. Denizlerin hâkimi yunuslar, balinalar ve köpekbalıklarıydı. Göklerse kartallar, baykuşlar ve akbabalar tarafından yönetiliyordu. Ama şimdi biz insanlar, her şeyi yönetiyoruz; karaların, denizlerin ve göklerin hâkimi biziz. Arabalarımız, gemilerimiz ve uçaklarımızla nereye gidersek gidelim, aslanlar, yunuslar ve kartallar yolumuzdan çekilmeli, hem de çok hızlı çekilmeli! Hayvanlar, ormanlarından yol geçirmemize engel olamazlar. Nehirlerine barajlar inşa ettiğimizde, bizi durduramazlar. Okyanusları ve gökyüzünü kirletmemizi engelleyemezler.

Doğrusu insanlar o kadar güçlü ki, tüm diğer hayvanların kaderi bizim elimizde. Aslanlar, yunuslar ve kartallar hâlâ hayatta, çünkü yaşamalarına izin veriyoruz. Dünyadaki tüm aslan, yunus ve kartallardan kurtulmak isteseydik, bunu bir sene içinde başarabilirdik.

Bu, iyilik için de kötülük için de kullanılabilecek çok büyük bir güç. İnsan olmak için, sahip olduğumuz bu gücü ve onunla neler yapabileceğimizi anlamalıyız.

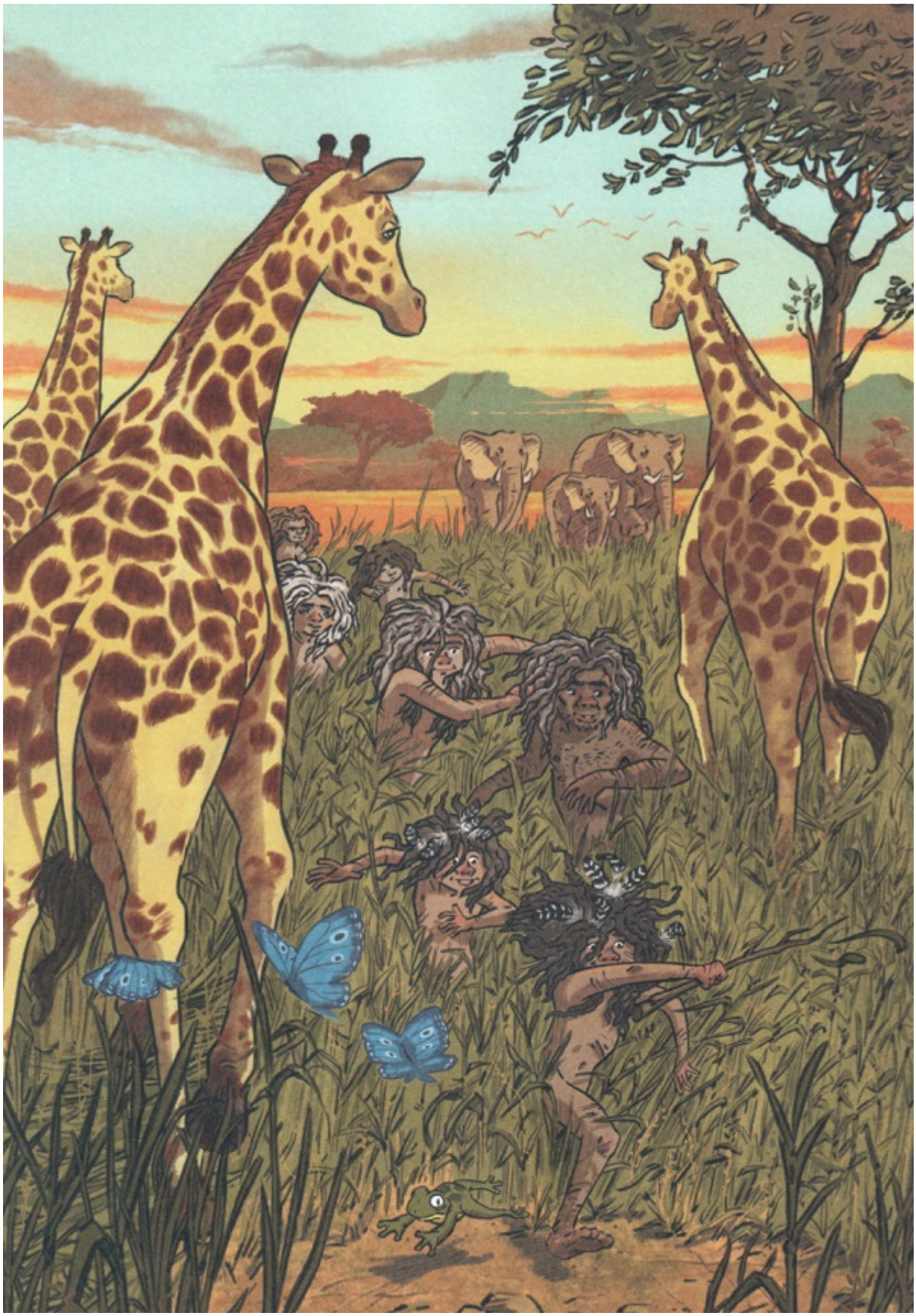
Ve bunun için öncelikle bu gücü nasıl elde ettiğimizi bilmeliyiz.

Biz insanlar aslanlar gibi kuvvetli değiliz, yunuslar gibi yüzemeyiz ve kuşkusuz kanatlarımız da yok! Öyleyse nasıl gezegenin hâkimi olabildik?

Bu sorunun yanıtı, hayatınızda duyacağınız en garip hikâyelerden biridir.

Üstelik gerçek bir hikâye.

1
İNSANLAR HAYVANDIR

ESKİDEN VAHŞİYDİK

Hikâyemiz çok eski zamanlara, bundan milyonlarca yıl öncesine uzanıyor. O zamanlar insanlar sadece sıradan hayvanlardı. Evlerde yaşamıyor, okula veya işe gitmiyorlardı; arabaları, bilgisayarları ve süpermarketleri yoktu.

Yabanda yaşıyor, meyve toplamak için ağaçlara tırmanıyor, etrafı koklayarak mantar arıyor; solucan, salyangoz ve kurbağalarla besleniyorlardı.

Zürafa, zebra ve babun gibi diğer hayvanlar insanlardan korkmuyor, hatta onlara pek aldırış etmiyorlardı. Hiç kimse insanların günün birinde Ay'a gideceğini, atom bombaları yapacağını ve şimdi okuduğunuz gibi kitaplar yazacağını düşünmüyordu.

Başlangıçta insanlar alet yapmayı bile bilmiyordu. Zaman zaman yemişleri kırmak için taşları kullanıyorlardı. Yayları ve okları, mızrakları ve bıçakları yoktu, insanlar nispeten zayıf hayvanlardı ve eğer bir aslan ya da ayı görürlerse son sürat kaçmak zorundaydı!

Günümüzde hâlâ bir sürü çocuk, gecenin bir yarısı uyanır ve yatağının altında bir canavar olmasından korkar. Milyonlarca yıl öncesinden kalma bir anıdır bu. O zamanlar, geceleri çocukları avlayan canavarlar gerçekten de vardı. Karanlığın içinden duyduğunuz belli belirsiz bir ses, sizi yemeye gelen bir aslana ait olabilirdi. Eğer hızla bir ağacın tepesine tırmanırsanız, kurtulurdunuz. Ama eğer uyumaya devam ederseniz, aslana yem olurdunuz.

İnsanlar kimi zaman aslanların bir zürafayı avlayıp yemesini güvenli bir mesafeden izlerdi. Onlar da bir parça et almak ister fakat o kadar çok korkarlardı ki, yanlarına gidemezlerdi. İnsanlar aslanlar gittikten sonra bile yaklaşmaya cesaret edemezdi. Çünkü zürafadan artakalanları yemek için sırtlanlar gelir ve insanlar bu huysuz çeteyle kavga etmekten korkardı. Diğer tüm hayvanlar gittiğinde, insanlar parmak uçlarında, sessizce leşe yaklaşır, yemek artıklarını arardı… ama geriye sadece kuru kemikler kalmış olurdu. Omuzlarını silker, incir aramaya koyulurlardı.

Günün birinde bir kadının aklına harika bir fikir geldi. Eline bir taş aldı ve kemiği kırarak içini açtı. Böylece kemiklerin ortasındaki öze, kemik iliğine ulaştı. İliğin tadına baktı, beğendi. Diğer insanlar da kadının ne yaptığını izleyerek onu taklit etti. Kısa süre sonra herkes taşların yardımıyla kemikleri kırıp ilikleri yemeye başladı. İnsanlar ilk kez, sadece kendilerinin yapabildiği bir şey öğrenmişti!

Her hayvanın kendine özgü yetenekleri vardır: Örümcekler ağ örüp sinekleri yakalar, arılar kovanlar kurup bal yapar, ağaçkakanlar ağaç gövdelerinden kurtçukları ayıklar. Bazı hayvanların son derece tuhaf yetenekleri vardır. Mesela temizlikçi balıkları düşünelim: Bu küçük balıklar köpekbalıklarını takip edip yemek yemesini beklerler. Köpekbalığı atıştırmalık bir ton balığı yediğinde, ağzını kocaman açar ve tüm temizlikçi balıklar dişlerin arasına sıkışan ton balığı artıklarını temizlemek için köpekbalığının ağzına üşüşür. Köpekbalığı bedava diş bakımı yaptırır, temizlikçi balıklarsa büyük ödülü alır. Köpekbalıkları temizlikçi balıkları bir şekilde tanır ve onları asla yanlışlıkla yemez.

Artık eski insanların da özel bir yetisi vardı: Kemiklerin ortasındaki iliği yemek için taşları nasıl kullanacaklarını biliyorlardı. Daha da önemlisi, insanlar alet yapmanın çok iyi bir fikir olduğunu öğrenmişti.

Çeşitli aletler yapmak için sopa ve taşları kullanmaya başladılar. Sadece kemikleri kırmak için değil kayalardaki istiridyeleri sökmek, yaban soğanları ve havuçları köklemek, kertenkele ve kuş benzeri küçük hayvanları avlamak için de bu aletleri kullandılar.

İnsanlar en sonunda, sopa ve taşlarla yaptıklarından çok daha muhteşem bir şeyi keşfettiler: Ateşi kullanmayı öğrendiler! Ateş çok acımasız ve korkutucudur. Aslan zebrayı yediğinde karnı doyar ve sonra yatıp uyur. Ancak ateş bir ağacı yediğinde karnı daha da acıkır, vahşice bir ağaçtan diğerine sıçrar. Tüm ormanı bir günde yiyebilir, ardında sadece külleri bırakır. Yayılmasını durdurmak için ateşe dokunmaya, onu tutmaya çalışırsanız sizi de yakar. Bu yüzden bütün hayvanlar ateşten korkar. Hatta ateşten, aslandan korktuklarından daha fazla korkarlar. Aslında aslanlar bile ateşten çok korkar.

Fakat bazı eski insanlar ateşe çok ilgi duydular. Bir de onu taş ve sopa gibi kullanabilselerdi…

Zaman zaman siz de ateşe bakıp alevlerin dansını izler misiniz? Eski insanlardan kalan bir diğer anı da budur. Başta insanlar ateşe büyük bir dikkatle yaklaştılar, onu uzaktan izlediler. Belki yıldırım bir ağacı tutuşturduğunda etrafına oturup ışığından, ısısından faydalanabileceklerini anladılar. Ama daha da iyisi, ağaç yandığı sürece tehlikeli hayvanların hiçbirinin onlara yaklaşmaya cesaret edememesiydi.

AŞÇILARIN BÜYÜK BEYİNLERİ

İnsanlar ateşi tekrar tekrar izleyip onu daha iyi anlamaya başladılar. Ateş çok acımasız ve tehlikeli olsa da, onun da bazı kurallara uyduğunu fark ettiler. Ateşle arkadaş olabilirlerdi. Yanan bir ağaca uzun bir sopa uzattılar, sopanın ucu yanmaya başladığında alevlerin içinden çekip aldılar. Artık sopanın ucu yanıyordu. Ateş onları yakmıyordu ama onlar sopalarıyla dokundukları her şeyi yakabilirlerdi. Bu çok yararlıydı! Isınmak ve aslanları korkutmak için ateşi yanlarında taşıyabilirlerdi.

Yine de hâlâ büyük bir sorun vardı: insanlar ateş yakmayı bilmiyordu. Yıldırım düşmesini beklemek son derece sinir bozucu olabilir. Islanmışsan, üşüyorsan, bir ağacın yanında tüm yıl boyunca oturup yıldırım düşmesini beklesen de, yıldırım o ağaca düşmeyebilir. Üzerine bir de peşinde bir aslan varsa, iki saniye bile bekleyemezsin.

Ateşe ŞİMDİ ihtiyacın var!

İnsanlar nihayet bu sorunu nasıl çözeceklerini buldular. Yöntemlerden biri, çakmaktaşını "pirit" denen başka bir çeşit taşa vurmaktı. Eğer pirite çok sert vurabilirseniz kıvılcım çıkar ve bu kıvılcımı kuru yapraklara doğru yönlendirebilirseniz, bazen tutuşup yanmaya başlar.

Bir diğer yöntem büyük, kuru bir odun parçasının üzerinde bir delik açmak ve deliğe kuru yaprakları koymaktır. Sonra bir dalın ucunu sivriltip keskin ucunu deliğe yerleştirir, dalı ellerinizin arasında mümkün olabildiğince hızlı bir şekilde birkaç dakika boyunca yuvarlarsınız.

Dalın ucu kuru yaprakları her geçen dakika daha da ısıtır. Açtığınız delikten dumanlar çıkmaya başlar, sonra bir kıvılcım sıçrar. Ateş! Artık bir aslan gelirse ateş çubuğunuzu savurmanız yeterli olacaktır, aslan kaçıp gidecektir.

İnsanların ateşi kullanması onları eşsiz kıldı. Neredeyse tüm hayvanlar, güç için kendi bedenlerine; kaslarının kuvvetine, dişlerinin boyutuna veya

pençelerinin keskinliğine bel bağlar. Ancak insanlar ateş sayesinde bedenleriyle hiç ilgilisi olmayan sınırsız bir güç kaynağına ulaştılar. Tek bir güçsüz insan bile, eğer elinde alev almış bir sopa tutuyorsa, tüm ormanı birkaç saatte yakabilir, binlerce ağacı yok edip binlerce hayvanı öldürebilir.

Ama ateşle ilgili en iyi şey aslanları kaçırması ya da insanları ısıtıp aydınlatması değildi. Hayır, ateşle ilgili en iyi şey, eski insanların yemek pişirmeye başlayabilmesiydi.

İnsanlar ateşe sahip olmadan önce, çiğ besinleri tüketmek için oldukça fazla zamana ve çabaya ihtiyaç duyuyordu. Minik parçalara ayırmalı, uzun süre çiğnemeli ve sonrasında da mideleri bunları sindirebilmek için çok çalışmalıydı. Dolayısıyla insanların büyük dişlere, büyük bir mideye ve çok sabırlı olmaya ihtiyaçları vardı. Ateş yaktıklarında yemek yemek oldukça kolaylaştı. Pişirmek gıdaları yumuşattı, böylece insanlar artık yemek ve sindirmek için daha az zaman ve çaba sarf etmeye başladı.

Bunun sonuncunda insanlar değişmeye başladı: dişleri ve mideleri küçüldü… ve boş zamanları çoğaldı!

Bunu sen de deneyebilirsin. Bir dahaki sefere biri patates pişirirken, bir dilim çiğ patates iste. Bekle, yeme sakın! Sadece minicik ısır.

Muhtemelen tükürecek ve ağzını çalkalamak isteyeceksin. Sert ve iğrenç gelecek! Ama pişmiş patates lezzetlidir. Mutfağınızda patatesleri, gerçek bir ateş yakmadan, ocakta, fırında veya mikrodalga fırında pişiriyorsunuz muhtemelen. Fakat tüm pişirme işi ateşle başlar. Bu yüzden eğer kızarmış ya da fırınlanmış patates seviyorsanız, arkadaşınız ateşe teşekkür etmelisiniz.

Bazı bilim insanları insan beyninin gelişmesinde yemek pişirmenin son derece önemli bir rolü olduğunu iddia ediyor. Yemek pişirmek ve beyin arasında ne gibi bir bağlantı olabilir ki?

Şöyle ki, insanlar besinlerini büyük dişleriyle çiğnemek ve büyük mideleriyle sindirmek için çok fazla zaman ve çaba harcardı ve beyinlerine yetecek kadar enerji kalmazdı. Yani ilk insanlar büyük mideli ama küçük beyinliydi. Pişirmeye başladıklarında her şey değişti: Çiğnemeye ve sindirime daha az enerji harcayan insanlar, beyinlerini beslemek için daha fazla enerji bulabildi. Mideleri küçüldü, beyinleri büyüdü ve insanlar daha akıllı hale geldi.

Fakat yine de bu değişimi büyütmemeliyiz. Evet, eski insanlar artık daha akıllıydı; aletler yaptılar, ateş yaktılar, hatta zaman zaman zebra ya da zürafa avladılar. Aslanlardan ve ayılardan daha iyi korunmaya başladılar. Ama sadece bu kadar. Kesinlikle dünyaya hükmedemediler.

FARKLI İNSAN TÜRLERİ

Bugün dünyanın dört bir yanındaki insanlar, birbirinden biraz farklı görünse ve başka diller konuşsa da aslında hepimiz aynıyız. Çin'e, İtalya'ya, Grönland'a veya Güney Afrika'ya, nereye giderseniz gidin her yerde aynı türden insanları bulacaksınız. Çinliler, İtalyanlar, Grönlandlılar ve Güney Afrikalılar arasında elbette saç ve ten rengi gibi bazı farklar var ama derimizin altında hepimiz benzer bedenlere, benzer beyinlere ve benzer yetilere sahibiz. Çinliler İtalyanca öğrenebilir, Grönlandlılar Güney Afrikalılarla futbol oynayabilir ve herkes bir araya gelip bir uzay gemisi inşa edebilir.

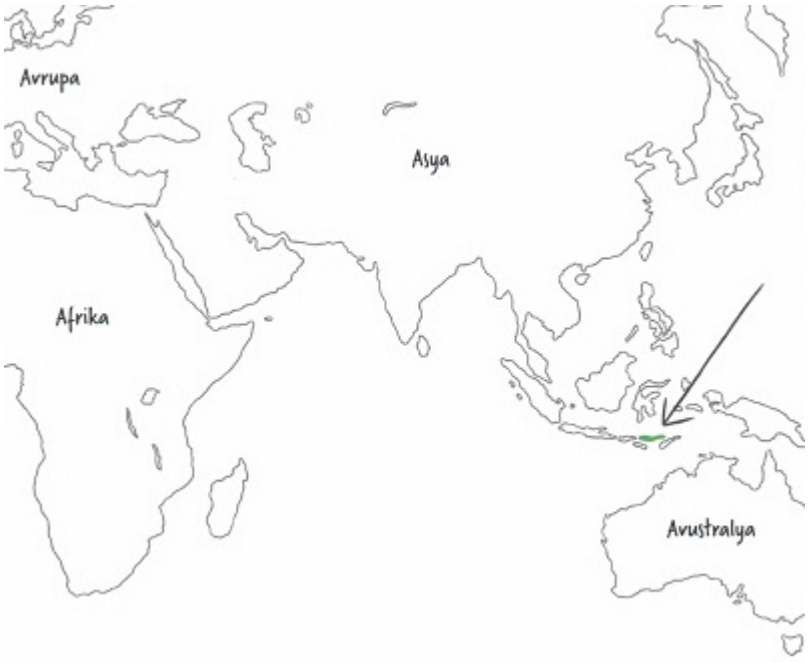
Dünyada sadece tek bir tür insan olması aslında son derece garip. Sonuçta her ülkede farklı türden karıncalar, yılanlar veya ayılar var. Buzullarla kaplı Grönland'da kutup ayıları, Kanada dağlarında boz ayılar, Romanya ormanlarında kahverengi ayılar ve Çin'in bambu ormanlarında pandalar var. Peki neden tüm bu yerlerde sadece tek bir insan türü yaşıyor?

Aslında gezegenimiz çok uzun zaman boyunca farklı türden insanlara yuva olmuştu. Dünyanın farklı bölgelerinde insanlar farklı hayvanlarla, bitkilerle ve iklim koşullarıyla baş etmek zorunda kaldı, insanların bazıları karlı yüksek dağlarda, bazıları bol güneşli tropik kıyı bölgelerde yaşadı. Bazı insanlar çöllerde, bazıları bataklıklarda boy gösterdi. Bir milyon yıldan uzun bir zamanda insanlar, tıpkı ayılar gibi, farklı koşullara sahip bölgelere uyum sağladı ve günden güne değişti.

Öyleyse bugün tüm insanlar neden sadece tek bir türe ait? Diğerlerine ne oldu? Korkunç bir felaket sonucunda yok oldular ve sadece bizim türümüz hayatta kalmayı başardı. Peki bu felaket neydi? Bu, insanların konuşmaktan

hoşlanmadığı büyük bir sır. Bundan bahsedeceğiz ama önce bir zamanlar dünyanın farklı bölgelerinde yaşamış insan türlerinden bazılarıyla tanışalım.

CÜCELER ADASI

Aile turumuza Endonezya'nın küçük bir adasından, Flores'ten başlayalım. Yaklaşık bir milyon yıl kadar önce, Flores adasını çevreleyen denizin seviyesi çok daha düşüktü. Günümüzde sular altında kalmış birçok yer, o zamanlar kurak arazilerdi ve dolayısıyla Flores, anakaraya çok daha yakındı. Meraklı bazı insanlar ve fil gibi bazı büyük hayvanlar, anakaradan adaya

geçmenin bir yolunu buldular. Deniz yükselince de, bu insanlar ve hayvanlar anakaraya dönemeyip adada mahsur kaldılar.

Flores yiyeceğin bol olmadığı küçük bir adaydı. İlk önce, daha çok gıdaya ihtiyaç duyan büyük hayvanlar ve büyük insanlar yok oldu. Daha az besine gereksinim duyan daha küçük insan ve hayvanlar hayatta kalmayı başardı. Küçük bir adam ve küçük bir kadının bebeği, ebeveyninden de küçük oldu. Elbette tüm bebekler aynı boyutta değildi, bazıları küçük, bazıları daha da küçüktü. Yiyecek kıtlığı devam ettiğinden, yine hayatta kalanlar daha küçük olanlardı. İşte Flores adasının insan ve filleri nesiller boyu bu şekilde giderek ufaldı… sonunda cüce filler ve cüce insanlara dönüştüler.

İnsanların ve hayvanların aşamalı olarak küçülmeleri "evrim"e iyi bir örnek. Evrim sadece Flores adası cücelerinin değil, tüm insan ve hayvanların nereden geldiğini; zürafaların boyunlarının neden o kadar uzun, tilkilerin neden bu kadar akıllı ve kokarcaların neden bu kadar kötü koktuğunu açıklar.

Zürafalar ağaçlardaki yaprakları yemek için birbiriyle yarışırken, en uzun boyunlu zürafa en yüksek dallara ulaşabiliyordu. En uzun boyunlu dişi zürafa diğerlerine göre daha fazla besin bulabildi ve böylelikle kendisi gibi uzun boyunlu bir sürü bebeği oldu. Tilkiler avlanırken birbiriyle yarışırdı ve en başarılı olanlar en akıllılardı, daha çok yemek bulan akıllı tilkilerin diğerlerinden daha çok bebeği oldu; bebekleri de kendileri gibi akıllıydı. Ve tilkiler kokarca avlarken, muhtemelen kokudan çok rahatsız olur ve hayvanı rahat bırakırlardı, böylelikle en kötü kokan kokarca hayatta kalır ve süper kokulu bebekleri olurdu!

Evrimin nesiller boyunca devam eden bir süreç olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Kokarcaların gerçekten çok kötü kokmaları uzun zaman aldı, tıpkı Flores adasındaki insan ve hayvanların küçülüp cüceleşmesinin çok uzun sürmesi gibi. Değişim, peri masallarındaki gibi bir anda olmadı, insanlar büyülü bir iksir içip bir anda ufalmadı veya bir büyücünün yaptığı büyü sonucunda, tataaammm! Prens bir anda kurbağaya dönüşmedi. Evrim o kadar uzun zaman aldı ki, kimse durumun farkına varmadı. Her yeni nesilde insan ve hayvanlar küçüldü ama kimse bin yıl yaşamadığından, neler olduğu anlaşılmadı.

Hayatın en önemli kurallarından biri budur: Kimsenin anlamadığı küçük değişiklikler zamanla birikir ve büyük değişimleri meydana getirir. Bu durum sadece evrim için geçerli değildir, doğadaki birçok şeyde karşımıza çıkar. Kocaman bir kayanın üzerine damlayan su damlasını izlediğinizde, kayanın o

küçücük damladan çok daha güçlü olduğunu düşünürsünüz. Su hiçbir değişikliğe yol açmadan kayanın üzerine damlar durur. Ancak aynı yere binlerce yıl sonra baktığınızda, suyun kayanın üzerinde kocaman bir delik açtığını görürsünüz. Her bir damla çok küçük bir fark yaratır ama milyonlarca damladan sonra, sabırla damlayan suyun kayadan çok daha güçlü olduğu ortaya çıkar.

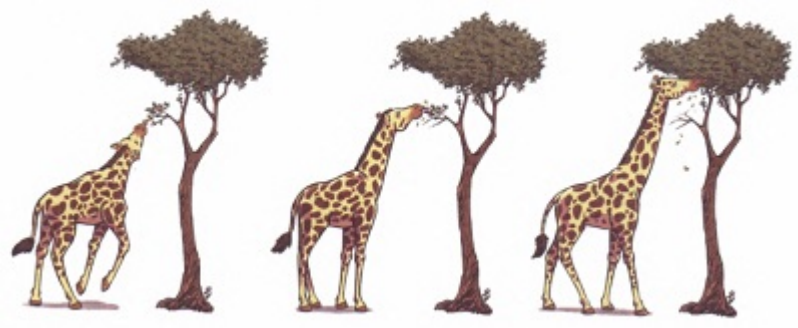
Nasıl büyüdüğünü düşün. Aynaya baktığında büyüdüğünü göremezsin. Saatlerce aynanın karşısında durup tüm dikkatini vererek bile baksan, boyunun veya saçının uzadığını göremezsin. Her sabah aynaya baktığında, muhtemelen bir önceki günle aynı görüneceksin. Ama aradan yirmi yıl geçtiğinde tamamen farklı biri olacaksın. Peki bu nasıl oluyor? Büyülü bir iksir içip uykuya yattığın ve ertesi gün tam bir yetişkin olarak uyandığın sihirli bir gün mü var? Hayır, her gün minik minik değişiyorsun ve yıllar içinde bu minik değişimler seni yetişkinliğe ulaştırıyor.

İşte böyle büyüyoruz. Su, kayadaki oyuğu işte böyle açıyor. Ve Flores adasının insanları işte böyle cüceleşti. Yavaş yavaş, adım adım.

Flores adasındaki cüce insanlar uzun yıllar boyunca yaşadı ama diğer insan türlerini yok eden felaket onları da vurdu. Bu yüzden yakın zamana dek kimse onların varlığından bile haberdar değildi. Aslında, "neredeyse kimse" demeliyiz. Bazı Flores sakinleri, bir zamanlar ormanın derinliklerinde yaşayan cücelerden bahseden hikâyeler anlatırdı. Yerliler onlara "Herşeyiyiyen-Büyükanne" anlamına gelen Ebu Gogo ismini vermişti, çünkü bu hikâyelerdeki küçük insanlar önlerine ne gelirse yiyordu! Yine de çoğu insan bu hikâyelerin saçma sapan peri masalları olduğunu düşündü, onları göz ardı etti.

Sonra günümüzden birkaç yıl önce, arkeologlar Flores adasındaki bir mağarada kazı yapmaya başladı. Arkeologlar her türden ilginç alanı kazıp uzak geçmiş hakkında ipuçları bulmaya çalışan bilim insanlarıdır. Flores adasındaki o mağarada buldukları inanılmazdı: çok eski taş aletler, kamp ateşi kalıntıları, fil kemikleri ve 50 bin yıl önce o adada yaşamış birkaç küçük insana ait iskelet.

Arkeologlar önce bu kemiklerin çocuklara ait olduğunu düşündü ama sonra yetişkin oldukları anlaşıldı. Belki de Ebu Gogo sadece peri masalından ibaret değildi! Bir zamanlar Flores'te cüceler yaşardı. Bu eski insanlar sadece bir metre boyunda ve 25 kilogram ağırlığındaydı. Ama yine de alet kullanmayı ve cüce filleri avlamayı biliyorlardı.

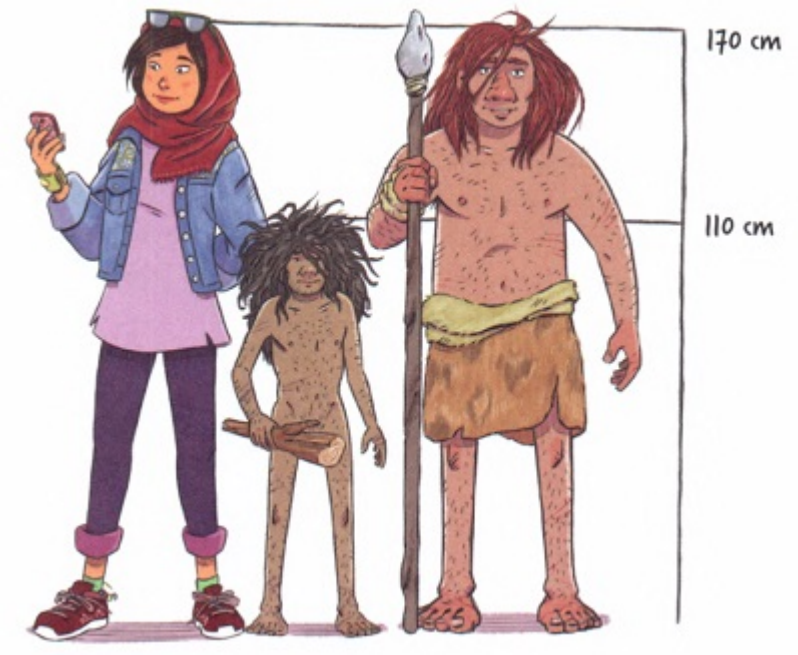
İNSAN AİLESİ

Flores adasındaki insanlar cüceleşirken Avrupa ve Asya'nın bazı bölgelerinde başka bir tür insan gelişiyordu. Bu bölgeler oldukça soğuktu ve buradaki insanlar soğuk iklimlere uyum sağladı. Bilim insanları onlara "Neander vadisinin insanları" ya da kısaca Neandertaller dedi, çünkü varlıklarına dair ilk kanıtlar, Almanya'daki Neander vadisinde bir mağarada bulunmuştu. Neandertaller bizimle hemen hemen aynı boyda olsa da çok daha ağır ve güçlüydü. Üstelik beyinleri de bizimkinden büyüktü.

Neandertaller bu büyük beyinleriyle neler yaptı peki? Araba veya uçak yapmadılar, kitap da yazmadılar. Ama çeşitli aletler, takılar ve muhtemelen başka birçok şey yaptılar. Belki onlar kuşların sesini bizden daha iyi tanıyor, hayvanların izini bizden daha iyi sürüyor, bizden daha güzel dans ediyor ya da daha güzel hayaller kuruyorlardı. Belki… belki de değil. Bilemiyoruz.

Geçmişle ilgili bilmediğimiz çok şey var ve eğer bir şeyi bilmiyorsak, yapacağımız en doğru şey "bilmiyorum" demektir. Bilim dünyasında "bilmiyorum" demek özellikle çok önemlidir. Atılacak ilk adım budur çünkü sadece bir şeyi bilmediğimizi kabul edersek, cevap aramaya başlayabiliriz. Her şeyi bildiğinizi düşünüyorsanız, neden öğrenmeye çabalayasınız ki?

Arkeologlar 2008'de şaşırtıcı bir keşif daha yaptı. Sibirya'daki Denisova mağarasında yapılan bir kazıda, eski bir insana ait bir kemik parçası buldular. Bu, 50 bin yıl kadar önce yaşamış genç bir kızın serçe parmağına ait bir kemik parçasıydı.

Arkeologlar kemiği dikkatlice incelediler ve bu kızın o güne dek bilinmeyen bambaşka bir insan türüne ait olduğunu keşfettiler. Neandertal veya Flores cücesi değildi ama bizden de son derece farklıydı. Arkeologlar kıza ve atalarına, kemiğin bulunduğu mağaraya ithafen "Denisovalılar" dediler.

Bu parmağın, mesela bir Neandertale değil de başka tür bir insana ait olduğunu nasıl bildiğimizi merak edebilirsin. Bedenimizin her parçası birçok küçük hücreden meydana gelir, bunlar birleşip burun, kalp ya da parmağı oluşturur. Her hücrenin içinde o hücreye ne yapacağını söyleyen bir "kullanma kılavuzu" bulunur. Bu kılavuz bir hücreye burun olmasını söylerken, diğerine parmak olmasını söyler. Tükürüğünüz, kemikleriniz ve saç köklerinizde bu kılavuzların kopyaları vardır, yoksa bedeniniz daha fazla tükürük, kemik ve saç üretmeyi bilemez.

Bahsettiğimiz kullanma kılavuzu, DNA'dır. Onu çıplak gözle göremezsiniz ama eğer minik bir tükürük damlası, bir parça kemik veya birkaç saç teli alıp çok güçlü bir mikroskopla bakarsanız, hücrenin içinde kıvrılıp yattığını görürsünüz. Hatta çeşitli özel ekipmanlardan destek alırsanız, DNA'ya kodlanmış talimatları bile okuyabilirsiniz. Eğer koyu tenli

insanların DNA'larını okursanız, koyu ten yapmaya dair talimatları bulursunuz. Açık tenli insanların DNA'larındaysa açık ten yapmaya dair talimatlar vardır.

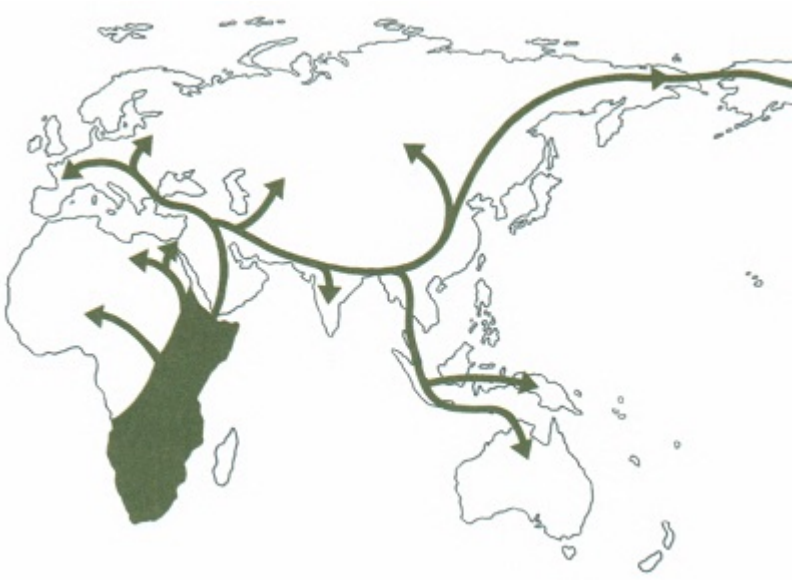
Yani bir insandan tek bir DNA kopyası almayı başarırsanız, onun hakkında çok şey öğrenebilirsiniz. Bu durum çok uzun yıllar önce yaşamış insanlar için de geçerli! DNA özellikle soğuk ve kuru yerlerde, binlerce yıl sonra bile korunur.

Sibirya'daki Denisova mağarası da çok soğuk ve kuruydu. Arkeologlar burada buldukları kemikten biraz DNA elde edip, kodlarını okumayı başardı. Bilinen hiçbir insan türünün DNA'sına benzemiyordu. Bilim insanları, Denisova mağarasında 50 bin yıl önce yaşamış bu insanın bizden, Neandertallerden ve Flores adasının cücelerinden farklı, bilinmeyen bir insan türüne ait olduğunu işte böyle anladılar.

Çok uzak bir gelecekte tüm insanların yok olduğunu ve dünyanın süper zeki sıçanlar tarafından yönetildiğini hayal edin. Günün birinde bir sıçan arkeolog, bir mağarayı kazıp sizin parmağınızı bulabilir! Ve sadece parmağınız sayesinde sıçanlar, bir zamanlar dünyada insanların da yaşadığını öğrenebilir. Yani, parmaklarınıza iyi bakın.

Dünyada cücelerin, Neandertallerin ve Denisovalıların yanı sıra birçok farklı tür insan yaşadı. Onlar hakkında çok az şey biliyoruz çünkü bize DNA'larını okumamızı sağlayacak miktarda kemik ve nesne bırakmadılar.

<u>SİZ</u> HANGİ TÜRDENSİNİZ?

Özellikle bir eski insan türü hakkında çok fazla şey biliyoruz. Onlar bizim atalarımız: bizim büyük-büyük-büyükanne ve büyükbabalarımız. Cüceler Flores adasında, Neandertaller Avrupa'da ve Denisovalılar Sibirya mağaralarında takılırken, bizim atalarımızın çoğu Afrika'da yaşıyordu.

Bilim insanları atalarımıza "Homo sapiens" ya da kısaca "Sapiens" dediler. Peki Sapiens adalarında, Sapiens vadisinde veya Sapiens mağarasında yaşadıkları için mi bu adı aldılar? Hiç de değil. "Homo" ve "sapiens" kelimeleri Latince. Latince, artık kimsenin konuşmadığı, eski ve karmaşık bir dil. Latince bu kadar eski ve karmaşık olduğu için sanki sihirli bir dile benzer ve bilim insanları bir şeyin çok önemli olduğunu vurgulamak istediklerinde ona Latince bir isim verir. Bunu hastalık, ilaç, bitki ve hayvanları isimlendirdiklerinde de yaparlar. Kediler hakkında konuşan ve ciddiye alınmak isteyen bir bilim insanını düşünün. "Kedi" demek yerine Latincede "kurnaz kedi" anlamına gelen "Felis catus" demeyi tercih eder. Ve fareye de Latincede 'ürkek fare" anlamına gelen "Mus musculus" der. Bir kitapta, "Kurnaz kedi ürkek fareyi avladı," cümlesini gördüğünüzde, kitabın çocuklar için yazıldığını düşünürsünüz. Ancak, "Felis catus Mus musculus'u

avladı,” gibi bir ° °cümleyle karşılaştığınızda, onun çok ciddi bir bilim kitabı olduğunu varsayarsınız.

Diğer insan türlerine de Latince isimler verilmiştir. Bilim insanları Neandertaller hakkında konuşurken ciddi ve önemli şeyler anlattıklarını vurgulamak istediklerinde, onlara Neandertal demez, bunu yerine “Homo neandertalensis” derler. Latincede Homo “insan” ve “Neandertalensis”, “Neander vadisinden” anlamına gelir, böylece iki kelime bir araya geldiğinde “Neander vadisi insanları” gibi bir anlam yaratılır. Ve bilim insanları Flores cücelerinden bahsederken, elbette onlara cüce demezler. Bu çok basit kaçar! Bunun yerine onlara “Homo floresiensis” yani, “Flores adası insanları” demeyi tercih ederler.

Bilim insanları bizim türümüzün ismini belirlerken, tabii ki son derece saygın bir Latince kelime seçtiler: Homo sapiens. Peki bu sözcükler ne anlama geliyor? Latincede “Sapiens” kelimesi “bilge” ya da “akıllı” anlamında kullanılır. Yani “Homo sapiens”, “bilge insan” demektir.

Kendimize “bilge insan” demeye karar vermişiz, ki bu pek de alçakgönüllü bir tercih sayılmaz. Özellikle de biz Sapienslerin diğer insan türlerinden daha akıllı olduğu kanıtlanamamışken. Sonuçta adımız bu, Sapiens. Sen de, tüm arkadaşların ve tüm akrabaların da Sapiens. Bugün dünyadaki bütün insanlar Sapiens; Almanlar da, Nijeryalılar da, Koreliler de, Brezilyalılar da, tüm insanlar Sapiens.

Sapiens atalarımız yaklaşık 100 bin yıl önce Afrika’da yaşıyordu. Neredeyse şimdiki insanlar gibi görünüyorlardı. Yani güzel bir saç tıraşı yapar, hayvan derisi yerine kot pantolon ve tshirt giydirirseniz öyle görünebilirlerdi. Ama yine de bu eski Sapiens bizden oldukça farklıydı.

Diğer insanlar gibi Sapiens de ateş yakıp alet kullanıyor ve böylelikle aslanları korkutabiliyor, hatta bazı büyük hayvanları avlayabiliyordu. Ama buğday ekmeyi veya ata binmeyi, yük arabası veya tekne yapmayı bilmiyor, büyük şehirleri bir kenara bırakın, köylerde bile yaşamıyorlardı. Sayıları da çok azdı. Tüm Afrika’da muhtemelen 100 binden daha az sayıda Sapiens yaşıyordu. Hepsini kocaman bir futbol stadına sığdırabilirdiniz. O zamanlar Sapiens henüz dünyadaki en önemli hayvan değildi. En önemlisi balinalar… belki de karıncalardı.

SONRAKİ ADIM SÜPER SAPİENS

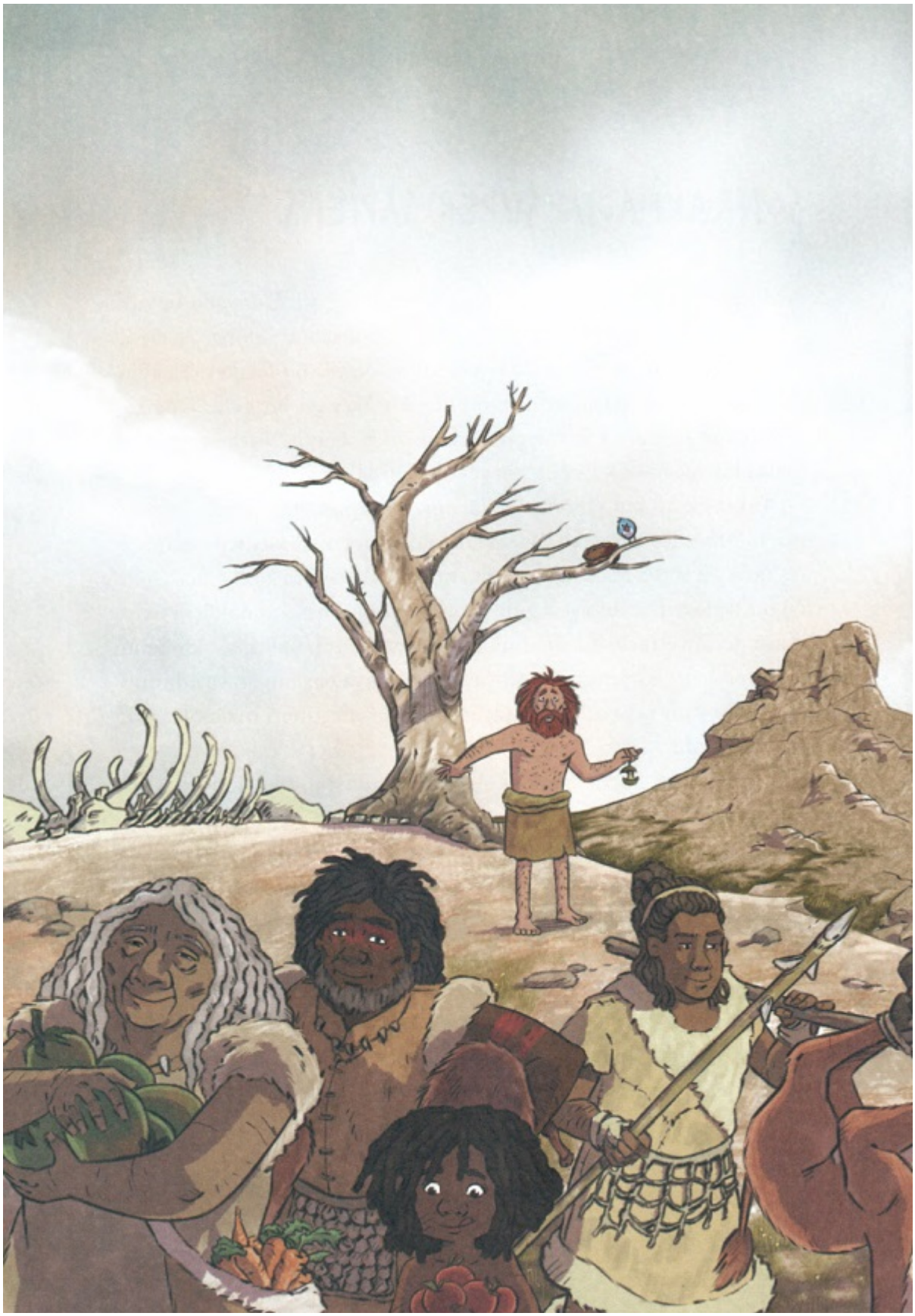
Ardından, yaklaşık 50 bin yıl önce her şey değişti. Dünyada büyük bir felaket yaşandı ve Sapiens dışındaki tüm insanlar; Flores cüceleri, Neandertaller ve Denisovalılar yok oldu. Neydi bu felaket? Uzayın derinliklerinden gelen bir asteroit değildi. Devasa bir volkan patlaması değildi. Büyük bir deprem de değildi. Hayır… felaket bizzat bizim büyük-büyük-büyük-ebeveynlerimizdi.

Yaklaşık 50 bin yıl önce atalarımızın başına, onları çok güçlendiren, tuhaf bir şey geldi. Bunun ne olduğunu merak ediyor musun? Aslında bu son derece ilginç. Ama oraya daha sonra geleceğiz. Tıpkı iyi bir dedektiflik hikâyesi gibi, gizemin köklerine ulaşmak için okumaya devam etmelisin! Şimdilik sadece muazzam bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz: Sapiens tüm dünyaya yayılmaya başlamıştı ve adımını attığı her vadi veya adada yaşayan diğer insan türleri hızla ortadan yok oluyordu.

Mesela yeni Süper-Sapiens Avrupa'ya ulaştığında tüm incirleri topluyor, tüm yemişleri yiyor ve tüm geyikleri avlıyordu. Bu da oranın sakinleri olan Neandertallerin yiyecek hiçbir şey bulamaması ve açlıktan ölmesi demekti. Ve eğer Neandertaller Sapiensleri engellemeye çalışsaydı, Sapiensler muhtemelen onları öldürürdü.

Atalarımız daha sonra Sibirya'ya gitti ve bu sefer de Denisovalıların tüm yiyeceğini aldı. Sonra Flores'e gitti, sonra… bir de bakmışsınız geride ne bir cüce insan ne de cüce bir fil var. Ve tüm diğer insan türleri yok olduğunda, atalarımız hâlâ tatmin olmamıştı. Muazzam bir güç elde ettikleri halde, daha fazla güç ve daha fazla yiyecek istediler, hatta bazen birbirleriyle dövüştüler.

AİLEDEKİ NEANDERTAL

Gördüğünüz gibi, biz Sapiensler pek de nazik hayvanlar değiliz. Diğer Sapienslere karşı sadece ten rengi farklı diye, başka bir dil konuşuyor ya da başka bir dine inanıyor diye zalimlik yapabiliyoruz. Durum böyleyken, Sapiens atalarımızın Neandertaller gibi tamamen farklı insan türleriyle karşılaştığında, pek de iyi davranmaması o kadar da şaşırtıcı değil.

Fakat birkaç yıl önce bilim insanları, Sapiens atalarımızdan en azından bazılarının, karşılaştığı diğer insan türlerini kıtlığa mahkûm etmediğini veya öldürmediğini keşfetti. DNA'yı, bedenimizin kullanma kılavuzunu hatırlıyor musunuz? DNA sadece saç renginizi ya da parmağınızın şeklini açığa çıkarmaz, ebeveyninizin kim olduğunu ve onların da ebeveynlerinin kim olduğunu ve onların da ebeveynlerinin kim olduğunu, binlerce yıl geriye giderek gün yüzüne çıkarabilir. Çünkü DNA'nızı, DNA'sını kendi ebeveynlerinden alan anne ve babanızdan alırsınız.

Bilim insanları Neandertallerin DNA'larını okuduğunda, inanılmaz bir şey öğrendiler: Bugün yaşayan bazı insanların DNA'sında eski Neandertallere ait bazı kodlar olduğu ortaya çıktı! Bu demek oluyor ki, günümüzde yaşayan tüm insanlar Sapiens türüne ait olsa da bazılarımızın büyük-büyük-büyükannesi veya babası Neandertaldi.

Neandertal atalarınız olup olmadığını anlamak son derece basit. Bir deney tüpünün içine tükürmeniz ve onu laboratuvara göndermeniz yeterli. Bir damla tükürüğünüzde bile milyonlarca DNA kopyanız var. Laboratuvar tükürüğünüzü inceler, DNA'nızı okur ve atalarınız arasında 50 bin yıl önce büyük-büyük-büyükannenizle çocuk yapmış bir Neandertal olup olmadığını söyler.

Peki büyük-büyük-büyükanneniz, niçin bir Neandertalden çocukları olsun istedi? Kesin olarak bilmiyoruz, belki âşık olmuşlardır ve tüm arkadaşları büyük-büyük-büyükdedenize gülerken, tüm arkadaşları büyük-büyük-büyükannenizi bir Neandertale âşık olmaması konusunda uyarırken, aşk tüm bu engellerin üstesinden gelmiştir.

Belki de bir grup Sapiens, ailesi ölmüş bir Neandertal bebeği evlat edinmiştir. Belki de başka bir bölgedeki Sapiensler, genç bir Neandertal kızı kaçırmış ve kız ailesine dönmeye çalışsa da zorla alıkoymuşlardır. Böylece bazı genç Neandertaller, Sapienslerin yanında büyümüş ve Sapiens bir eşle bebek sahibi olmuştur. Ama bunlar nadir olaylarmış gibi görünüyor. Atalarımız genellikle karşılarına çıkan tüm Neandertalleri sürdüler.

EĞER…?

Atalarımız daha iyi insanlar olsaydı, Neandertallerin ve Flores cücelerinin yaşamasına, gelişmesine izin verseydi, bugün dünya nasıl bir yer olurdu diye düşünmek büyüleyici. Diğer insan türleri bugün hâlâ aramızda olsaydı, dünya neye benzerdi?

Belki okulunuzun atletizm takımında, güçlü Neandertal çocuklar olurdu. Belki Flores adasından gelen göçmen komşularınız olurdu. Siyaset ve din nasıl olurdu peki? Denisovalıların oy kullanma hakkı olur muydu? Rahipler Neandertal ve Sapiens evliliklerini kutsar mıydı? Neandertaller rahip, haham veya imam olabilir miydi?

Bir Neandertal arkadaşınız olsun ister miydiniz?

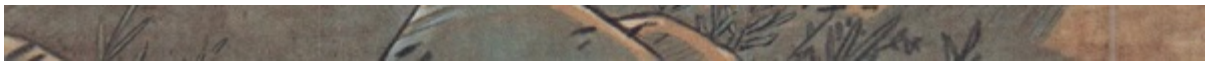
Diğer insanlar bizimle beraber hayatta kalabilseydi, kendimizi nasıl farklı görebilirdik ki. Bugün insanların çoğu, çok özel canlılar olduğumuzu düşünüyor. Onlara bizim de hayvan olduğumuzu söylediğimizde genellikle

çok sinirleniyorlar, çünkü hayvanlardan tamamen farklı olduğumuzu düşünüyorlar.

İnsanlar, diğer insan türleri ortadan yok olduğu için böyle düşünüyor olabilir, dünyada bize benzeyen başka bir canlı yok. Sapiensin diğer hayvanlar gibi olmadığını hayal etmek son derece kolay. Ama Neandertaller ya da Flores cüceleri hayatta kalsaydı, eşsiz canlılar olduğumuzu düşünmek çok daha zor olacaktı. Belki atalarımız, tam da bu yüzden tüm diğer insanlardan kurtulmuştur.

Peki atalarımız diğer insanları mağlup etmeyi nasıl başardı? Neandertaller onlardan çok daha güçlüydü, Denisovalılar soğuk bölgelere daha iyi adapte olmuştu ve Flores cücelerinin gıda ihtiyacı çok daha azdı… Tüm bunlara rağmen atalarımız, Dünya gezegeninin her noktasını fethetmeyi başardı. Peki süper güçleri neydi?

2
SAPİENSİN SÜPER GÜCÜ

MUZ MACERALARI

Ne düşünüyorsunuz? 50 bin yıl önce ne yaşandı? Sapiensin elde ettiği hangi süper güç, bugün dünyanın hâkimi olmamızı sağladı? Cevap çok açık değil mi? Süpermen, Örümcek Adam, Wonder Woman ve diğer tüm çizgiroman kahramanları güçlüdür, çünkü hepsi kuvvetlidir, çevik ve cesurdur. Fakat Sapiens Neandertallerden, hatta birçok başka hayvandan daha güçlü, hızlı veya cesur değildi. Sapiens bir kurtla, timsahla, şempanzeyle dövüşse, büyük ihtimalle kazanamazdı. Hatta yaşlı bir büyükanne şempanze bile, dünya boks şampiyonunu dövebilir.

Kurtları korkutabilmemizin, şempanzeleri hayvanat bahçelerine hapsedebilmemizin tek nedeni, kalabalıklar hâlinde işbirliği yapmamız. Bir insan bir şempanzeyi dövemez ama bin insan şempanzelerin hayal bile edemeyeceği muhteşem şeyleri başarabilir. Gizli süper gücümüz sayesinde, diğer tüm hayvan türlerinden çok daha iyi bir şekilde beraber çalışabiliriz. Hiç tanımadıklarımızla bile işbirliği yapabiliriz.

Yediğiniz son meyveyi düşünün. Belki bir muz yediniz. Muz size nereden geldi? Eğer bir şempanze olsaydınız, muzunuzu gidip ormandan sizin toplamanız gerekirdi. Ama insan olduğunuz için genellikle hiç tanımadığınız insanların yardımına bel bağlarsınız. Çok az sayıda insan gidip kendi muzunu toplar. Çoğu durumda, asla tanışmadığınız ve asla tanışmayacağınız birisi, sizden kilometrelerce uzakta yetiştirmiştir bu muzu. Sonra başka bir yabancı muzu tıra, trene, belki de gemiye yükleyip mahallenizdeki markete göndermiştir. Sonra markete gider, muzunuzu seçer, kasiyere götürür ve biraz para verirsiniz. İşte muzunuzu bu şekilde edinirsiniz.

Siz almadan önce muza kaç kişi dokundu? Bu insanlardan kaç tanesini şahsen tanıyorsunuz? Belki hiçbirini… ama bu insanlar sizin muz yemenize yardım etti.

Ya da okulunu düşün. Bir okul kurmak için kaç kişi gerekir? Öncelikle bir sürü çocuğa ihtiyaç var. Onlar yoksa okulun hiçbir anlamı kalmaz! Okulunda kaç çocuk var? Öğretmenlere de ihtiyaç var, okulunda kaç

öğretmen olduğunu saymaya çalış. Ayrıca okul binasını inşa eden, onu temizleyen, kantinde yemek servisi yapan, sınıflarda elektriksiz kalmayın diye elektrik sağlayan, ders kitaplarını yazan ve onları basan ve çok daha fazlası için çalışan bir sürü insan var. Hepsini hesaba kattığında, bir okul için kaç insana ihtiyaç var? Ve sen bunlardan kaçını tanıyorsun?

İnsanlığın Ay'a çıkması gibi büyük başarılar, yüz binlerce insanın birlikte çalışmasıyla mümkün olur. 1969'da Ay'a ilk ayak basan insan Neil Armstrong, oraya bir uzay gemisiyle gitti ama gemiyi kendisi yapmadı.

Sayılamayacak kadar çok insan uzay gemisi yapımı için çalıştı: Onu inşa etmek için madenlerden demir çıkarıldı, mühendisler tasarımını yaptı, matematikçiler Ay'a giden en uygun rotayı hesapladı, ayakkabıcılar Neil Armstrong'un Ay'da yürüyebilmesi için özel ayakkabılar yaptı ve çiftçiler astronotların uzayda yiyebilmesi için muz yetiştirdi.

Kartallar uçar, çünkü kanatları var. İnsanlar da uçar, çünkü kalabalık gruplar hâlinde nasıl işbirliği yapılacağını bilirler. İşte bizi bu kadar güçlü yapan şey budur. Biz muz yiyebilmek, okul kurabilmek veya Ay'a gidebilmek için birbirini tanımayan binlerce kişiyle birlikte çalışabiliriz. Şempanzeler bunu yapamaz. Onların dünyanın bir ucunda yetişen muzları alabileceği dükkânları yok. Yüzlerce minik şempanzenin birlikte eğitim alacağı okulları yok. Hiçbir yere, özellikle de Ay'a gidemiyorlar.

Şempanzeler sadece küçük gruplarla işbirliği yapabildikleri ve yabancılarla beraber çalışamadıkları için bunları yapamaz. Ben bir şempanze olsaydım, sizinle işbirliği yapmam için sizi tanımam gerekirdi: Nasıl bir şempanzesiniz? Arkadaş canlısı mı, yoksa agresif misiniz? Güvenilir misiniz? Sizi tanımıyorsam nasıl işbirliği yapabilirim ki?

Sadece iyi tanıdığınız insanları listeleseniz, kaç kişinin adını yazabilirsiniz? Sadece uzun zamandır tanıdığınız insanları yazabilirsiniz; televizyonda veya sosyal medyada gördüklerinizi değil, birbirinizin sırlarını da bildiğiniz insanları. Kar fırtınasında sıkışıp kalsanız ya da bir ayı sizi kovalasa kim koşar yardımınıza?

Eğer ortalama bir insansanız, listenizde 150'den az isim olacaktır. Bilim insanları birçok kişiden böyle bir liste yapmasını istedi ve insanların 150 kişiden fazlasıyla güçlü kişisel ilişkiler kurmasının imkânsız olduğu sonucuna ulaştı. Şimdi de gün içinde karşılaştığınız insanları saymaya çalışın. Caddede yanından geçtiğiniz tüm insanları. Aynı otobüste yolculuk yaptıklarınızı. Aynı okula gittiklerinizi. Aynı dükkândan alışveriş yaptıklarınızı. Bir futbol maçını beraber izlediklerinizi… Sizce tüm bu insanlar kaç kişi eder?

Londra veya Tokyo gibi büyük bir şehirde yaşıyorsanız, muhtemelen binlerce insan sayarsınız. İnanılmaz değil mi? Sadece 150 kişi tanısanız bile, alışveriş merkezine, stadyuma veya tren istasyonuna her gittiğinizde, binlerce yabancıyla karşılaşırsınız. Binlerce şempanzeyi böyle yerlere sıkıştırırsanız devasa bir kaos çıkar. Ama binlerce insan her gün böyle yerlere doluşuyor ve çoğu zaman hepsi son derece düzgün davranıyor.

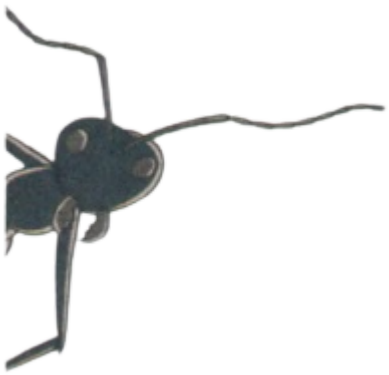
Sapiens atalarımız binlerce yıl önce, Neandertalleri ve diğer insan türlerini işte böyle alt etti. Sadece büyük-büyük-büyük ebeveynlerimiz büyük insan toplulukları hâlinde, yabancılarla bile işbirliği yapabilmiştir. Daha çok insanın işbirliği yapabilmesi alet yapmaya, besin bulmaya ve yaraları iyileştirmeye dair daha çok fikir üretilmesi demektir.

Neandertaller bazı şeyleri öğrendiler ve sadece aile bireylerine ve yakın arkadaşlarına yardım ettiler. Öte yandan Sapiens sırtını pek de iyi tanımadığı bir sürü insana dayayabildi. Yani Sapiens, Neandertalden bireysel olarak daha zeki olmasa da, zaman içinde yeni aletler yapmakta ve avlanmakta daha yaratıcı hale geldi. Üstelik iş kavgaya geldiğinde, 500 Sapiens rahatlıkla 50 Neandertali yenebilirdi.

NEDEN KARINCALARIN KRALİÇELERİ VAR DA AVUKATLARI YOK?

Büyük sayılar hâlinde işbirliği yapabilen başka hayvan türleri de var: karıncalar, arılar ve termitler gibi sosyal böcekler. Biz nasıl kasabalarda ve şehirlerde yaşıyorsak, karıncalar ve arılar da koloniler ve sayısı birkaç bini

bulan bireylerden oluşan kovanlarda yaşarlar. Binlerce karınca yemek bulmak, çocuklarına bakmak, köprüler inşa etmek ve savaşmak için işbirliği yapar.

Yine de insanlarla karıncalar arasında büyük bir fark var. İnsanların aksine, karıncalar sadece tek bir şekilde organize olabilirler. Hasatçı karınca olarak adlandırılan bir karınca türünü düşünelim. Dünyanın herhangi bir yerindeki hasatçı karınca kolonilerini gözlediğinizde, tüm kolonilerin tıpatıp aynı işlediğini fark edersiniz. Karıncalar tüm kolonilerde beş gruba ayrılırlar: avcı-toplayıcılar, inşaatçılar, askerler, bakıcılar ve kraliçeler.

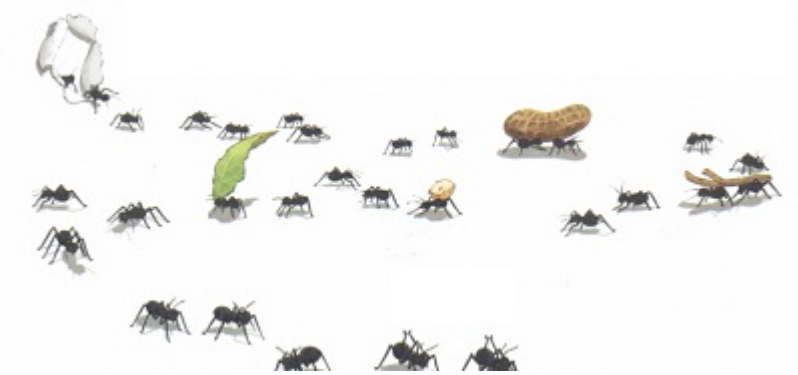
Avcı-toplayıcılar koloninin besin ihtiyacını karşılamak için dışarı çıkar, tahılları toplar ve küçük böcekleri avlar. İnşaatçılar tüneller kazar ve koloniyi inşa eder. Askerler koloniyi diğer karınca ordularına karşı korur. Bakıcılar yavru karıncalarla ilgilenir. Kraliçelerse daha çok yavru karınca yapmak için yumurtlar ve koloniyi yönetir.

Karıncalar sadece bu şekilde organize olabilir. Asla kraliçelerine karşı ayaklanmaz ve başkan seçmek için seçime gitmezler. İnşaatçılar ve avcı-toplayıcılar daha yüksek ücret için asla greve gitmez. Askerler asla komşu koloniyle ateşkes imzalamaz. Bakıcılar asla avukat, heykeltıraş veya opera sanatçısı olmak için istifa etmez. Asla yeni yemekler, yeni silahlar veya tenis gibi yeni oyunlar icat etmezler. Hasatçı karıncalar binlerce yıl önce nasıl yaşadılarsa, bugün de tamamen aynı şekilde yaşamaya devam ediyorlar.

Karıncaların aksine, biz insanlar durmadan yeni işbirliği kurma yöntemleri geliştiririz. Yeni oyunlar icat eder, kıyafetler tasarlar, yeni işler uydurur ve siyasi devrimler yaparız. 300 yıl önce insanlar bir hedefi vurmak için ok ve yaylarla oynardı, bugünse en çok puanı toplamak için bilgisayar oyunları oynuyoruz. 300 yıl önce insanların çoğu çiftçiydi. Bugün otobüs şoförü, köpek kuaförü, bilgisayar programcısı ve antrenör oluyoruz. 300 yıl önce çoğu ülke kral ve kraliçeler tarafından yönetiliyordu. Bugün çoğu ülke, parlamento ve başkanlar tarafından yönetiliyor.

Yani biz, Sapiens, dünyayı ele geçirdik çünkü karıncalar gibi çok kalabalık gruplar hâlinde işbirliği yapabiliyoruz ve işbirliği kurma yöntemlerimizi sürekli değiştirebiliyoruz, bu da yeni şeyler icat etmemize yardımcı oluyor. Peki bizim süper gücümüz bu mu? Tam olarak değil. Eşsiz Sapiens gücümüzü anlayabilmek için son bir soru daha sormamız gerek:

Atalarımız böyle büyük gruplar hâlinde işbirliği yapmayı ilk olarak nasıl öğrendi? Ve nasıl oluyor da davranışlarımızı sürekli değiştirebiliyoruz? Asıl süper gücümüz bu soruların yanıtlarında saklı. Sizce bu yanıt nedir?

ZOMBİLER, VAMPİRLER VE PERİLER

Gerçek şu ki, cevap sizi biraz hayal kırıklığına uğratacak. "Süper güç" kelimelerini gördüğünüzde belki zihinokumak, geleceği görmek veya görünmez olmak gibi şeyler beklediniz. Hadi ama, insanların zihin okuyamadığını, geleceği göremediğini, görünmez olamadığını biliyorsunuz zaten. Yani cevap bunlardan biri olamaz. Süper gücümüz hepimizin sahip olduğu bir şey olmalı, değil mi?

Süper gücümüz aslında sürekli kullandığımız ama süper güç gibi görmediğimiz bir şey. Hatta çoğu insan onu zayıflık olarak görüyor. Süper gücümüz -çalsın davullar!- varolmayan şeyleri hayal etme ve her türden hayali hikâyeler anlatma becerimiz. Biz efsaneler, peri masalları ve mitler yaratıp onlara inanabilen tek hayvan türüyüz.

Tabii ki diğer hayvanlar da iletişim kurabilir. Şempanze, aslanın yaklaştığını gördüğünde kendi dilinde bağırır: "Dikkat edin! Aslan geliyor!" Böylece tüm şempanzeler kaçar. Şempanze bir muz gördüğünde, yine şempanze dilinde seslenir: "Bak, orada muz var! Hadi alalım!" Ama şempanzeler, tek boynuzlu at ya da zombi gibi daha önce hiç görmediği, tatmadığı, dokunmadığı şeyleri uyduramaz.

Tıpkı şempanzeler gibi, biz Sapiensler de gördüğümüz, tattığımız ve dokunduğumuz şeyleri tarif etmek için dili kullanırız ama biz ayrıca, periler ve vampirler gibi aslında varolmayan şeylerle ilgili hikâyeler de yaratabiliriz. Şempanzeler bunu yapamaz. Neandertaller bile yapamadılar.

Sapiens bu tuhaf beceriyi nasıl kazandı? Emin değiliz. Bir tahmine göre, Sapiens DNA'sındaki bir şeyler yanlışlıkla değişmiş olabilir. Belki beynin tamamen bağımsız çalışan iki tarafı bağlanmaya başlamıştır. Belki bu hata,

Sapiens beyninin ciddi biçimde garip hikâyeler üretmesine yol açmıştır. Bazen yapılan hatalar muhteşem yeni şeylere yol açabilir. Neandertal kullanma kılavuzunda bu hata gerçekleşmedi, dolayısıyla Neandertaller hikâyeler yaratıp onlara inanmadı.

Belki öyle… belki de değil. Gerçekten bilmiyoruz. Bilim insanları hâlâ bu sorunun yanıtını arıyor.

Ama asıl önemli soru, Sapiensin hikâye anlatma becerisine nasıl kavuştuğu değil, bu hikâyelerin ne işe yaradığı. Ve buna neden süper güç dediğimiz. Yani, Sapiens peri masalları yaratabiliyor ama Neandertal yaratamıyorsa, ne olmuş yani? Peri masalları vahşi ormanda ne işe yarar? Şişeden bir cin çıkıp size bir süper güç önerse, görünmez olmayı mı yoksa periler hakkında hikâyeler uydurabilmeyi mi seçersiniz?

Doğrusu peri masallarına inanmanın sorun yaratacağını düşünebilirsiniz. Neandertaller geyik avlamaya, yemiş ve mantar aramaya giderken, Sapiens hayali periler, tek boynuzlu atlar ve ruhlar aramaya gittiyse, Neandertallerin hayatta kalmakta daha başarılı olması gerekmez miydi?

Ne kadar saçma olurlarsa olsunlar, hikâyeleri kullanışlı yapan, çok sayıda insanın işbirliği yapmasına yardımcı olmalarıdır. Binlerce insan aynı hikâyeye inanırsa hepsi aynı kuralları izler, bu da hepsinin etkili bir işbirliği geliştirebilmesi demektir. Birbirlerini tanımasalar bile… Hikâyeler sayesinde Sapiens Neandertallerden, şempanzelerden ve karıncalardan çok daha başarılı işbirlikleri kurar.

YÜCE ASLAN RUHU

Diyelim ki bir Sapiens herkese şu hikâyeyi anlatıyor: “Bulutların üzerinde Yüce Aslan Ruhu yaşar. Eğer Yüce Aslan Ruhu’na itaat ederseniz, öldüğünüzde ruhlar dünyasına gider ve dilediğiniz kadar muz yersiniz. Ancak Yüce Aslan Ruhu’na itaatsizlik ederseniz, kocaman bir aslan gelir ve sizi yer!”

Bu hikâye tabii ki doğru değil. Ama eğer ona bin kişi inanırsa, hepsi hikâyenin öğütlediği şeyleri yapmaya başlar. Böylece bu bin kişi, birbirini tanımasa bile, kolayca işbirliği yapabilir.

Eğer, “Yüce Aslan Ruhu herkesin tek ayak üstünde durmasını istiyor,” derseniz, bin kişi tek ayak üstünde durur!

Eğer, “Yüce Aslan Ruhu herkesin kafasına hindistancevizi kabuğu takmasını istiyor,” derseniz, bin kişi kafasına hindistancevizi kabuğu takar! (Bu çok faydalıdır çünkü bu sayede kimin Yüce Aslan Ruhu’na inandığını, kimin inanmadığını kolayca anlayabilirsiniz.)

Eğer, “Yüce Aslan Ruhu herkesin birleşip bir tapınak inşa etmesini ve Neandertallerle savaşmasını istiyor,” derseniz, bin kişi bir araya gelir, Neandertallerle savaşır ve tapınak inşa eder.

Eğer, “Yüce Aslan Ruhu’nun, tapınaktaki rahibe herkesin birer muz vermesini istediğini, karşılığında da öldüklerinde ruhlar dünyasında yığınla muz alacaklarını,” söylerseniz, bin kişi rahibe muz getirir.

Rahibin kocaman bir muz dağı olur!

Bu sadece biz Sapiensin yapabileceği bir şey. Bir şempanzeyi, öldüğünde Şempanze Cennetine gitme ve yiyebildiği kadar muz yeme vaatleriyle muzunu size vermeye ikna edemezsiniz. Hiçbir şempanze size inanmaz, böyle hikâyelere sadece Sapiens inanır. İşte bu nedenle zavallı şempanzeler hayvanat bahçelerine hapsolmuşken, biz dünyayı yönetiyoruz.

Bunlar size garip mi geliyor? Hikâyelerin dünyayı kontrol ettiğine inanmakta güçlük mü çekiyorsunuz? Öyleyse çevrenizdeki yetişkinlerin nasıl davrandığına bakın. Oldukça garip şeyler yapıyorlar, değil mi?

ASLAN ADAM

Bazı insanlar yüce tanrının çok sevdiğini düşündükleri son derece tuhaf şapkalar takar. Bazıları tanrının yenmesini yasakladığını düşündükleri lezzetli yiyecekleri yemez. Bazıları dünyanın bir ucundaki insanlarla, yüce tanrının öyle istediğini düşündüklerinden kavgaya tutuşur. Kimisi de yüce tanrının öyle istediğine inandığından, devasa binalar yapmak için çok büyük paralar harcar.

Çocukları, "Bu binaya neden ihtiyacımız var? Bu garip şapkaları takmak zorunda mıyız? Neden dünyanın öbür ucundaki insanlarla kavga etmemiz gerekiyor ki?" diye sorabilir. Bunun üzerine ebeveynleri, çocuklarının da onlara inanmasını umarak, kendi inandıkları hikâyeleri anlatır.

Sapiens ne zaman hikâyeler yaratmaya başladı bilmiyoruz. Ama bu uzun zaman önce, Flores cüceleri ve Neandertaller hâlâ dünyada, atalarımızla yan yana yaşarken başladı. O zamanlar hangi hikâyeleri anlatıyorlardı, bilmiyoruz. Belki Yüce Aslan Ruhu'nun hikâyelerini. Belki de Yüce Aslan Ruhu, aslan başlı insan vücutlu biri gibi görünüyordu.

Almanya'daki Stadel mağarasında, insan vücutlu aslan kafalı bir heykel bulundu gerçekten de. Bu heykel Sapiens tarafından 32 bin yıl önce oyulmuştu. Dünyada ona benzeyen hiçbir canlı yaşamamıştı. Öyleyse Aslan Adam, 32 bin yıl önce Almanya'da yaşayan insanlar tarafından icat edilmiş olmalıydı. Aslan Adamla ilgili nasıl hikâyeler anlattılar bilmiyoruz ama eğer binlerce kişi onunla ilgili anlatılan hikâyelere inandıysa, bu işbirliği yapmalarına yardımcı olmuştur. Bu işbirliğinin de, kendilerinden önce Almanya'da yaşayan Neandertalleri topraklarından sürmelerine yardımı olmuştur.

Sonunda insanlar aslan adama inanmaktan vazgeçti. Hikâyesi unutuldu ve heykeli bir kenara atıldı. Arkeologlar heykelini bulmuş olsalar da, artık kimse aslan adamın hikâyesini bilmiyor, insanlar şimdi onun yerine başka hikâyelere inanıyor,

YETİŞKİNLERİN İNANDIĞI HİKÂYELER

Sizin de parka gidip, daha önce hiç görmediğiniz çocuklarla karşılaşır karşılaşmaz futbol oynamaya başladığınız oldu mu? Hiçbirini tanımadığınız halde bunu nasıl yapabiliyorsunuz? Sonuçta futbol bir sürü kuralı olan karmaşık bir oyun, değil mi?

Her çocuk farklı kurallarda ısrar edebilir. Çocuklardan biri futbolun amacının, topun üzerine iki ayakla basarak düşmeden durmak olduğunu söyleyebilir. Kim düşmeden en uzun süre durabilirse, şampiyon o olur. Bir diğer çocuk, topu saklayacaklarını ve ilk bulanın şampiyon olacağını söyleyebilir. Çocuklardan ikisiyse topu alıp birbirine atabilir, futbolun öyle oynandığını ve kazananın olmayacağını iddia edebilir. Hem neden her oyun kazanmakla ilgili olsun ki?

Herkes farklı kurallara uyarsa nasıl beraber futbol oynayabilirsiniz?

Neyse ki çoğu zaman böyle sorunlarla karşılaşmazsınız, çünkü hemen her çocuk futbola dair aynı hikâyeye inanır. Herkes futbolda amacın topu kale direklerinin arasına göndermek olduğunu kabul eder. Herkes topa sadece ayağınızla vurabileceğinizi ve eğer kaleci

değilseniz, topa asla elinizle dokunmamanız gerektiğini kabul eder. Diğer oyunculara asla tekme atılamayacağını herkes kabul eder. Sahanın sınırları olduğunu, eğer top bu sınırları aşarsa, topa sahip olma hakkının diğer takıma geçeceğini herkes kabul eder.

Peki neden tüm çocuklar bu kurallara uyar? Çünkü ebeveynleri ve öğretmenleri onlara futbolun hikâyesini böyle anlatmıştır. Belki abi ve ablalarını futbol oynarken izlemişlerdir, hatta belki televizyonda Lionel Messi ve Megan Rapinoe gibi ünlü oyuncuları futbol oynarken görmüşlerdir.

Yetişkinler de tıpkı bu şekilde, hepsi aynı hikâyelere inandığı ve aynı kurallara uyduğu için son derece karmaşık oyunları oynayabilirler. Yetişkinlerin oynadığı en ilginç oyunlardan biri, "şirket" denilen oyundur. Futboldan çok daha karmaşıktır.

Bu oyunu hiç duydunuz mu? Hiç ünlü bir şirketin adını duydunuz mu? McDonald's ismini duydunuz, değil mi? İşte o bir şirket. Aynı şekilde Coca Cola, Google, Facebook, Disney, Toyota, Mercedes ve Ford da birer şirket. Ailenizin arabası varsa, o araba bir şirket tarafından yapılmıştır. Kahvaltıda kahvaltılık gevreğinizi ya da canınız tatlı istediğinde çikolatanızı yerken ambalajına bakın. Yediğiniz şeyi üreten şirketin adını ve logosunu göreceksiniz.

Belki ailenizden biri bir şirkette çalışıyordur. Hangisi olduğunu biliyor musunuz? Aslında şirket nedir ki? Görebildiğiniz, duyabildiğiniz, dokunabildiğiniz ve koklayabildiğiniz bir şey midir? Öyle olduğunu düşünürsünüz, çünkü şirketler ve onların yaptıkları hakkında sürekli bir şeyler duyarız. İnsanları işe alırlar, çalışanlarını kovarlar, çevreyi kirletirler, belki de dünyayı kurtaracak bir şey icat ederler. Şempanze ve muz kadar gerçek olmalılar, öyle değil mi? Biraz daha dikkatli bakalım. Mesela McDonald's'ı ele alalım. McDonald's gerçekten nedir?

Bir sürü çocuğun bayılarak yediği burgerler ve patates kızartmaları değildir. McDonald's burger yapar ama burgerin kendisi değildir. Godzilla bir anda ortaya çıkıp tüm burgerleri midesine indirseydi, McDonald's'a ne olurdu? Hiçbir şey olmazdı. Hâlâ burger üretmeye devam ederdi.

Peki McDonald's burger ve patates kızartması yediğiniz restoran olabilir mi? Hayır, olamaz. McDonald's şirketinin binlerce restoranı var ama bu onun restoran olduğunu göstermez. Tüm McDonald's restoranları devasa bir

depremle yıkılsa, McDonald’s şirketi de yok olur mu? Hayır, McDonald’s yeni restoranlar inşa eder ve burgerle patates kızartması yapmaya devam eder.

Peki McDonald’s, restoranlarda çalışan insanlar olabilir mi? Yöneticiler, aşçılar, garsonlar ve temizlikçiler. Hayır, bu da doğru değil. Diyelim ki tüm çalışanlar canı sıkıldığından veya daha fazla para kazanmak istediğinden işi bıraktı. McDonald’s yok olmaz. Bu işleri yapacak yeni insanlar bulurlar. Çalışanların hepsi değişmiştir fakat McDonald’s aynı kalır.

Öyleyse McDonald’s tüm bu işçileri işe alan, onlara ne kadar maaş ödeyeceğine ve nerede yeni restoranlar açacağına karar veren kişiler olmalıdır. Onlara McDonald’s’ın sahipleri diyoruz. McDonald’s çok burger satıp çok para kazandığında, zengin olanlar bu insanlardır.

Ancak McDonald’s’ın sahipleri sürekli değişir. McDonald’s’ın ilk sahipleri bir aileydi. Soyadlarının ne olduğunu tahmin edebildiniz mi?

Evet, McDonald ailesi. Richard ve Maurice McDonald, ilk McDonald’s restoranını 1940’ta kendi soyadlarıyla açtılar. Ama Richard ve Maurice McDonald yıllar önce ölmesine rağmen, McDonald’s şirketi hâlâ ayakta. McDonald’s’ı çocukları mı devraldı? Hayır, çünkü Richard ve Maurice McDonald ölmeden uzun yıllar önce, şirketi başkalarına satmıştı. Ve bu insanlar da şirketi başka insanlara sattılar. Onlar da tekrar başka insanlara.

Günümüzde McDonald’s şirketini binlerce kişi paylaşıyor. Her bir kişi, şirketin minicik bir parçasına sahip. Bu küçük parçalara “hisse” deniyor ve isterseniz siz de McDonald’s’ın bir hissesini alabilirsiniz. Bir hisse size 200 dolara patlar. Böylece siz de McDonald’s’ın sahiplerinden biri olabilirsiniz.

Eğer çok sayıda hisse alırsanız, McDonald’s’ın en büyük sahiplerinden olursunuz, o zaman sokağınızda McDonald’s açmaya, kerevizden yepyeni bir burger yapmaya ve çalışanlarınızın maaşlarını iki katına çıkarmaya karar verebilirsiniz. Ama bu sizin McDonald’s olduğunuzu mu gösterir? Hiç de değil, insanlar McDonald’s hisselerini durmadan alıp satar, sahipler sürekli değişir ama yine de McDonald’s aynı kalır. McDonald’s şirketi, ona sahip olan kişi değildir.

Yani hâlâ McDonald's'ın ne olduğunu bilmiyoruz, değil mi? Onu görmek, koklamak, sesini duymak veya ona dokunmak istediğinizde ne yapacaksınız? Doğrusu bunların hiçbirini yapamazsınız. Restoranlara bakabilir, aşçılarla konuşabilir, burgerleri koklayabilirsiniz. Ama onlar McDonald's değil. McDonald's şempanze ve muz gibi gerçek değil. McDonald's sadece hayal dünyamızda varolan ve yetişkinlerin inandığı bir hikâye. Onu süper Sapiens gücümüzle biz yarattık.

Atalarımız bir zamanlar, muzları bulmalarına ve filleri avlamalarına yardım eden, bulutların üstünde yaşayan Yüce Aslan Ruhu'nun varlığına inanmış olabilir. İşte tam da bu şekilde, bugünün yetişkinleri McDonald's adında restoran açabilen, çalışanlarına maaş ödeyen ve bir sürü para kazanan bir ruh olduğuna inanıyor.

HİKÂYELER NE İŞE YARAR?

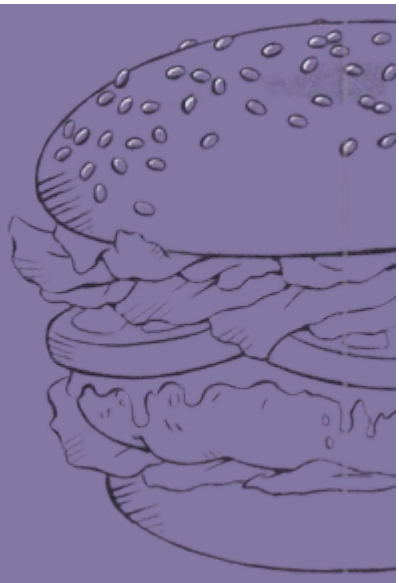
İnsanlar McDonald's adında bir ruh hakkında neden böyle tuhaf bir hikâye yarattı? Çünkü aslında bu son derece faydalı bir hikâye. Tarihin büyük bölümünde restoranları sadece gerçek insanlar açabilir, işçiler çalıştırabilir ve para kazanabilirdi. Ama bu, bir şeyler yolunda gitmediğinde restoranın sahibinin başının büyük derde gireceği anlamına gelirdi.

Mesela bir restoran açmak için borç para alsanız ama kimse restoranınıza gelmese ve borcunuzu ödeyemeseniz ne olur? Borç aldığınız parayı ödemek için evinizi, ayakkabılarınızı, hatta çoraplarınızı bile satmak zorunda kalabilirsiniz. Sonunda sokaklarda çırılçıplak kalabilirsiniz! Ayrıca restoranınızda yemek yiyen biri zehirlenirse, ilk suçlanan siz olursunuz ve hapse girebilirsiniz. Dolayısıyla insanlar restoran açmaktan veya yeni bir iş kurmaktan çekiniyorlar. Neden böyle büyük riskler alsınlar ki?

Bu yüzden, ufku geniş bazı insanlar fikrini ortaya attı. Restoran açmak istiyor ama çoraplarınızı kaybetmeyi ve hapse girmeyi göze atamıyorsanız, bir şirket kurarsınız. Her şeyi şirket yapar ve tüm riskleri üstlenir.

Şirket bankadan para alır ama borcunu ödeyemezse kimse sizi suçlayamaz, kimse evinize ve çoraplarınıza el koyamaz. Sonuçta banka size değil şirkete borç vermiştir. Ve eğer biri burgerinizi yer ve midesi bozulursa, kimse sizi sorumlu tutamaz, burgeri siz yapmadınız, şirket yaptı.

Bir şirket kurarsanız size restoranın yanı sıra başka birçok şeyde de yardımcı olur. Diyelim ki Tina'nın babası Tina'ya, "Koridordaki bu çamurlu ayak izlerini kim yaptı?" diye sordu. Tina, "Ben yapmadım, Tina şirketi yaptı," diye cevap verebilir. Bu, hayatı çok kolaylaştırmaz mı? İşte yetişkinlerin yaptığı şey tam olarak bu. Onları dünyayı kirletmek gibi ciddi bir şeyle suçladığınızda, rahatlıkla, "Ben yapmadım, şirket yaptı," diyebilirler.

Bunun aklınızı karıştırması son derece normal. McDonald's gibi şirketlerin hikâyeleri çok çok karışıktır. O hikâyeyi anlatmasını istediğinizde, bazı yetişkinlerin bile kafası karışır. Sadece "avukat" dediğimiz bazı özel insanlar onu doğru anlatabilir.

McDonald's şirketinin en başta nasıl kurulduğunu biliyor musunuz? Richard ve Maurice McDonald ilk burgeri kızarttığında veya restoranın ilk tuğlasını koyduğunda kurulmadı. Restorana ilk müşteri gelip para ödediğinde de kurulmadı. Hayır, bir avukatın herkese bir hikâye anlattığı tuhaf bir törenle kuruldu: Hikâye, McDonald's şirketiydi.

Hikâyeyi düzgünce anlatabilmek için avukatın önce takım elbise denilen özel tören kıyafetlerini giymesi gerekir, insanlara ciddi şeyler anlatacaksanız, önemli biri gibi görünmelisiniz. Daha sonra avukat, avukatlardan başka kimsenin anlamadığı bir dille yazılmış bir sürü eski kitap açar: Hukuk dili (Hukuk dili Latinceye çok benzer, hatta Latinceden birçok kelime ödünç almıştır. Üstelik çoğu dilde, hukuk dili anlamına gelen "Legalese" kelimesi bile Latincedir).

Avukat McDonald's'ı yaratırken söylemesi gereken kelimeleri bu eski kitaplarda arar, sonra o sözcükleri güzel bir kağıda yazar ki, unutmasın. Sonra kâğıdı eline alır, hikâyeyi tüm insanlara okur.

McDonald's şirketini elbette kimse göremez, duyamaz, koklayamaz. Buna rağmen tüm yetişkinler, avukatın anlattığı hikâyeyi duymuş, ona inanmış ve McDonald's şirketinin gerçekten varolduğuna ikna olmuştur.

İşte McDonald's böyle yaratıldı. Google, Facebook, Mercedes ve Toyota gibi diğer şirketler de böyle yaratıldı. Hepsi yetişkinlerin inandığı hikâyeler. Ve herkes bu hikâyelere inandığı için bir sürü insan işbirliği yapabiliyor.

BİR PARÇA KÂĞIDIN GÜCÜ

Bugün McDonald’s şirketinde 200 bin kişi çalışıyor ve şirket her yıl ortalama 6 milyar ABD doları kazanıyor. Bu çok para! Ve çalışanları, McDonald’s onlara ne derse yapmaya çok hevesli, çünkü böylece şirket kazandığı paranın bir kısmını onlara veriyor.

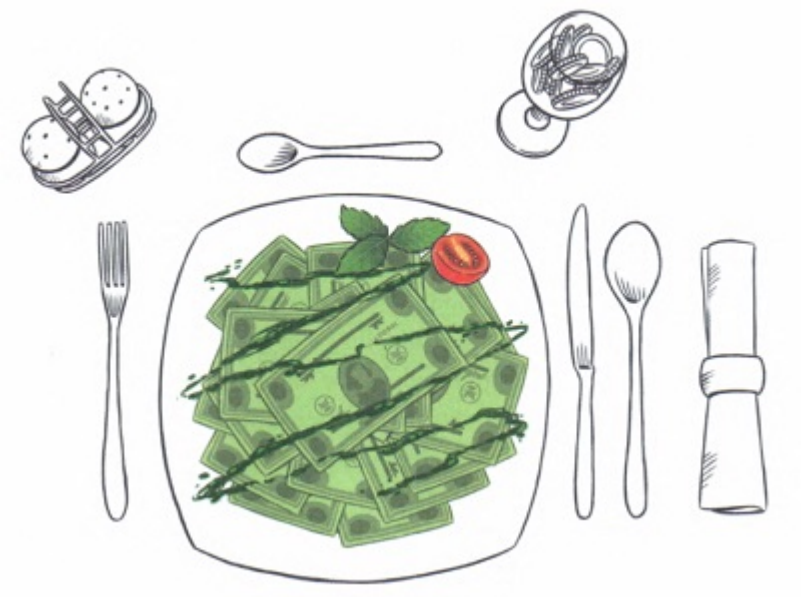
Peki McDonald’s, Google ve tüm diğer şirketlerin insanlara verdiği para neyin nesi? Herkesin bu kadar çok istediği para nedir? Para, yetişkinlerin inandığı başka bir hayali hikâyedir. Bazı paralara bakın. Belki bir dolar banknotu, belki bir rupi, belki beş euroluk bir banknot. Bu nedir? Sadece bir kâğıt parçası. Onunla hiçbir şey yapamazsınız. Onu yiyemez, içemez, giyemezsiniz.

Daha sonra ortaya, “bankacı” ve “siyasetçi” denilen, avukatlardan çok daha güçlü ve muhteşem hikâye anlatıcıları çıkıyor. Yetişkinler bankacılara ve siyasetçilere o kadar yürekten inanıyor ki, neredeyse her söylenene inanıyorlar. “Bu küçük kâğıt parçası 10 muz eder,” dedikleri hikâyeler anlatıyorlar ve yetişkinler hemen inanıyor. Herkes bu hikâyeye inandığı sürece, o küçük kâğıt parçası gerçekten de 10 muz ediyor. Markete gidip elinizdeki kâğıt parçasını hiç tanımadığınız birine verdiğinizde, o yabancı size gerçekten yiyebileceğiniz muzlar verecektir.

Tabii ki kâğıt parçasını sadece muz almak için değil, başka şeyler almak için de kullanabilirsiniz. Hindistan cevizi, kitap veya canınız ne isterse alabilirsiniz. Mesela McDonald's'a gidip burger alabilirsiniz.

Bu şempanzelerin yapamadığı bir şey. Şempanzeler birbirlerine et veya muz gibi şeyler verirler. Hatta bazen takas bile yaparlar; bir şempanze diğerinin sırtını güzelce kaşır, sırtı kaşınan şempanzeyse diğerinin kürkündeki bitleri ve dikenleri ayıklar. Sen benim sırtımı kaşı, ben de senin… Ama bir şempanze diğerine bir dolar verip karşılığında lezzetli bir muz beklerse, tüm şempanzeler şaşkına döner. Şempanzeler paraya da, şirketlere de inanmazlar.

Hikâyeler birbirini tanımayan binlerce insanın işbirliği yapmasını işte böyle sağlar. Futbolun hikâyesi olmasaydı, oyunun kurallarını bilemezdiniz. Diğer çocuklarla birlikte ortalıkta topu tekmeleyebilirdiniz ama futbol oynayamazdınız. Şirketlere ve paraya dair hikâyeler olmasa, McDonald's'a gidip burger alamazdınız.

KÜÇÜK AMA ÇOK GÜÇLÜ BİR ŞİŞE YAĞ

Hikâye anlatma süper gücümüzün bize sağladığı şeylerden biri, büyük kitleler hâlinde işbirliği yapabilmemiz. Ama hepsi bu kadar değil. Süper gücümüz işbirliği yöntemlerimizi değiştirmemize ve bu değişiklikleri oldukça hızlı gerçekleştirebilmemize de yarıyor. Daha önce gördüğümüz gibi, karıncalar hikâyeler uydurmasalar da, işbirliği yapabiliyorlar. Fakat davranış biçimlerini asla değiştirmiyorlar. Tüm karıncalar binlerce yıldır, kraliçeye hizmet etmek gibi, tamamen aynı davranışları sergiliyor. Bunun aksine insanlar, inandıkları hikâyeleri değiştirerek davranış biçimlerini de çabucak dönüştürebiliyor.

Mesela Fransa çok uzun yıllar boyunca krallar tarafından yönetilmişti çünkü insanlar bulutların üzerindeki yüce bir tanrının, Fransa'nın bir kral tarafından yönetilmesi ve tüm Fransızların kralın emirlerine uyması gerektiğini söylediğine inanıyordu. Bunu gerçekten tanrı mı söylemişti? Büyük ihtimalle söylememiştir. Bu tamamen uyduruk bir hikâyeydi. Ve Fransızlar bu hikâyeye inandıkları müddetçe, krallarına da itaat ettiler. Kral da bundan gerçekten çok keyif aldı.

Peki kimin kral olması gerektiğine nasıl karar verdiler? Eh, bununla ilgili de son derece tuhaf bir hikâye vardı. Bu garip hikâyeye göre, bulutların üstündeki yüce tanrı, Fransa'nın ilk kralı olsun diye cesur bir savaşçıyı

seçtiğinde, insanlara seçimini bildirmek için akıl almaz bir mucize gerçekleştirdi:

Cennetten dünyaya, içinde çok özel bir yağ bulunan küçük bir şişeyi taşıyan bir güvercin gönderdi. Bunu kimse görmedi ama rahibin biri, insanlara göklerden geldiğini söylediği bir şişe yağ gösterdi ve insanlar buna bir şekilde inandı. Kralın taç giyme töreninde rahip, göklerden gelen bu yağı kralın kafasından aşağıya boşalttı.

O zamandan beri ne zaman bir kral ölse ve insanlar ölen kralın oğlunun yeni Fransa kralı ilan edileceği taç giyme törenini izlemeye gelse, oğlanın kafasına bu özel yağdan birazcık sürdüler. Yağ yoksa kral da yok. Bu yüzden yağ şişesi çok güvenli bir yerde saklanıyordu.

SADECE OĞLANLAR

Gökyüzünden gelen yağ hikâyesi Fransızları, krallarının bulutların üstündeki yüce tanrı tarafından gönderildiğine ikna etmeye yardımcı oldu. Bu yüzden kral kendisine yemek getirilmesini emrettiğinde, insanlar krallarına bir sürü yemek götürdüler; halkının büyük çoğunluğu açlıkla mücadele ederken, kral elmalar, ekmekler ve kokulu peynirlerinden küçük dağlar oluşturabilirdi. Kendisine büyük bir saray inşa etmelerini emrettiğinde, insanlar küçücük barakalarda yaşasalar da, gelip krallarına devasa bir saray yaptılar. Ve kral halkına, diğer krallarla savaşmasını emrettiğinde, kılıç ve kalkanlarını kaptıkları gibi savaşmaya gittiler; üstelik insanların çoğu savaşlarda hayatını kaybediyordu.

Olur da içlerinden biri kralın emirlerini yerine getirmek istemezse, insanlar ona, “Kralın kafasında göklerden gelen yağ var! Ona itaat etmek zorundayız!” dediler.

Şu soruyu sorabilirsiniz kendinize. Şişe oldukça küçüktü ve içinde çok fazla yağ yoktu. Birkaç kralın başına sürdükten sonra gökyüzü yağının bitmesi gerekmez miydi? Üstelik hatırlayın: Yağ yoksa kral da yok. Yağ bitince yenisini nasıl elde ettiler?

Kralın oğlu olsaydınız ve yeni kral olmanız için o küçük şişenin içindeki yağa ihtiyaçınız olsaydı, ne yapardınız? Bir fikriniz var mı? Var mı? Eh, Fransa kralları da muhtemelen sizinle aynı şeyi düşünmüştü.

Neyse, insanlar her yeni kralın taç giyme törenine katıldıklarında, o küçük şişenin içinde yeterli miktarda yağ olduğunu gördüler. Fransızlar bunun da başka bir mucize olduğunu düşünüyordu: Bu, bulutların üstündeki yüce tanrının, yeni kralı gerçekten çok sevdiğinin kanıtıydı.

Peki günün birinde, kralın kızı başına gökyüzü yağından sürüp Fransa'nın yeni lideri olmak istediğini söyleseydi ne olurdu? Herkes kıza gülerdi.

Derlerdi ki, "Sen Fransa'yı yönetemezsin çünkü bulutların üstündeki yüce tanrı kızlardan pek hoşlanmıyor. Bulutların üstündeki yüce tanrı bir erkek, bu yüzden de oğlanları kızlardan daha zeki ve cesur yapmış. Dolayısıyla bir kız Fransa krallığını yönetemez. Bunu sadece oğlanlar yapabilir."

İnsanlar bu hikâyeye inandığı için kızların yönetici olmasına izin vermediler. Aslında bir sürü şeyi yapmalarına izin vermediler. Mesela kızlar gemi kaptanı veya hâkim olamıyor, hatta okula bile gidemiyordu.

Gökyüzü yağının hikâyesi ölümcül önemdeydi çünkü Fransa'ya kimin hükmedeceğine, milyonlarca insana ne yapacağını kimin söyleyeceğine karar vermelerini sağlıyordu. Fransa halkı bu hikâyeye çok uzun zaman inandı ve Fransa bin yıldan uzun bir süre, yağlanmış krallar tarafından yönetildi.

Ama nihayet kafası çalışan bazı insanlar, hikâye hakkında düşünmeye başladılar. İçlerinden biri, "Hey, bu hikâye baştan sona saçmalık," dedi. "İnsanlar neden buna inanır ki? Hiçbir yüce tanrı, Fransa'nın krallar tarafından yönetilmesi gerektiğini veya oğlanların kızlardan daha iyi olduğunu söylemez. Krallar ve oğulları, insanlar onların dediklerini yapsınlar diye bu hikâyeyi uydurmuşlar."

"Doğru," dedi başka biri, "ayrıca insanlar Fransa'yı yönetmek için birinin neden kafasına yağ sürmesi gerektiğini düşünüyor ki? Ne saçma bir düşünce! Bir de o küçük şişedeki yağın hiç bitmemesinin, gerçekten bir mucize olduğuna kim inanabilir? Mümkün değil! Ne zaman yeni krala yağ lazım olsa, bir uşak şişenin saklandığı odaya gidip, mutfakta kullandıkları yağdan şişeye gizli gizli biraz dolduruyordur!"

Fransa halkı tüm o saçmalıklara inanıp, yıllarca kralların tüm kokulu peynirleri alıp halkı berbat savaşlara göndermesine izin verdikleri için çok

kızgındı. Bu yüzden kralı yakalayıp kafasını uçurdular. Eski yağ şişesini bulup paramparça ettiler… fakat hiçbir tanrı bulutlardan aşağıya inip onları cezalandırmadı. Tarihçiler Fransızların krallara inanmayı bıraktığı bu zamana, "Fransız Devrimi" dedi.

Bugün artık Fransa'nın bir kralı yok. Fransa cumhurbaşkanı olmasını istediği kişiyi halk seçiyor (ve cumhurbaşkanının başına yağ sürmek zorunda değiller). Eğer seçimden birkaç yıl sonra halk cumhurbaşkanından hoşlanmamaya başlarsa onun yerine başka birini getirir. Ve herkes, tıpkı oğlanlar gibi kızlar da cumhurbaşkanı olabilir.

Elbette dünyanın dört bir yanındaki diğer insanlar gibi, Fransızlar da hâlâ türlü türlü garip hikâyeye inanmayı sürdürüyor. Mesela şirketlerin hikâyeleri ve sonraki ciltlerde bahsedeceğimiz milliyetçilik ve demokrasi gibi karmaşık hikâyeler. Ama hatırlamamız gereken iki önemli nokta var: insanlar işbirliği yapmak için hikâyelere ihtiyaç duyar ve inandıkları hikâyeleri değiştirerek işbirliği yöntemlerini de değiştirebilirler. Bu yüzden karıncalardan çok daha güçlüyüz. Bu bizim süper gücümüz.

HİKÂYECİLER ÇETESİ

Demek atalarımız dünyayı böyle fethetti: hikâyelerle. Diğer hayvanların hiçbiri hikâyelere inanmaz. Onlar sadece gerçekten görebildikleri, duyabildikleri, koklayabildikleri, dokunabildikleri ve tadına bakabildikleri şeylere inanırlar. Bir şempanze yaklaşan bir yılan gördüğünde, tehlike altında olduğunu bilir; kaçsam iyi olur! Gök gürültüsünü duyduğunda, fırtınanın geldiğini bilir; duş zamanı! Kakalarının kokusunu duyduğunda, aslanların yakınlarda olduğunu bilir; lanet olsun! Yanan bir dala dokunduğunda, ateşin sıcak olduğunu bilir; Aaah! Ve bir tane yediğinde, muzların lezzetli olduğunu bilir; hmmm, nefis!

Elbette biz Sapiensler de bunları yapabiliriz ama hikâyelere inandığımız için çok daha fazlasını da yapabiliriz. Mesela atalarımız tüm dünyaya yayılırken Neandertaller, Flores cüceleri ya da çok tehlikeli hayvanlarla karşılaştıklarında, büyük şefleri onları yüreklendirmek için hikâyeler anlatmış olabilir. "Yüce Aslan Ruhu, Neandertallerden kurtulmamızı istiyor," demiş olabilir. "Neandertaller çok güçlü ama endişelenmeyin. Eğer bir Neandertal tarafından öldürülürseniz, bu aslında başınıza gelebilecek çok iyi bir şeydir, çünkü o zaman bulutların üstündeki ruhlar alemine gidersiniz, orada sizi Yüce Aslan Ruhu karşılayacak ve size bir sürü yabanmersini ve fil eti ikram edecek."

Ve insanlar bu hikâyeye inanıp Neandertallerden kurtulmak için işbirliği yaptılar. Evet, Neandertaller çok güçlüydü ama 50 Neandertalin gücü, beraber çalışan 500 Sapiensinkinin yanında hiç kalırdı.

Hikâyelere duydukları bu inanç, büyük-büyük-büyük ebeveynlerimize öyle bir güç sağladı ki tüm dünyaya yayıldılar ve yeryüzündeki tüm toprakları, tüm vadileri ve tüm adaları fethettiler.

Peki ele geçirdikleri bölgelere yerleştikten sonra neler yaptılar? Binlerce yıl önce nasıl bir hayat sürüyorlardı? Neandertallerin yanı sıra uğraşmaları gereken yığınla sorunları vardı. Sabah uyandıklarında ilk iş ne yapıyorlardı? Kahvaltıda, öğle yemeğinde ne yiyorlardı? Hobileri nelerdi? Resim yapmayı

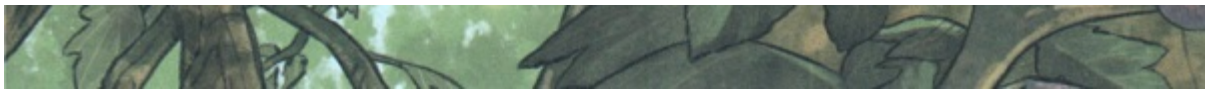
severler miydi? Kıyafetleri veya evleri nasıldı? Abileri küçük kız kardeşleriyle alay eder miydi? Âşık olurlar mıydı? Hayatları bizimkinden daha mı iyiydi, yoksa daha mı kötü?

Bir sonraki bölümde, bunun gibi birçok soruyu yanıtlamaya çalışacağız. Atalarımızın binlerce yıl önce nasıl yaşadığını ve o zamanlar yaptıklarının, bugün neleri sevdiğimizi, nelerden korktuğumuzu ve nelere inandığımızı nasıl etkilediğini anlatacağız.

3
ATALARIMIZ NASIL YAŞADI?

YEMEK HAFIZASI (TAŞ DEVRİ TATLILARI)

Büyük-büyük-büyük ebeveynlerimiz binlerce yıl önce bizden çok farklı bir yaşam sürdüler. Ama bizim bugünkü davranışlarımızı şekillendiren de onların yaşam biçimleriydi. Gece vakti canavarlardan korkmanız atalarımızdan mirastır. Aynı şekilde her sabah uyanırken, kahvaltı yaparken, arkadaşlarınızla oynarken, Taş Devri'nde Afrika savanlarında yaşayan atalarımızın şekillendirdiği alışkanlıklarla hareket ederiz genellikle.

Mesela insanların neden dondurma ve çikolatalı pasta gibi sağlığa zararlı bir sürü şeyi yemek istediğini hiç merak ettiniz mi? Neden tüm zararlı şeylerin tadı bu kadar güzel?

Çünkü bedenlerimiz hâlâ Taş Devri'nde yaşadığımızı sanıyor ve o zamanlar tatlı ve yağlı gıdaları tüketmek çok mantıklıydı. Atalarımızın ne süpermarketleri ne de buzdolapları vardı. Acıktıklarında ormanlarda, nehirlerde yiyecek bir şeyler ararlardı. Ve karşılarına asla bir dondurma ağacı ya da kola ırmağı çıkmazdı! Bulabildikleri tatlı yiyecekler sadece, olgunlaşmış meyveler ve baldı. Tatlı meyveleri bulduklarında yapabilecekleri en akıllıca şey, yiyebildikleri kadar çok meyveyi hızla yemekti.

Taş Devri'nde yaşayan bir grup toplayıcının yiyecek bir şeyler aramaya gittiğini ve tatlı, olgunlaşmış incirlerle dolup taşan bir ağaç bulduklarında, içlerinden birkaçının sadece birkaç tane incir yiyip, "Bize bu kadar yeter, formumuzu korumaya çalışıyoruz," dediğini düşünelim. Diğer toplayıcıların ağızları o kadar doludur ki, buna cevap bile veremezler. Patlayana kadar durmadan yerler. Ertesi gün ağaca yine giderler ama hiç incir kalmamıştır, çünkü bir grup babun, ağacı keşfetmiş ve tüm incirleri yemiştir. Çok fazla incir yiyen insanlar hâlâ çok fazla acıkmamışken, sadece birkaç incir yiyenler herhalde çok acıkmıştır.

Arkeologlar o zamanlar yapılmış birçok heykel buldu, çoğu şişman kadın heykelleriydi. Heykellerin en güzellerinden birine, "Willendorf Venüsü" dediler. (Bu tabii ki kadının gerçek ismi değildi. 30 bin yıl önce yaşamış bu kadına, o zamanlar ne isim verdiklerini bilmiyoruz.) Venüs'ün zamanında vücut yağları, başarı ve sağlığın göstergesiydi. Nasıl bugün yaşayan insanların çoğu reklamlardaki modeller gibi görünmüyorsa, elbette Taş Devri'nde yaşayan insanların çoğu da Venüs gibi görünmüyordu. Ama herkes tatlı besinleri mümkün olduğu kadar çok yemesi gerektiğini biliyordu. Bu onlar için çok iyiydi! Taş Devri'nde yaşamış bir ebeveyn çocuğunu, "Şu pörsümüş marulları yemeyi bırak da gel tatlılarını ye!" diyerek azarlamış olabilir.

Tatlı yiyeceklere olan düşkünlüğümüz, bize Taş Devri'nde yaşayan atalarımızdan miras kaldı. Bedenlerimizdeki DNA kullanma kılavuzlarında kalın harflerle, "Tatlı bir şeyler bulduğunda, mümkün olan en kısa sürede, mümkün olan en fazla miktarda ye!" yazıyor.

Willendorf Venüsü'nden bu yana çok şey değişti. Bugünlerde insanların çoğu, savanda saatlerce dolaşıp yiyecek aramıyor. Bunun yerine acıkınca birkaç adım atıp mutfağa gidiyor, buzdolabını açıyor ve ne var ne yok diye bakıyoruz. Ama buzdolabında bir dilim çikolatalı pasta gördüğümüzde, hâlâ Taş Devri toplayıcılarının incir ağacıyla karşılaştıklarında verdiği tepkiyi veriyoruz.

Bedenimiz kullanma kılavuzunu okuyor ve, "Hey, tatlı bir şeyler bulduk! Mükemmel! Haydi hızlıca, yiyebileceğimiz kadar çok yiyelim! Acele et! Oyalanırsak yan taraftaki babunlar bizden önce gelip hepsini yiyecek!" Aslında kullanma kılavuzunun tarihi geçti ama bedenimiz bunu bilmiyor. Bedenimiz vahşi savan yerine artık kasabalarda, şehirlerde yaşadığımızı bilmiyor. Buzdolabı ve çikolatalı pasta gibi şeylere sahip olduğumuzu bilmiyor. Artık etrafta hiç babun kalmadığını da bilmiyor.

Bu yüzden tüm çikolatalı pastayı yiyor ve ertesi gün gidip yeni bir pasta alıyoruz. Buzdolabını açtığımızda, bedenimiz gözlerine inanamıyor ve yeniden bağırmaya başlıyor, "İnanamıyorum! Tatlılar! Hepsini ye!" Kaç defa buzdolabını açıp içinde çikolatalı pasta gördüğümüzün önemi yok, bedenimiz

öğrenmiyor. Savanda incir ağacı bulduğumuzdaki tepkiyi tekrar tekrar veriyor. Bedenimizi, artık Taş Devri'nde yaşamadığımıza ve büyük-büyük-büyük ebeveynlerimiz için mükemmel olan dürtülerin, bizim için pek de iyi olmadığına ikna etmek oldukça zor.

Büyük-büyük-büyük ebeveynlerimizin nasıl yaşadığını bilmek bu nedenle çok önemli. Onların nasıl yaşadığını bilirsek, bugünkü davranışlarımızı çok daha iyi açıklayabiliriz.

GENÇ ARKEOLOGLAR

Atalarımızın nasıl yaşadığı hakkında pek çok şeyi ne yazık ki bilmiyoruz. Zaman zaman kitleler hâlinde işbirliği yaptıklarını ve bunun Neandertallere, aslanlara ve ayılara karşı kazanılan büyük bir ayrıcalık olduğunu biliyoruz. Ancak bu, daima büyük gruplar hâlinde yaşadıkları anlamına mı geliyor? Mesela 500 kişi kocaman bir mağarada bir arada mı yaşıyordu? Yoksa her aile, küçük birer mağarada ayrı ayrı yaşayıp, beraber yapmaları gereken önemli bir şeyler olduğunda mı bir araya geliyorlardı?

Mağaralarda mı yaşıyorlardı?

Aileleri var mıydı?

İşe mağaralardan başlayalım. Çoğu insanın gözünde, Taş Devri'nde yaşayan atalarımız mağaralarda yaşarken canlanır. Bunun nedeni arkalarında bıraktıkları taş aletler, kemikler ve mağara resimleri gibi birçok şeyi mağaralarda bulmamızdır. Fransa'daki Lascaux mağarasında bulunan, 17 bin yıl önce yapılmış ünlü yaban atı resmi bunun en iyi örneğidir.

Lascaux mağarası profesyonel arkeologlar tarafından keşfedilmedi. Hayır, mağara orman yürüyüşüne çıktıkları sırada yerde bir delik bulup, araştırmaya karar veren dört Fransız genç tarafından bulundu. Gençler önce mağaranın ne kadar derin olduğunu kontrol etmek için delikten aşağıya taşlar attılar ve böylelikle mağaranın oldukça derin olduğunu anladılar. Sonra delikten aşağıya inmeye başladılar; ıslak kille kaplı bir tünelden geçerek karanlığa, bilinmeyene doğru ilerlediler. Çok cesurdular! Ve cesaretlerinin karşılığını aldılar, yüzlerce eski duvar resminin bulunduğu geniş bir oda keşfettiler. Bu, yirminci yüzyılın en büyük arkeolojik keşiflerinden biriydi.

Aslında gençlerin yaptığı ilk muhteşem keşif bu değildi. Bundan altmış yıl önce Marcelino Sanz de Sautuola, kendisine eşlik etmesi için sekiz yaşındaki kızı Maria Justina'yı, İspanya'ya, Altamira mağarasını keşfettikleri kazıya götürmüştü. Marcelino eski kemikler ve taş aletler bulma umuduyla, mağara zeminindeki her bir noktayı dikkatle inceliyordu. Maria'nın canı sıkılmıştı, bu yüzden mağaranın tavanına, duvarlarına bakmaya başladı. Aniden, "Baba, Boğalara Bak!" diye bağırdı. Marcelino başını kaldırıp yukarı baktığında, mağaranın her tarafında bizon ve diğer hayvanların muhteşem resimlerini gördü.

Kalıntılarını mağaralarda bulmamız, atalarımızın genellikle mağaralarda yaşadığı anlamına gelmez. Aslında mağaralara nadiren girdiler; genellikle açık arazilerde, dallardan ve hayvan derilerinden yaptıkları çadırlarda, inşa ettikleri ahşap barakalarda yaşadılar.

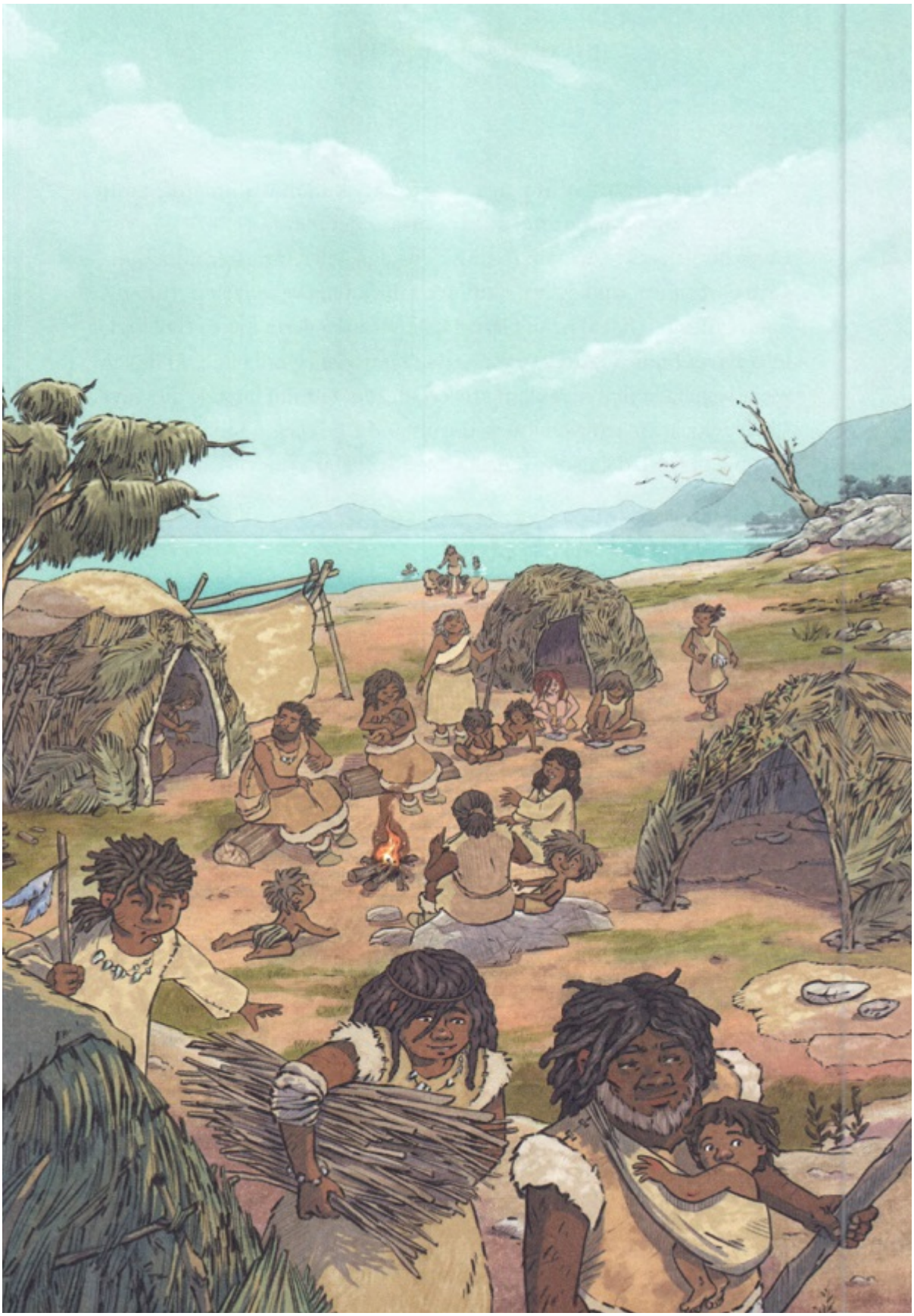

EV GİBİSİ YOK

Arkeologlar İsrail, Ohalo'daki Taberiye gölü kıyılarında, insanların 23 bin yıl önce yaşadığı yerlerden birinin iyi bir örneğini buldular. Ağaç dalları ve samandan yapılmış altı tane baraka ve her birinin önünde de birer ateş alanı vardı. Muhtemelen tüm bu barakaları inşa etmeleri sadece birkaç saat sürmüştü. Bunların yanı sıra arkeologlar bazı taş aletler, kemikler ve hatta yemek artıkları bile buldular. Bu sayede Ohalo halkının neler yediğini söyleyebiliriz: sürüngenler, kuşlar, ceylanlar, geyikler, sekiz farklı balık türü, çok çeşitli meyve ve sebzelerle, yaban buğdayı, arpa ve badem gibi diğer bitkiler.

Yanıncaya dek, barakaları bir süre ayakta kalmıştı. Yangın belki kazaydı, belki de Ohalo halkı burada yaşamaktan sıkılıp başka yerlere gitmeye karar vermişti. Şans eseri, onlar gittikten kısa bir süre sonra bu alanı sel basmış, kalın, killi bir çamur tabakasıyla kaplanmıştı. Bu çamur sertleşti ve her şeyin, neredeyse insanların oradan ayrıldığı haliyle korunmasını sağladı. Bu sayede bunca yıl sonra, Ohalo'daki yaşam alanlarının nasıl göründüğünü ve kalıntılarının nelerden oluştuğunu bilebiliyoruz!

Dünyanın dört bir yanında Ohalo benzeri binlerce yerin olması muhtemel ve insanların büyük çoğunluğu bu tür alanlarda yaşadılar. Ama neredeyse hepsi, ardında bir iz bile bırakmadan yok oldu. Barakalarını inşa etmekte kullandıkları ahşap malzemeler, rüzgâr ve yağmurla tahrip oldu, yiyecek artıklarıysa karıncalar ve çakallar tarafından yenildi. Günümüze dek kalabilenlerse, çakallar ve yağmur fırtınalarından korunmuş mağaraların derinliklerindeki eşyalardı.

Yani evet, insanlar ara sıra mağaraları kullanmış ama devamlı oralarda yaşamamışlardı. Mağara insanı değillerdi.

Uzak bir gelecekte, uzayın derinliklerinden gelen bir asteroidin dünyaya çarptığını, tüm evleri, okulları, fabrikaları ve müzeleri, tüm binaları yıktığını hayal edin. Geriye kalan tek şey derin metro tünelleri, insanların bıraktığı tek sanat eseriyse metro istasyonlarındaki duvar resimleri, haritalar ve reklam afişleri olurdu. Günün birinde dünyayı süper zeki sıçanların yönetmesi durumunda, geleceğin bilim sıçanları bizim hakkımızda ne düşünürdü? Bize "tünel insanları" mı derlerdi?

TAŞ DEVRİ AİLELERİ

Peki ya aileler? Willendorf Venüsü'nün veya Ohalo yerleşimcilerinin zamanında aileler nasıldı? Ohalo'daki her baraka bir aileye mi aitti? "Aile" ne anlama geliyordu? Bir erkek ve kadının tüm hayatları boyunca birlikte yaşaması ve sadece kendi çocuklarını büyütmesi mi demekti?

Doğrusu kesin olarak bilemiyoruz. Pek çok kişi, insanların her zaman bir anne, bir baba ve beraber dünyaya getirdikleri çocuklardan oluşan ailelerde yaşadığını varsayar ama bu varsayım gerçeklikten çok uzaktır. Bugün dünyada çok çeşitli aile türleri var, sınıfınıza bir göz atın. Herkes anne ve babasıyla mı yaşıyor? Hayır, değil mi?

Günümüzde bazı insanların hayatları boyunca bir tek eşi oluyor, bazısının birçok, bazısı da bekâr kalmayı yeğliyor. Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerde, erkekler aynı anda birden çok kadınla evlenebiliyor. Amerika Birleşik Devletleri gibi diğer ülkelerdeyse, iki kadın veya iki erkek birbiriyle evlenebiliyor.

Kimi insanların bir çocuğu oluyor, kiminin on, kimiyse hiç çocuğu olmadan gayet mutlu yaşıyor. Çocukların bazıları sadece anneleri ya da babalarıyla, belki de büyükanne ve büyükbabalarıyla büyüyor. Kiminin koruyucu ailesi, kiminin iki babası veya iki annesi var. Ebeveynler ayrıldığında, bazen kendilerine yeni eşler buluyorlar, bu sayede bir çocuğun anne ve babasının yanı sıra üvey anne ve üvey babası da olabiliyor. Bazı aileler, onlarca teyze, dayı, amca, hala, kuzen, büyükbaba ve büyükanneden oluşuyor ve hepsi aynı evde yaşıyor. Yani bu durumda odanızı kardeşiniz yerine kuzeninizle paylaşabilir, sabahları anne babanız yerine amcanız veya büyükannenizin hazırladığı kahvaltıyı yiyebilirsiniz. O kadar çok ihtimal var ki!

Maymun kuzenlerimizin de yaşam biçimleri çok çeşitli. Şebekler genellikle çiftler hâlinde yaşar. Bir erkek ve dişi şebek, uzun yıllar boyunca çift olarak birlikte yaşamayı tercih ederler. Ormanın kendilerine ait bölümünde yalnız başlarına çocuklarını büyütürler.

Gorillerde, bir erkeğin birçok dişi ve dünyaya getirdikleri bir sürü çocukla beraber yaşaması yaygındır. Her küçük gorilin annesi farklı ama babası aynıdır.

Orangutanlar kendi başlarına kalmayı severler; belki bir ağacın dalına oturup günbatımını izler, huzurlu yalnızlıklarının tadını çıkarırlar. Orangutan

anneler genellikle, çocuklarını tek başlarına, babasız büyütürler. Çocuklar yetişkinliğe erişince annelerinden ayrılır ve yalnız yaşamaya başlarlar. Bu durum onları üzmez, aslında tam da böyle yaşamaktan hoşlanırlar!

Şempanzeler orangutanların tam tersidir; erkek ve dişilerden oluşan kalabalık ve gürültülü topluluklar halide yaşarlar. Ayrıca şebeklerin aksine, uzun süreli partnerler edinmezler. Genç şempanzeler annelerinin yanından pek ayrılmaz ama babalarının kim olduğundan da haberleri yoktur. Doğrusu "baba" ne demek bilmezler. Şempanze denilince akla ilk gelen "bayağı şempanze"lerde, erkekler birlikte takılır ve en güçlü erkek gruba hükmeder. "Bonobo" isimli bir diğer şempanze türündeyse, dişiler çok güçlü arkadaşlık bağlarına sahiptir, birbirlerine çocuk bakımında yardım eder ve erkeklere ne yapmaları gerektiğini söylerler. Bonobo kızları yakışıklı bir prensle evlenmenin değil, havalı kız arkadaşlar edinmenin hayalini kurar!

Maymunların da, bugün insanların olduğu gibi, çok farklı türde aileleri var. Peki ya Ohalo halkı gibi Taş Devri'nde yaşayan insanların aile yapıları nasıldı? Ohalo barakalarının kalıntılarını incelediğimizde, farklı olasılıkları düşünebiliyoruz.

Her baraka anne, baba ve çocuklardan meydana gelen ailelere ait olabilir. Belki her aile kendi barakasını inşa eder, kendi yemeğini hazırlar ve geceleri birlikte uyurdu. Komşular ziyarete gelebilir ama akşam olunca kendi barakalarına, evlerine giderdi. İki kişi âşık olup beraber yaşamaya karar verdiğinde, herkesin bu kararı duyması için büyük bir evlilik töreni düzenler ve kendileri için yepyeni bir baraka inşa ederlerdi. Belki düzenleri böyleydi.

Ama belki de biraz farklıydı. Erkek, kadın ve dünyaya getirdikleri üç çocuk bir barakada yaşıyordu. Komşu barakada iki çocuğuyla yaşayan kadının yanına, iki çocuklu erkek arkadaşı taşınmıştı. 3'üncü barakada bir kadın ve çocuğu yaşıyordu. 4 numarada bir kadın, üç çocuğu ve o zamanki kız arkadaşıyla kalıyordu. 5 numarada üç yaşlı, çocukları olmadan

yaşıyorlardı. Ve 6 numaralı barakada bir erkek tek başına kalıyordu.

Ya da belki bundan tamamen farklıydı. Belki aileler arasında açık bir ayrım yoktu, "komün" olarak bilinen topluluklarda yaşıyorlardı. Komün yeni bir yere yerleşeceği zaman herkes beraber çalışır, birkaç baraka ve çadır kurar ve hepsi canları nerede uyumak, nerede yemek istiyorsa orada uyur ve yerdi. İlk gece yattığınız barakadaki biri çok feci horladığı için ertesi gece bir başkasına taşınabilirdiniz.

Komündeki birinden gerçekten çok hoşlandığınızda, aynı barakaya girer yataklarınızı birleştirirdiniz, bu kadar basit. Büyük bir düğün yapıp tüm sıkıcı akrabalarınızı davet etmenize gerek olmazdı veya yeni bir baraka inşa etmek, yeni eşyalar almakla uğraşmazdınız. Beraber olduğunuz kişiden hoşlanmamaya başladığınızda, barakayı ve eşyaları kimin alacağı konusunda sizin adınıza kavga etmesi ve önemli evrakların neresini imzalamanız gerektiğini size söylemesi için boşanma avukatları tutmak zorunda kalmazdınız. Sadece yatağınızı alır ve uzaklaşırdınız. Doğrusu ortada alabileceğiniz bir yatağınız bile olmayabilirdi, çünkü aslında insanlar yerde uyurdu.

Peki insanlar böyle komünlerde yaşadıysa çocuklara kim bakıyordu? Besbelli çocuklar annelerinin kim olduğunu biliyorlardı çünkü onları anneleri doğurdu ve uzun yıllar boyunca özel olarak ilgilendi. Ama Taş Devri'ndeki çocukların babalarının kim olduğunu bildiklerinden pek emin değiliz. Belki bütün erkekler yemek getirerek, onları aslanlardan koruyarak, onlara ağaçlara tırmanmayı ve taş bıçaklar yapmayı öğreterek büyümelerine yardım ediyordu. Belki çocuklar komündeki bazı yetişkinlerle daha yakın ve özel bağlar kuruyor ve bu nedenle de kimsenin babanın, amcanın, akraba olmayan komşuların kim olduğunu bilmesi gerekmiyordu. Bu düzen şempanze kuzenlerimizinkine çok benzer, onlar da böyle komünlerde yaşarlar.

Eh, belki durum böyleydi… belki de değildi. Farklı ihtimalleri hayal etmek kolay ama bilim insanlarının hayalle gerçekleri birbirinden ayırması gerek. Sırf bir şeyleri hayal ettiniz diye, onların gerçekten yaşandığını söyleyemezsiniz, gerçek kanıtlara ihtiyacınız var. Kanıt, hayal etmek zorunda olmadığınız şeydir; gerçekten gördüğünüz, dokunabildiğiniz veya tadına

bakabildiğiniz şeyler. Tıpkı Denisova mağarasındaki küçük kızdan geriye kalan kemik gibi. Kemiği görebilirsiniz, ona dokunabilirsiniz ve eğer çok ısrar ederseniz ağzınıza atıp tadına bakabilirsiniz… ama muhtemelen tadı, iğrenç bir eski kemik gibidir.

TAŞ DEVRİ SELFİE'LERİ

Peki elimizde Taş Devri'ndeki ailelerin nasıl olduğuna dair ne gibi kanıtlar var?

Ailenizi düşünün ve binlerce yıl sonra bir bilim sıçanının yaşam biçiminizi anlamaya çalıştığını hayal edin. Ailenizin neye benzediğini nasıl çözebilirdi.

Bilim sıçanı ailenizin fotoğraf albümüne bakabilir ve ailenin kimlerden oluştuğunu, nerede yaşadığınızı, tatillerde nereye gittiğinizi öğrenebilirdi. Öyleyse Taş Devri'nden kalan bazı fotoğraf albümlerini bulmamız fena olmaz, değil mi? Maalesef o dönemlerde ne kamera ne de fotoğraf albümü vardı. O dönemden bize kalan Lascaux ve Altamira'dakiler gibi bazı mağara resimleri var ama onlar genellikle hayvan resimleri. İnsan ailelerinin resimleri yok. Bu çok tuhaf değil mi? Birilerinin fotoğraf albümüne baktığınızı ve tüm fotoğraflarda atların, aslanların ve fillerin olduğunu düşünün. Bundan nasıl bir anlam çıkarabiliriz?

Taş Devri resimleri, o zamanlar ailenin o kadar da önemli bir şey olmadığını anlatıyordur belki bize.

Ya da belki Taş Devri insanları, hayvanları uzak mağaraların duvarlarına çizmelerine karşın, ailelerini sürekli yanlarında taşıyabildikleri ve kulübelerinin girişine asabildikleri ahşap plakalara çizmiştir. O resimler çok önemli olduğundan devamlı yanlarında olsun istemişlerdir. Ne yazık ki ahşap plakalar uzun yıllar önce ortadan kaybolmuş, geriye sadece mağaralardaki hayvan resimleri kalmıştır.

Belki Taş Devri insanları bir şeyi çizdiklerinde, onu kontrol de edebileceklerine inanmışlardır. Yani avladıkları hayvanları çizerek onların kontrolünü ele geçirmek istemiş olabilirler; bu yüzden de kimse resminin çizilmesini istememiştir.

Gerçekten ne olduğunu bilmiyoruz, başka açıklamalar da düşünülebilir. Aklınıza bir fikir geliyor mu?

Taş Devri ailesinin fotoğrafına benzeyen ve bize kadar ulaşabilen en ilgi çekici şey, kayalara ve mağara duvarlarına bıraktıkları el izi koleksiyonlarıdır. Sprey boya kutuları yokken, insanlar kayalara el izlerini nasıl bırakmış olabilir? Elimizdeki en önemli ipuçlarından biri, bu el izlerinin çoğunun sağ değil sol ellere ait olması. Nedenini tahmin edebiliyor musunuz?

Çoğu insan bir aletle çalışırken sağ elini daha rahat kullanır. Eski insanların bu el izlerini, karmaşık boya spreyleri kullanarak yaptıkları anlaşılıyor. Her el izini çıkarmak için şu aşamaları izlemeleri gerekiyordu:

1. Renkli taşları ezip toz haline getirmiş ve sıvı bir boya elde etmek için suyla karıştırmışlar.
2. Boyayı hasır, odun veya kemikten yapılan ortası delikli bir tüpe doldurmuşlar.
3. Tüpü sağ elleriyle özenle tutarken sol ellerini duvara yerleştirmişler,
4. Tüpü sol ellerine doğru tutmuş, bir ucundan üfleyip diğer ucundan boyayı püskürtmüşler.
5. Boya sol ellerine püskürmüş. Puffffff!

Sol ellerini çektiklerinde duvarda el izleri kalmış. Ellerine boyayı başka biri püskürtse bu işlem çok daha kolay olabilirdi ama belli ki insanlar el izlerini kendi kendilerine çıkarmayı tercih etmişler. Bunlar tarihteki ilk selfie'lerdir!

Arkeologlar bazı kayalarda sadece bir el izi buldular. Birkaç yerdeyse bir araya toplanmış birçok el izi buldular. Muhtemelen bir grubun bütün

üyelerine ait olan bu el izlerinin her biri, başka bir insan tarafından çıkarılmış. Belki Taş Devri'nde grup selfie'si böyle yapılıyordu; özel törenlerde gruptaki herkes bir kayanın karşısına geçiyor ve elinin izini bırakıyordu. Bir sonraki doğum gününüzde böyle bir Taş Devri selfie'si yapmayı deneyebilirsiniz; belki gelecekte bir bilim sıçanı onu bulur!

Sorun şu ki bu kaya selfie'lerini yapan insanların, birbirleriyle nasıl akrabalık bağları olduğunu bilmiyoruz. Hepsi kardeş miydi? Aralarında kuzenler de var mıydı? Ya da belki hepsi sadece arkadaştı ve aralarından birinin doğum gününü kutlamaya gelmişlerdi.

KUMDAKİ AYAK İZLERİ

Eski aileleri anlamamızı kolaylaştıracak başka kanıtlar var mı? Ailenizi anlamaya çalışan bilim sıçanları arabanıza veya bisikletlerinize de bakabilir. Eğer komşunuzun üstü açılabilen iki kişilik bir arabası varsa, sizin de dört tane bisikletiniz var ama arabanız yoksa, gelecekte yaşayan dâhi bir sıçan sizin ailenizin dört kişiden oluştuğunu, komşunuzunsa iki kişilik bir aile olduğunu düşünebilir. Ama Taş Devri'nde ne araba ne de bisiklet vardı. Herkes her yere yürüyerek gidiyordu.

Taş Devri'nden kalma bazı ayak izleri var. Kulağa inanılmaz geliyor değil mi? Eğer bir kumsala ayak izlerinizi bırakırsanız, genellikle birkaç dakika içinde izler kaybolur. Ama arkeologlar Fransa'nın Atlantik kıyısındaki Le Rozel kumullarında, 80 bin yıl önce yürümüş bir grup insanın bıraktığı 257 ayak izi keşfettiler. Bugün ayak izlerini hâlâ görebiliyoruz çünkü şans eseri kumlar hızlıca sertleşip taşlaşmış.

Bu ayak izlerini bırakan insanlar Sapiens değil Neandertaldi. Her bir ayak izini dikkatle inceleyen arkeologlar, izlerin, çoğu çocuk ve gençlerden oluşan 12 kişilik bir Neandertal grubu tarafından bırakıldığı sonucuna vardılar. İçlerinden biri yeni yürümeye başlamış bir bebekti. Bu bize, Neandertal aileleri ya da en azından bu Neandertal grubu hakkında önemli bir ipucu veriyor. Orangutanlar gibi yalnız başlarına veya şebekler gibi

küçük aile birimleri hâlinde yaşamamışlar. Yine de 80 bin yıl önce kumsalda yürüyen bir Neandertal grubu hakkında, bundan daha fazla şey söyleyemiyoruz. Hepsinin babası aynı mıydı? Beraber mi yaşıyorlardı? Yoksa aralarında akrabalık ilişkisi bulunmayan ve her sene yeni yılı kutlamak için kumsalda buluşan bir arkadaş grubu muydular? Emin olamıyoruz.

Daha fazla kanıta ihtiyacımız var. Gelecekte ailenizi araştıran hayali bilim sıçanı, ailenizin sahip olduğu eşyalara bakarak yaşam biçiminize dair bir şeyler söyleyebilir. Evinizde kaç sandalye, kaç yatak, kaç bilgisayar var? Ancak Taş Devri insanlarının pek eşyası yoktu. Aslında atalarımıza dair emin olduğumuz tek bir şey var: Aileleri nasıl olursa olsun, neredeyse hiçbir şeyleri olmadan yaşamayı başarmışlar.

Günümüzde sıradan bir aile yıllar içinde milyonlarca eşya edinir. Tüm eşyalarınızı düşünün; sadece sandalye ve bilgisayar gibi büyük eşyaları değil, her gün kullandığınız plastik poşetlerinizi, mısır gevreği kutularınızı, şeker ambalajlarını ve tuvalet kâğıtlarını düşünün. Yemek yerken çatal-bıçak, tabak ve bardak kullanıyorsunuz. Oyun oynarken toplar, kartlar ve bilgisayar ekipmanları kullanıyorsunuz. Genellikle taşınana kadar ne kadar çok eşyamız olduğunun farkına varmayız. Sonra bir anda, tüm eşyalarımızı paketlemek için bir sürü kutuya ihtiyacımız olduğunu anlarız. Bazı insanların bütün eşyalarının taşınabilmesi için kocaman bir kamyon ve güçlü hamallar gerekir.

Taş Devri'ndeki atalarımız çok sık taşınırdı. Aynı yerde pek uzun süre kalmazlardı. Tüm eşyalarını da sırtlarında taşımak zorundaydılar. Ne kamyonları, ne at arabaları, ne de atları vardı. Bu yüzden çok eşya biriktirmezlerdi. Bir sürü tabak, bardak, kaşık ve çatal taşımak yerine yemeklerini elleriyle yer ve eğer bir şeyler kesmek zorunda kalırlarsa buldukları bir taştan hızlıca bir bıçak yaparlardı.

Yine de taştan yaptıkları bıçaklar dışında başka eşyaları da vardı. Hayvan derileri, kürkleri ve tüylerinden yaptıkları kıyafetleri vardı. Ahşaptan yaptıkları mızrakları ve sopaları vardı. Zaman zaman ağaç dalları ve samanlardan barakalar yaparlardı. Ama ne yazık ki tüm bu eşyalar yıllar önce çürüyüp yok oldu. Çürümeyen şeyler sadece kemikler, dişler ve elbette taşlardı. Taşlar asla çürümez. Milyonlarca yıl boyunca varlıklarını sürdürürler.

TAŞTAN BİR DÜNYA MI?

Yani Taş Devri'ne dair edindiğimiz tüm kanıtlar taştan… bu yüzden de o döneme "Taş Devri" diyoruz.

Ama sanki o zamanlar, aslında her şeyin taştan yapıldığını düşündüren son derece aldatıcı bir adlandırma bu! Tabii ki Taş Devri'ndeki atalarımızın yatakları, barakaları veya ayakkabıları taştan yapılmamıştı.

Başka malzemelerden yaptıkları eşyalarının çoğu uzun yıllar önce çürüdüğü için bize sadece taştan yapılanlar kaldı. İşte tam da bu nedenle büyük-büyük-büyük ebeveynlerimizin Taş Devri'nde nasıl yaşadığını kesin olarak bilmemiz çok güç.

Neyse ki atalarımızın nasıl yaşadığını öğrenebileceğimiz bir yol daha var: Eski taşlar yerine, şu anda yaşayan insanları izlemek. Dünyada, atalarımızın yaşadığına biraz olsun benzer şekilde yaşayan insanların bulunduğu birkaç yer var. Oralara gittiğimizde bir sürü şey öğrenebiliriz.

Temelde insanlar üç gruba ayrılabilir: kendi yiyeceğini yetiştirenler, yiyeceğini satın alanlar ve yiyeceğini avlayıp toplayanlar. Yiyeceğini yetiştiren insanlar çiftçilerdir. Onlar buğday yetiştirip ekmek yapabilir, elma ağacı dikip elma yiyebilirler. Belki tavuk besler, yumurtalarını yer, hatta bazen tavuk bile yiyebilirler.

Bugün çoğu insan ikinci gruptandır: yiyeceğini yetiştirmek yerine satın alırlar. Acıktıkları zaman markete gider ekmek, elma ve tavuk alırlar. Veya akıllı telefonlarıyla pizza siparişi verirler.

Taş Devri'ndeki atalarımızsa üçüncü gruptaydı: yemeklerini ne yetiştirdiler ne de satın aldılar; onlar avlandılar ve topladılar. Bütün hayvanlar böyle yapar. Zürafalar ağaç dikmez, aslanlar süpermarketten zürafa bifteği almaz. Zürafalar savanda doğal yollardan yetişen ağaçlarla beslenir ve aslanlar zürafaları avlar. Atalarımız da benzer şekilde yaban bitkileri toplamış, vahşi hayvanları avlamıştır. Onlara bu nedenle, yani yiyeceklerini yabandan topladıkları için "avcı-toplayıcı", hatta kısaca "toplayıcı" denmiştir.

Bugün dünyada hâlâ yiyeceğini avlayıp toplayan birkaç insan topluluğu var. Evlerde, şehirlerde yaşamıyor, fabrikalarda ve ofislerde çalışmıyorlar. Çoğunlukla balta girmemiş ormanların derinliklerinde ve çöllerde yaşıyorlar.

Bilim insanları bu grupları ziyaret edip nasıl yaşadıklarını gözlemleyebiliyor ve onların yaşam biçimlerini analiz ederek, binlerce yıl önce yaşamış atalarımızın hayatları hakkında bilgi edinmeye çalışıyorlar. Elbette bugün toplayıcılık yaparak yaşamak Taş Devri'ndekiyle aynı değil. En uzak ormanlarda ve çöllerde yaşayan toplayıcılar bile, Taş Devri'nin değil modern dünyanın birer parçası. Kollarını iki yana açmış koşturarak daireler çizip uçak sesleri çıkaran bir toplayıcı çocuk görmeniz, Taş Devri'ndeki insanların da uçakları olduğu anlamına gelmez. Bu sadece modern dönemin toplayıcılarının, gökyüzündeki uçaklardan haberdar oldukları anlamına gelir. Yine de modern toplayıcıları gözlemlemek, bize Taş Devri'ndeki hayatın nasıl olduğuna dair bazı ipuçları verir.

ÖLDÜKTEN SONRA NE OLUR?

Pekâlâ, hem arkeolojik kanıtların hem de modern toplayıcılara dair yapılan çalışmaların sonuçları ışığında, Taş Devri'ndeki insanların yaşam biçimlerine dair neler söyleyebiliriz?

Bilmemiz gereken en önemli şey, yaşamın bir değil birçok farklı yolu olduğudur; herkes aynı şekilde yaşamamıştı. Dünya farklı diller konuşan, farklı kültürlere ve farklı yaşam biçimlerine sahip, farklı türden ailelerden oluşan binlerce kabileye yuva olmuştur.

Bu farklılıkların sebeplerinden biri, çok çeşitli yerlerde yaşayan insanların, her türden coğrafya ve iklim koşuluna uyum sağlamak zorunda kalmasıydı. Dağlarda yaşayan insanlar yüzmeyi bile bilmezken, nehirlere yakın bölgelerde yaşayanlar bol bol balık yiyip sal yapmayı öğreniyordu. Tropik ormanlarda yaşayan insanlar neredeyse çıplak dolaşırken, kutuplarda yaşayanlar ağır kürk paltolar giyiyordu.

Fakat yan yana yaşayan kabilelerin bile yaşam biçimleri birbirinden farklı olabiliyordu, çünkü dünyaya dair başka hikâyelere inanıyorlardı. Hikâye anlatıcılığının Sapiensin diğer hayvanlar karşısında en büyük ayrıcalığı olduğunu hatırlayın. Tüm kovanlardaki arılar aşağı yukarı aynı davranırdı ama her insan kabilesi farklıydı, çünkü her kabile başka hikâyelere inanıyordu.

Mesela kabilelerden biri, öldükten sonra dünyaya yeni bir bebek, hatta bir hayvan olarak tekrar geleceğinize inanmış olabilir. Belki bir diğer kabile, öldükten sonra hayalet olacağınıza inanmıştı. Üçüncü bir kabile, belki ilk iki teorinin de çok komik olduğunu düşünmüştü. O kabiledeki insanlar, "Ne kadar saçma," demişlerdir, "öldüğünüzde, basitçe, ölmüşsiinüzdür, hepsi bu."

Belki bir kabilede, herkes büyük bir grup hâlinde beraber yaşıyordu ama yakındaki başka bir kabilede, insanlar çekirdek ailelerine bağlı kalmışlardı. Kabilelerden birinde iki erkeğin evlenmesi son derece olağan karşılanabilirken, bir kişinin birden çok eşinin olması hoş görülmeyebilirdi. Diğer bir kabilede bir erkek iki, hatta on farklı kadınla evlenebilirken, hemcinsiyle evlenemezdi. Ve belki de üçüncü bir kabilede, insanlar evliliğin ne demek olduğunu bile bilmiyor, eğer birbirlerinden hoşlanıyorlarsa olayı çok büyütmeyip beraber yaşamaya başlıyorlardı.

Sanat ve insanların etkileşim yöntemleri gibi konularda da farklılıklar olabilirdi. Bir kabile çok güzel mağara resimleri yaparken, komşu kabile dans ve şarkı söylemeye bol bol zaman ayırmış ama hiç resim yapmamış olabilirdi. Belki kabilelerden biri çok saldırgandı, üyeleri durmadan kavga ediyordu ama diğer kabile son derece barışçıldı ve halkı herkese arkadaşça yaklaşıyordu.

Neandertaller ve diğer insan türlerine karşı tutumları da farklılık göstermiş olabilir. Belki bir kabilede çocuklara Neandertallerden korkmaları veya onlardan nefret etmeleri gerektiği öğretilmiş, "Ormanda bir Neandertal çocukla karşılaşırsan, hemen koş ve oradan kaç!" diye tembihlenmişti. İkinci kabile belki Neandertal komşularıyla daha iyi ilişkiler kurmuş, çocuklarının eğer gerçekten çok çok istiyorlarsa Neandertal çocuklarla oynamasına izin vermişti. Ve belki üçüncü kabilede, Sapiensler Neandertallerle evlenebilmiş ve kimse bunun sorun olduğunu düşünmemişti.

Her toplayıcı kabilenin dünyayı algılama ve hayatla başa çıkma konusunda kendine özgü yöntemleri olsa da, bazı şeyler dünyanın her yerindeki insanlar için hâlâ ortaktır. Bu da, insanların nerede olursa olsun, bilhassa büyük kitleler hâlinde işbirliği yapabilmesidir.

Ohalo gibi küçük yaşam alanları, sadece 20 ila 40 kişilik insan gruplarına ev sahipliği yapmıştı. Ama bunlar muhtemelen birkaç küçük gruptan oluşan daha büyük bir kabileye aitti. Bir kabilede toplamda yüzlerce kişi bulunmuş olabilirdi. Kabiledeki herkes aynı dili konuşuyor, aynı hikâyelere inanıyor ve aynı kurallara uyuyordu. Bu kabileler modern ülkelerden oldukça farklıydı tabii; hükümeti, ordusu ve polis gücü yoktu. Ama büyük bir kabilenin üyesi olmak, yine de çok yararlıydı.

250 TİLKİ DİŞİ

Dağlarda yaşayan bir grubun, keskin bıçaklar yapmaya elverişli bol miktarda taşı olduğunu varsayalım mesela; bu taşları nehir kıyısında yaşayan Ohalo grubuyla paylaşmış olabilirler. Ohalo grubu da karşılığında, onlara deniz kabukları ve balık vermiş olabilir. Ohalo grubundan bir kadın, balık ağı yapmanın yeni bir yolunu bulduğunda, nehre yakın yaşayan diğer gruplardaki insanlara bunu nasıl yapıldığını öğretmiş olabilir. Nehirdeki balıkların hastalanıp öldüğü bir zamanda, bütün nehir grupları bir süreliğine dağlardaki

grupların yanına, onlarla beraber yaşamaya gitmiş olabilirler. Kuraklığın yaşandığı ve dağlardaki tüm kaynakların kuruduğu başka bir zaman, dağlarda yaşayan gruplar, nehir kenarındaki kuzenleriyle beraber yaşamaya gitmiş olabilir. Yani, bir kabileye mensup olmak daha keskin bıçaklara, daha iyi balık ağlarına ve zor dönemlerde daha fazla yiyeceğe sahip olmak demekti.

Kabilelerin gerçekten varolduğunu nereden bildiğimizi merak edebilirsiniz. Geniş alanlara yayılmış yüzlerce kişinin zaman zaman birbiriyle işbirliği yaptığına dair kanıtımız var mı? Şey, evet, aslında var; işte elimizdeki kanıtlardan bir örnek: Arkeologlar denizlerden yüzlerce kilometre uzaklıktaki Taş Devri yaşam alanlarında çalışırken, sıklıkla deniz kabukları buldular. Deniz kabukları oraya nasıl gitmişti? Büyük ihtimalle iç bölgelerde yaşayan gruplar, bu kabukları deniz kenarında yaşayanlardan almıştı.

Arkeologlar Rusya'daki Sungir bölgesinde keşfettikleri 34 bin yıllık bir mezarlıkta önemli bir kanıt daha buldular. Mezarların bazılarında sadece insan kemikleri vardı ama birinde, mamut dişinden yapılmış ve 3000 adet boncukla kaplanmış 40 yaşında bir erkek iskeleti yatıyordu. (Mamutlar Taş Devri'nde Asya'nın kuzeyi, Avrupa ve Amerika'da yaşayan tüylü, devasa fillerdi.) Adamın bileklerinde 25 tane fildişi bileklik ve başında tilki dişleriyle süslenmiş bir şapka vardı. Şapka muhtemelen deri ve kürkten yapılmıştı, bu yüzden günümüze ulaşamadı ama tilki dişleri hâlâ oradaydı.

Sonra arkeologlar, içinde birkaç güzel sanat eserinin ve kafa kafaya gömülmüş iki oğlan çocuğunun olduğu daha da ilginç bir mezar buldular. Oğlanlardan biri gömüldüğünde 9, diğeri 12 yaşındaydı, ikisinde de bir sürü fildişi bilezik vardı. Daha küçük oğlanın üzerinde 5400, büyük olanın üzerindeyse 5000 kadar fildişi boncuk vardı. Büyük oğlanda ayrıca, tilki dişinden bir şapka ve 250 tane tilki dişiyle süslenmiş bir kemer vardı. Tilki dişlerinin, Taş Devri Sungir'inin moda zevkinin önemli bir göstergesi olduğunu tahmin ediyoruz.

Bunu nasıl açıklayabiliriz peki? Niçin bazı mezarlarda değerli nesneler de varken, diğerlerinde sadece iskeletler gömülü? Akla gelen en basit açıklama, 40 yaşındaki adamın önemli bir kabile lideri olduğuydu; oğlanlar da belki adamın çocukları ya da torunlarıydı, bu nedenle de özel bir törenle

gömülmüşlerdi. Bilim insanları uzun bir süre boyunca böyle düşündü. Fakat en sonunda iskeletlerin DNA'larını okumayı başardılar ve ortaya çıktı ki, oğlanlar bırakın kardeş olmayı, kuzen bile değildi, adam da babaları ya da dedeleri değildi.

Başka bir açıklaması olmalıydı. Belki kabile tuhaf bir hikâyeye inanmış ve bulutların üstündeki yüce bir ruhu memnun etmek için adam ve çocukları kurban etmişti. Belki bu üç kişiyi kurban ederlerse, yüce ruhun onlara avlamaları için bir sürü mamut göndereceğini düşünmüşlerdi. Kesin olarak bilemesek de bir şey çok açık: İskeletlerin yanında bulunan tüm bu değerli nesneleri yapmak için yüzlerce kişi birlikte çalışmak zorundaydı.

Yaşı daha büyük olan oğlanın taktığı kemere daha yakından bakalım. 250 tane tilki dişi kullanılarak yapılmıştı ama bunlar rasgele seçilmiş dişler değildi! Hayır, sadece uzun ve keskin köpek dişleri kullanılmıştı. Tilkilerin, eğer bir şekilde birkaç tanesini kaybetmemişlerse, sadece 4 tane köpek dişi olur. Bunun gibi bir kemer için kaç tane tilki avlamak zorunda olduğumuzu hesaplayalım. Eh, çok fazla; 250 azı dişi için en azından 63 tilki avlayıp dişlerini sökmeniz gerekir. Bu gerçekten çok fazla iş demek! Tilkiler çok zeki hayvanlardır ve sadece bir tilki avlamak bile, bir iki gün alabilir. Yani sadece bu dişleri elde etmek iki aydan fazla sürer.

Peki mamut dişinden yapılmış boncuklara ne demeli? Onları yapabilmek için önce bir mamut avlamak gerekir ki, bu tilki avlamaktan çok daha zordur. Yetişkin bir mamut 4 metre yüksekliğe ve 12 ton ağırlığa ulaşabilir; bu ortalama bir okul otobüsünün ağırlığı kadardır. Dolayısıyla tek başınıza mamut avlamanız mümkün değildir, kalabalık bir grup insana ihtiyacınız vardır.

Mamutu avladıktan sonra, fildişi boncukları yapabilmek için dişlerini yontmanız gerekirdi. Yetenekli bir sanatçı bile yaklaşık 45 dakikada sadece bir boncuk yapabilirdi. Şimdi, 9 yaşındaki çocukta bu boncuklardan 5400 tane, 12 yaşındakinde 5000 tane ve adamda da 3000 tane vardı. Bu kadar çok boncuk yapmak için 10 bin saat boyunca harıl harıl çalışmak gerekirdi. Günde 6 saat çalışır ve hiç hafta tatili yapmazsanız, tüm boncukları tamamlamanız dört buçuk yıl sürerdi.

Sungir mezarlarındaki tüm bu şeyleri sadece 10 ya da 20 kişinin yapması pek mümkün görünmüyor. Muhtemelen yüzlerce kişi çalışmıştır. Sungir mezarları, 30 bin yıl önce yaşayan insanlardan en azından bir kısmının, büyük kabilelere mensup olduğunun en önemli kanıtlarındandır.

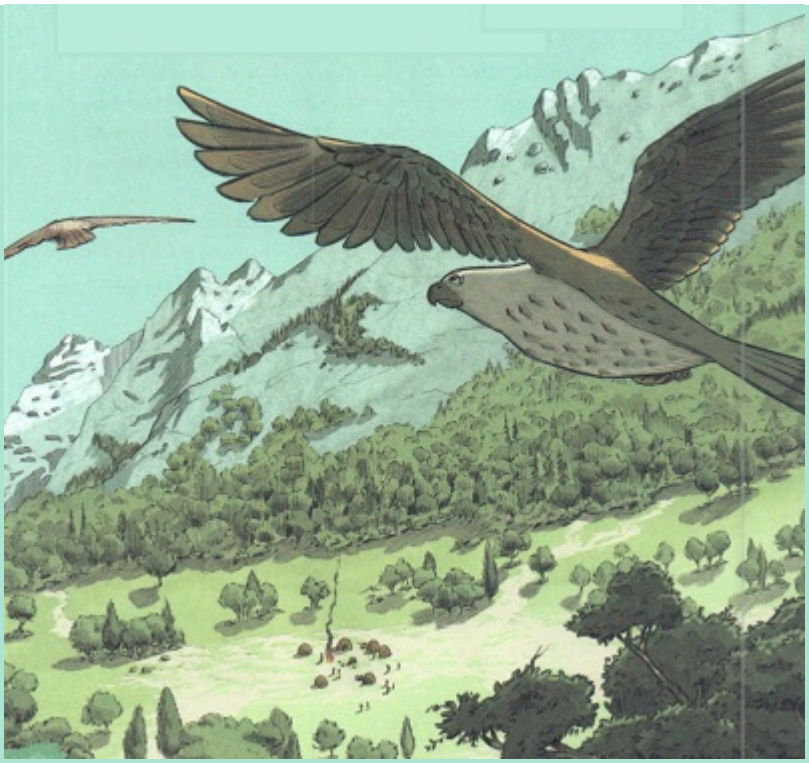

BİR ARAYA GELMEK

Evet, öyle görünüyor ki insanlar büyük kabilelere mensup olmuşlar ama her zaman kabile olarak bir arada mı yaşamışlar, bilmiyoruz. Bu kadar kalabalık bir insan grubu için yiyecek bulmak oldukça güç olmalı; o nedenle insanlar daha küçük gruplara ayrılıp, farklı bölgelerde yiyecek aramaya gitmişlerdi. Bu, her kabilenin farklı boyutlarda insan gruplarından oluştuğunu ve bir grup belki sadece 10 kişiyken bir diğerinin 100 kişiyi bulabileceğini gösteriyor.

İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmını, muhtemelen kendi küçük gruplarıyla beraber, yiyecek aramak için dolaşarak geçirirdi. Kabilenin tüm küçük grupları sadece özel durumlarda, mesela kabilenin önemli bir üyesi öldüğünde, cenaze töreni için bir araya gelirdi. Büyük hayvanları avlamak istediklerinde, güçlü düşmanlarla savaşacakları veya büyük bir kutlama yapacakları zamanlarda güçlerini birleştirirlerdi. Çoğu insan aylar boyunca, kendi küçük grubundakilerin dışında kimseyi görmeden yaşardı.

Gruptaki herkes birbirini çok iyi tanırdı. Daima aile ve arkadaşlarınızla beraber olur, hemen her şeyi birlikte yapardınız. Yiyecek aramak için ormana birlikte gider, birlikte yemek pişirir, birlikte yer ve kamp ateşinin etrafında hikâyeler anlatırdınız. Kimileri bulanmayabilir. Ama grubunuzdakilerden sıkıldığınızda, başka bir gruba katılabilirdiniz. Toplayıcı kabilelerde işler hâlâ böyle yürüyor. Kabilelerin bir araya geldiği toplantılarda, başka bir gruptan biriyle tanışıp çok yakın arkadaş olabilir ve ya o sizin grubunuza ya da siz onun grubuna katılabilirdiniz.

Grupta herkese ne yapacağını söyleyen güçlü bir lider yoktu. Ne yöne gidileceği veya nerede kamp kurulacağı gibi önemli kararlar alınması gerektiğinde, herkes kendi fikrini söyleyebilirdi. Gruptan biri, diğerlerine zorbalık yapıp tüm grubu kendisine tilki dişinden bir şapka yapması için zorlarsa, insanlar kolayca gruptan ayrılıp zorbayı tek başına bırakabilirdi. Bugün bir diktatör iktidarı ele geçirdiğinde, halkın ülkesini bırakıp gitmesi o kadar kolay değil. Ama Taş Devri'nde insanlar, oylarını genellikle ayaklarıyla kullanırlardı (hoşlanmadığınız bir şey olduğunda kolayca çekip gidebilmenin havalı bir ifadesi).

BÜYÜK TOPLAYICILAR

Arkeolojiden ve günümüz avcı-toplayıcı gözlemlerinden, Taş Devri'ndeki yaşam biçimi hakkında başka neler öğrenebiliriz? Bugünün avcı-toplayıcıları bir yerde uzun süre kalmazlar; büyük ihtimalle Taş Devri grupları da yiyecek peşinde koşarken bir yerden diğerine taşınmıştı. Nehirde balık varsa, balık avlamak için nehir kenarına gitmişlerdi. İncir mevsiminde ormana, incir aramaya gitmişlerdi. Aynı alanda bir ileri bir geri hareket etmişlerdi ve bu

alan onların evi olmuştu. “Ev” dedikleri şey taştan bir bina veya bir köy değil; dağlar, ormanlar ve nehirlerle kaplı kocaman bir araziydi.

Evinizi boydan boya yürümeniz ne kadar sürer? Çoğumuzun 5 dakikasını bile almaz. Devasa bir sarayda bile yaşasanız, 5 dakikadan fazla sürmez. Ama Taş Devri’ndeki atalarımızın, evlerinin bir ucundan diğerine yürümesi neredeyse bir hafta sürerdi.

Bazen belirli bölgelerde o kadar çok yiyecek olurdu ki, bir hatta birkaç grup buraya yerleşip aylarca, belki de bir yıl boyunca burada kalabilirdi. Bu durum genellikle bol bol balık ve ıstakoz avlanabilen, bir sürü kuşun geldiği nehir kenarlarında yaşanırdı. Böyle yerlerde insanların kalıcı köyler bile inşa ettikleri olurdu.

Gruptaki herkese yetecek kadar yiyeceğin olmadığı durumlarda, dağılırlardı. Bazı insanlar eski evlerinde kalır, bazılarıysa yeni bir yuva bulmak için ayrılırdı. Ev bildikleri bölgelerden, grupça ayrılmak zorunda kaldıkları durumlar bile yaşanabilirdi. Doğal afetler böyle durumlara sebep olabilirdi. Belki kuraklık gelir, nehir kurur, ağaçlar ölür ve yiyecek hiçbir şey kalmazdı. Grup yemek bulmak için uzun bir yolculuğa çıkmak zorunda kalırdı. Atalarımız bu şekilde tüm dünyaya adım adım yayıldı.

Toplayıcılık insanların her gün yeni şeyler yapmak zorunda kaldıkları çok ilginç bir yaşam biçimidir, insanlar çeşitli türden bitkileri toplar, çeşitli böcek ve lezzetli kurtları yakalar, ayrıca aletler ve barakalar yapacakları taş, odun ve bambuları biriktirirlerdi. Bazen mamut ve bizon gibi büyük hayvanları avlarlardı. Bu çok zor ve tehlikeliydi, ve bir çok insanın beraber çalışmasını gerektirdiği için nadiren gerçekleşirdi. Ama birkaç çocuk bile ormanda dolaşırken mutlaka yaban havuç ve soğanlar bulurdu. Kuş yuvalarından yumurta çalmak için ağaçlara tırmanır, olta yapımında kullanmak için bambu kesebilirlerdi.

Atalarımız çoğu zaman, avlanmak yerine toplayıcılık yapardı. Ayrıca sadece yemek, odun ve taş değil, bilgi de toplarlardı. Okula gitmeseler ve kitap okumasalar da, devamlı yeni şeyler öğrenirlerdi. Etrafları hakkında bilgi edinmeden hayatta kalmaları mümkün olmazdı.

Öncelikle bölgelerini tanımaları gerekirdi. Nereden su bulacaklarını bilmezlerse susuz kalırlardı. Nerelerden yiyecek bulabileceklerini bilmezlerse aç kalırlardı. Karanlıkta yürüdükleri ormanın zeminini bilmezlerse düşüp bacaklarını kırabilirlerdi. Toplayıcılar aynı ormanlarda o kadar çok yürür, aynı tepeleri o kadar çok aşarlardı ki her bir kaynağı, ağacı ve kayayı tanırlardı, onları artık eski bir dostmuşçasına iyi tanırlardı.

Gecenin karanlığında banyonuzu, buzdolabını, çatal-kaşık çekmecesini bulabilirsiniz değil mi? İşte toplayıcılar da taptaze su kaynaklarını, büyük ceviz ağaçlarını ve keskin çakmaktaşlarıyla dolu tepeleri karanlıkta bile bulabilirlerdi.

Toplayıcılar çevrelerindeki bitki ve hayvanları da tanırlardı. Mantarların nerede yetiştiğini öğrenir, hangi mantarın lezzetli ve yemeye uygun, hangisinin onları öldürecek kadar zehirli ve hangilerinin hastalıkları tedavi edebileceğini bilirlerdi. Kuşların yumurtlama mevsimlerini ve hangi kuş türlerinin yuva yapmayı sevdiğini bilirlerdi. Ayıların nerelerde takılmaktan hoşlandığını, büyük bir ayı onları kovaladığında ne yapmaları gerektiğini bilirlerdi.

Toplayıcılar çeşitli eşyalar yapmakta da uzmandı. Bugün bıçak, bir çift ayakkabı ya da bazı ilaçlara ihtiyaç duyduğumuzda gidip satın alırız. Nasıl yapıldığı hakkında pek bir şey bilmeyiz. Belki dünyanın bir ucundan gelmiştir. Taş Devri'nde herkes kendi eşyasını yapmak zorundaydı. Bıçak yapmak istiyorsanız, öncelikle kaliteli çakmaktaşlarının nerede olduğunu bilmeliydiniz. Oraya gidip aramaya başladığınızda, bir sürü taş toplayıp hepsini kontrol etmeniz gerekirdi. Her birini dikkatle incelerken keskinliğine, ağırlığına ve dokusuna iyice bakmalıydınız. Bu, işin kolay kısmıydı, en iyi taşı bulduğunuzda asıl beceri gerektiren çalışma başlardı.

Seçtiğiniz taşı başka bir kaya veya odun parçasını çekiç gibi kullanarak keskinleştirmeniz, kenarlarını sivriltmeniz gerekirdi; bunları yaparken de taşı kırmamaya özen göstermeli, çok dikkatli olmalıydınız. Modern insanlar böyle bir bıçak yapmaya çalıştığında işlerini başarmadan önce genellikle düzinelerce taşı, hatta belki birkaç parmağını kırar ve bıçağı tamamlamaları, günler olmasa da saatler sürer. Toplayıcılarsa çakmaktaşından dakikalar içinde keskin bir bıçak yapabilirdi. Eh, çocukluklarından beri bu işi yapıyorlardı.

O dönemlerde ateş yakılan çukurları inceleyen arkeologlar bazı ilginç keşifler yaptılar. Ateşe yakın yerlerde bolca taş kıymığı varken, kırık taşlara

çok az raslanıyordu. Ateşten uzaklaştıkça, yine çokça taş kıymığıyla birlikte, bir sürü de kırık taş bulmuşlardı. Sizce bunun nedeni ne olabilirdi?

Öyle görünüyor ki yetişkinler ateşe daha yakın oturuyorlarmış; yaptıkları işte uzman olduklarından daha az taş kırıyorlarmış. Bu sırada çocuklar ateşten uzakta oturuyor, bu zanaatı yeni yeni öğrendikleri için elleri alışana kadar birçok taşı kırıyorlarmış.

Yani toplayıcılar çevrelerindeki hayvanları, bitki ve taşları öğrendiler. Ama ayrıca kendi bedenlerini ve onu nasıl kullanacaklarını da öğrendiler. Bizden çok daha iyi duyuyor, görüyor ve hareket edebiliyorlardı. Ormanda yürürken çalılıklardan gelen en hafif sesleri dinlerlerdi; bir yılan kayarak geçiyor olabilir miydi? Tıısssssss.

Etraflarındaki ağaçlara dikkatle bakar, yaprakların arasında saklanmış meyveleri, arı kovanlarını ve kuş yuvalarını görebilirlerdi. Sadece havayı koklayarak bir kaplanın yaklaştığını ya da bir ceylanın kaçtığını anlayabilirlerdi. Bir toplayıcı ağzına bir meyve attığında tadına odaklanırdı; meyvedeki minicik bir sabunsu tattan onun yenilebilir mi yoksa zehirli mi olduğunu anlardı. Yay yapmak istediklerinde bir sürü dalı parmaklarının arasında yuvarlar, ağırlığını ve dokusunu hissetmeye çalışırlardı; her bir dal onlarla, dokunma hissinin diliyle konuşurdu. Pürüzsüz mü, pütürlü mü? Yumuşak mı, sert mi? İşte böylece hangi dalın çok kolay kırılacağını, hangisinden güzel bir yay yapılacağını anlarlardı.

Avcıların dikkatini çekmemek için mümkün olan en sessiz şekilde yürürlerdi. En zor patikalarda büyük bir hızla koşar, kayaların ve kütüklerin üstünden ustaca atlar, ağaçlardan ve dikenli çalılardan sakınırlardı. Aynı noktada, aynı pozisyonda hiç kımıldamadan oturur, sadece çevrelerinde olup bitene kulak kabartıp etrafı izleyerek saatler geçirebilirlerdi.

Başka bir deyişle toplayıcılar çok şey biliyordu! Genellikle eski çağlarda yaşayan insanlardan çok daha fazla şey bildiğimizi düşünürüz. Elbette bütün bir toplum olarak daha çok şey biliyor; araba, bilgisayar, hatta uzay gemisi bile yapabiliyoruz ama tekil bireyler olarak aslında daha az şey biliyoruz. Siz, araba yapabilir misiniz? Bilgisayar? Uzay gemisi? Bu gibi şeylerin yapıldığı fabrikalarda çalışan insanlar, genellikle o şeyin sadece minicik bir parçasının nasıl yapılacağını bilirler. Bir işçi, araba lastiği yapan makineyi kullanabilir ama motorun, direksiyonun veya farların nasıl yapılacağını bilmez.

Tüm meslekler böyledir. Uçağı uçurabilmek veya bunun gibi bir tarih kitabı yazabilmek için neleri bilmeniz gerekir? Özellikle bir konu hakkında çok bilgili olmanız gerekir, diğer her şeyle ilgili başka insanlardan yardım alabilirsiniz… ve o yardım istediğiniz insanlar da kendi konularında çok şey bilirler. Tarih kitabı yazan insanlar tarihle ilgili o kadar çok şey bilirler ki, onlara "tarihçi" deriz. Ancak yiyeceklerini üretmeyi, kıyafet dikmeyi ya da ev inşa etmeyi bilmezler. Sadece insanların satın aldığı kitaplar yazarlar; tarihçiler paralarını işte böyle kazanırlar. Tarihçiler daha sonra kazandıkları paranın bir kısmını yiyecek, kıyafet ve yaşayacakları bir ev almak için başka insanlara verirler. Bir tarihçiyi ormanın derinliklerinde yalnız bırakırsanız muhtemelen ya açlıktan ölür ya da kaplanlara yem olur, çünkü tarih kitapları yazmaktan başka bir bildiği yoktur ve bu bilgisi ormanda hiçbir işine yaramaz.

ESKİ GÜZEL GÜNLER

Taş Devri'nde, yaşadıkları çevre hakkında yeteri kadar şey bilen toplayıcıların hayatı pek de kötü değildi. Aslında bugün yaşayan pek çok insandan daha az çalışıyorlardı.

Günümüzde yaşayan bir kadın fabrika işçisinin sıradan bir gününü düşünelim: Sabah saat yedi civarı evden çıkar, kalabalık bir otobüsün içinde dumanlarla kaplı caddelerden geçerek gürültülü büyük bir fabrikaya gider. Burada on saat boyunca bir makinanın başında aynı şeyi tekrar tekrar yapar, ta ki akşamın yedisinde tekrar otobüse binip evine gidene dek. Eve varınca muhtemelen ailesi için yemek pişirmek, bulaşıkları yıkamak, çamaşır yıkamak, yerleri silmek ve faturaları ödemek zorundadır.

20 bin yıl önce bir toplayıcı sabah sekiz civarı arkadaşlarıyla birlikte konakladıkları yerden ayrılırdı. Yakınlardaki ormanlarda ve çayırlarda yürür, böğürtlen toplar, meyve toplamak için ağaçlara tırmanır, topraktan kökleri söker, birkaç balık avlar ve bazen de kaplanlardan kaçardı. Öğle saatlerinde, öğle yemeği hazırlamak için kampa dönerdi. Bu kadar. Tüm gün bu kadar çalışırdı. İyi bir toplayıcı kadın, kendisi ve ailesine yetecek kadar yemeği üç dört saatte bulabilirdi. Öğle yemeğinden sonra yıkaması gereken tabaklar veya çamaşır yoktu, temizlemesi gereken yerler ve ödemesi gereken faturalar da yoktu. Bu sayede dedikodu yapacağı, hikâyeler anlatabileceği, çocuklarla oynayabileceği ya da sadece arkadaşlarıyla takılabileceği bol bol zamanı kalırdı. Tabii ki zaman zaman kaplanlar onları yer, yılanlar ısırırdı ama trafik kazalarıyla veya endüstriyel kirlilikle uğraşmak zorunda değillerdi.

Toplayıcıların diyeti bizden daha iyiydi, bir fabrika işçisine göre çok daha çeşitli besinler tüketirlerdi, yetersiz beslenme ve hastalıklardan çok daha az etkilenirlerdi. Toplayıcıların iskeletlerini inceleyen arkeologlar, onların çok çeşitli besinleri tükettikleri için çok daha güçlü ve sağlıklı olduklarını keşfettiler. Bir gün kahvaltıda böğürtlen ve mantar; öğle yemeğinde meyve, yılan ve kaplumbağa ve akşam mönülerinde de ızgara tavşan ve yaban soğanı olurdu. Ertesi gün kahvaltıda balık, öğle yemeğinde yumurta ve bir sürü ceviz, akşam öğünündeyse koca bir ağaç dolusu incir yiyebilirlerdi. Çok farklı şeyler yedikleri için ihtiyaçları olan tüm vitamin ve mineralleri alırlardı. Bazı önemli vitaminler cevizde yoksa, mutlaka mantarlarda veya yılanda vardı.

Öte yandan sadece tek tür diyete bağımlı olmadıklarından, toplayıcılar nadiren aç kalırdı, insanlar sonraları tarıma geçtiklerinde, sadece tek bir ekin türünü yetiştirmeye odaklandılar. Siz hiç buğday, patates veya pirinç tarlası

gördünüz mü? Buğday tarlasında buğdaydan başka bir şey yoktur, patates tarlasında sadece patates, pirinç tarlasında da sadece pirinç bulunur. Bu yöntem çiftçilerin ekinlerine bakmasını kolaylaştırır ama aynı zamanda çok kısıtlı bir diyet anlamına gelir. Sadece pirinç yetiştirdiklerinde kahvaltıda da, öğle ve akşam yemeğinde de pirinç yemek zorundadırlar. Ayrıca pirinç tarlalarının verimsizleşmesine sebep olacak bir hastalık gelirse, ellerinde yiyecek bir şeyleri kalmaz. Tarihte bu tip salgınlarla çok sık karşılaşılmıştır ve çiftçiler daima açlık tehlikesi altında yaşarlar.

Toplayıcılık çok daha güvenliydi. Bir bölgedeki tüm yaban soğanları hastalıktan kırılsa veya bütün tavşanlar ölse, toplayıcılar biraz zorlanırdı ama yine de etraflarında toplayabilecekleri ve avlayabilecekleri başka şeyler vardı. Bu yıl yaban soğanı sosuyla ızgara tavşan yok mu? Hay aksi, ama olsun, onun yerine daha fazla böğürtlen toplar ve daha fazla balık tutarız!

Toplayıcılar sadece çok çeşitli besinleri yedikleri için değil, o zamanlarda çok daha az sayıda bulaşıcı hastalık olduğu için de daha sağlıklıydı. Bugün bildiğimiz çiçek hastalığı, kızamık veya grip gibi bulaşıcı hastalıklar bize hayvanlardan geçmiştir. Grip tavuk, ördek ve diğer kuşlardan bulaşmıştır. Kızamık, tüberküloz ve şarbon, insanlara inek, keçi ve diğer çiftlik hayvanlarından geçmiştir. Büyük koronavirus salgınına yarasalar yol açmış olabilir. Ve bugün kalabalık kasabalarda, büyük şehirlerde yaşadığımızdan, sadece bir kişi bile tavuk veya yarasadan bir virüs kapsa, hastalık binlerce kişiye çok hızlı bir şekilde yayılır.

Eski toplayıcılar hayvanlara çok daha az temas ederdi. Evet, onları avlarlardı ama onları çiftliklerde yetiştirmez, marketlerde satmazlardı. Kimsenin kocaman bir tavuk kümesi veya keçi sürüsü yoktu. Ayrıca toplayıcılar, etrafta çok fazla dolaşan küçük gruplar hâlinde yaşardı. Bu sayede bir toplayıcı, bir hayvandan hastalık kapsa bile, hastalığı çok fazla sayıda kişiye bulaştıramazdı.

O zaman Taş Devri, gelmiş geçmiş en güzel dönem miydi? Sizi dilediğiniz zamana götürebilen bir zaman makineniz olsa, Taş Devri'ne gitmek ister miydiniz? Bazı insanlar isterdi belki. Bu insanlar orman ve çayırlarda özgürce dolaştıkları, "okumanın" ok ve yayla oynamak, "çalışmanın" orman yürüyüşleri yapmak anlamına geldiği zamanların hayalini kurarlar. Ama yine de düğmeye basıp Taş Devri toplayıcıları grubuna katılmadan önce, neye bulaştığınızı daha iyi bilmeniz adına, onların hayatlarının olumsuz yönlerini de bilmeniz gerekir. Emin olun ki bazı kötü tarafları da vardı!

ESKİ KÖTÜ GÜNLER

Hadi, böcekler gibi küçük şeylerden başlayalım; Taş Devri insanları böcekler tarafından çok rahatsız edilirdi. Bu size pek önemli bir sorun gibi gelmediyse, nasıl olduğunu kendiniz deneyebilirsiniz. Hava sıcaksa dışarı çıkın ve uzanabileceğiniz güvenli ve güzel bir yer bulun, mesela bir ağaç altı olabilir. Uzandıktan sonra bir saat boyunca hareket etmemeye çalışın. Yerinizden bir parmak oynamaya, kulağınızı bile kaşımaya izin yok. Sadece hareketsiz bekleyin.

Aslında çok uzun süre beklemenize gerek kalmayacak. Gözükara karıncalar hemen ayaklarınıza tırmanmaya başlayacak, bir sivrisinek gelip kulağınızın dibinde vızıldayacak ve sinir bozucu bir sinek burnunuza konacak. Nihayet örümcekler de gelecek, ama sakın kıpırdamayın! Sadece hareketsizce yatın. Bir saat orada yattıktan sonra kendinize, sürekli ağaç altlarında ya da derme çatma barakalarda tüm bu böceklerle beraber uyumak zorunda kalacağınız o zamanlara, gerçekten dönmek istediğinizden emin olup olmadığınızı sorun. Sağlam duvarlar ve pencereleriyle, sığınabileceğiniz bir evinizin olmayacağını unutmayın.

Tabii ki sorun sadece böcekler değildi, insanlar timsah, yılan ve kaplanlar yüzünden sürekli tetikteydi. Kaplanları televizyonda izlediğinizde, hatta hayvanat bahçelerinde gördüğünüzde endişelenmezsiniz çünkü televizyon ekranından çıkıp veya kafeslerinden kaçıp sizi avlamaya gelemezler. Ama ya kaplanlar dışarıda olsaydı, mahallenizde sinsice dolaşsaydı? Rahatça evden çıkıp okula yürüyebilir, arkadaşlarınızla buluşabilir miydiniz?

Elbette hava durumu da başka bir sorundu. Toplayıcılar yağmurdan ıslanırdı. İliklerine kadar ıslanırlardı. Kışın çok üşürler, yazın sıcaktan bunalırlardı. Tüm günlerini mağarada, hava durumundan sakınarak geçirmeleri de mümkün değildi. Yiyecek bir şeyler aramazlarsa, yemek bulamazlarsa aç kalırlardı.

Ne yazık ki toplayıcılar arasında kazalar da son derece yaygındı; hastaneleri ve modern ilaçları olmadığından, küçük bir yaralanma bile ciddi sonuçlar doğurabilirdi. Bir delikanlının tırmandığı ağaçtan düşüp bacağını kırdığını varsayalım; bir ay boyunca yatak istirahati yapması mümkün değildi. Zaten ortada yatak bile yoktu. Grubundaki diğer insanlar, ona ellerinden geldiğince yardımcı olurlardı ama yeni bir yere giderlerken onlara ayak uyduramazsa veya kaplanlardan kaçmayı başaramazsa, başı büyük belada demekti.

Özellikle çocuklar bir sürü tehlikeyle karşı karşıya kalırlardı. Büyümek ve güçlenmek için bol bol yemeğe ihtiyaçları vardı ama henüz ne ağaca tırmanma ne de saldırgan hayvanlardan kendilerini koruma becerileri gelişmişti. Her gün yeni bir sınavdı: Pazartesi yılanları fark edebilme testine girersiniz. Salı karanlık ormanda yol bulma, çarşamba günüyse mamut avı sınavı. Perşembe buz tutmuş nehirde yüzme testi ve cuma zehirli ve zehirsiz mantarları ayırt etme sınavını verirdiniz. Üstelik hafta sonu tatili de yoktu; cumartesi ağaca tırmanma ve pazar da yüzlerce arı tarafından sokulmadan bal çalma sınavına girerdiniz.

Bu testlerden herhangi birinden kaldığınızda sadece kötü not almaz, ölebilirdiniz de.

Belki de bizim dünyamız o kadar da kötü değildir!

HAYVANLARLA KONUŞMAK

Çizgi film izliyor veya masal okuyorsanız, konuşan ağaçlar ve hayvanlarla sıklıkla karşılaşmışsınızdır. Küçük çocuklar, ağaçlarla ve hayvanlarla konuşabileceğimize mutlulukla inanırlar. Çevremizde bizi izleyen, tavan arasında saklanan hayalet ve ruhların olduğunu da düşünürler. Yetişkinler bu durumu çok tatlı ve komik bulurlar. Çocuklar büyürken onlara hayaletlerin ve konuşan ağaçların varolmadığını, bu gibi şeylere sadece küçük çocukların inandığı söylenir.

Ama öyle görünüyor ki, Taş Devri'nde yaşayan yetişkinler de ağaçlarla hayvanların konuştuğuna, hayalet ve ruhların varlığına inanıyorlardı. Toplayıcılar ormanın içinde yürürken çalılarla, taşlarla konuşur, fil ve farelerden yardım isterdi. Kuşların anlattıklarını dikkatle dinlerlerdi… aralarından biri hastalanır ya da kaza geçirirse bir hayaleti suçlayabilir, bir ruhtan onlara yol göstermesini isteyebilirlerdi.

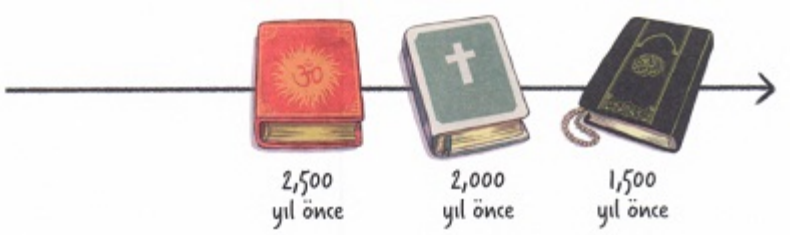

Bunu nereden biliyoruz? Tabii ki kesin olarak bilmiyoruz. Genellikle insanların neler yaptığını bilmek, neler düşündüğünü bilmekten çok daha kolaydır. Mesela Sungir'deki insanların mamut avladığından eminiz çünkü orada birçok mamut kemiği bulduk. Ama Sungir insanları mamutlar hakkında neler düşünüyordu? Aralarında hayvanları öldürmenin çok yanlış bir şey olduğunu düşünen vejetaryenler var mıydı? Veya kızgın bir mamut birini ezip öldürdüğünde, o kişiye ne olduğunu düşünüyorlardı? Ölen kişinin cennete gittiğine mi, yeni bir bedenle yeniden doğacağına mı, yoksa hayalet olacağına mı… yoksa sadece karanlığa karıştığına mı inanıyorlardı?

Bu sorulara yanıt vermek çok zor çünkü o dönemde yaşayan insanlara, neye inandıklarını soramıyoruz. Bugün Müslümanların neye inandıklarını

öğrenmek isterseniz bir Müslümana sorabilir veya kutsal kitapları Kuran'ı okuyabilirsiniz. Hıristiyanların neye inandıklarını bilmek isterseniz bir Hıristiyan'a sorabilir ya da İncil'i okuyabilirsiniz. Hinduların neye inandığını öğrenmek isterseniz bir Hindu'ya sorabilir veya Veda'ları okuyabilirsiniz. Taş Devri insanları ne Müslüman, ne Hıristiyan, ne de Hindu'ydu; zaten olmaları mümkün değildi çünkü bu dinler sadece 3000 yıl önce ortaya çıkmıştı. Kuran yaklaşık 1500 yıl, İncil 2000 ve Veda'lar büyük ihtimalle 2500 yıl önce yazılmıştı.

20 bin yıl önce yaşayan insanlar okuma yazma bilmiyordu, dolayısıyla bize Taş Devri'nde yazılmış bir kutsal kitap kalmadı. Sungir mezarları gibi yerlerden, Stadel'in Aslan Adamı gibi heykellerden ve genç arkeologların Lascaux mağarasında bulduğu duvar resimleri gibi eserlerden, inançlarına dair bazı ipuçları elde edebiliyoruz. Lascaux'da bir sürü hayvan resmi varken, tanrılara dair hiçbir şey çizilmemiş olması ilginçtir; en azından bize tanrı gibi görünen bir şekil yoktur. Yani belki de güçlü tanrılara inanmıyorlardı.

Peki bugün dünyanın uzak köşelerinde yaşayan modern toplayıcıları hatırladınız mı? Taş Devri toplayıcılarının nelere inandıklarını araştırmak için modern toplayıcılarla konuşmak faydalı olabilir. Bu toplayıcıların çoğunun, güçlü tanrılara inanmadığından neredeyse eminiz ama hayvanların, ağaçların hatta taşların bile konuştuğunu ve dünyanın hayalet ve ruhlarla dolu olduğunu düşünüyorlar. Böylece bilim insanları hem bugünün hem de Taş Devri'nin avcı-toplayıcı toplumlarındaki yetişkinlerin ve çocukların, genellikle ağaç ve hayvanlarla konuşabildiklerine inandıkları sonucuna vardılar.

Güney Hindistan'da yaşayan Nayaka insanları, modern toplayıcılara iyi bir örnektir. Bir Nayaka ormanda kaplan, yılan veya fil gibi tehlikeli bir hayvanla karşılaştığında, hayvana, "İkimiz de bu ormanda yaşıyoruz. Sen buraya yemek için geldin, bense kökleri ve yumruları toplamak için. Amacım seni incitmek değil, lütfen sen de bana zarar verme," diyebiliyor.

Bir gün bir Nayaka, “daima yalnız yürüyen fil” ismini verdikleri bir erkek fil tarafından öldürülmüştü. Hint hükümetinden yetkililer bölgeye gelip fili yakalamaya çalıştılar ama Nayaka kabilesi, yetkililere yardım etmeyi reddetti. Filin böyle vahşi davranmak için geçerli sebepleri olduğunu söylediler. Anlattıklarına göre, filin ormanda sürekli birlikte dolaştığı çok yakın bir arkadaşı, başka bir erkek fil vardı. Günün birinde kötü bir insan geldi ve arkadaşını vurup öldürdü. “Daima yalnız yürüyen fil” o zamandan sonra çok yalnız kaldı ve insanlara olan öfkesi dinmedi. “Arkadaşınız sizin de elinizden alınsa ne hissederdiniz?” diye soruyordu Nayaka insanları. “İşte bu fil de aynen öyle hissediyor. Bu iki fil, bazen akşamları ayrılıp kendi yollarına giderdi ama sabah olunca mutlaka buluşurlardı. O korkunç günde fil, dostunun yere nasıl düştüğünü gördü. Eğer hiç ayrılmayan iki canlıdan birini vurursanız, diğeri ne hisseder?”

AĞAÇLARLA KONUŞMAK

Bilim insanları hayvanların konuşabildiğine, dağlarda ve nehirlerde yaşayan ruhların varlığına inanan insanlara özel bir isim veriyor: Onlara “Animist” diyorlar. “Animist” kelimesi hangi kökten geliyor, biliyor musunuz? Evet, Latinceden. Latincede “anima”, “ruh” demek. Ruh, şeyleri hissedebilen, arzulayan ve diğer ruhlarla da hisleri ve arzuları hakkında konuşabilendir. Animistlere göre ağaçlarla, fillerle, çiçeklerle ve taşlarla konuşabilmek son derece olağandır çünkü tüm bu şeylerin ruhları olduğuna inanırlar.

Mesela animistler, tepenin üstündeki büyük ceviz ağacının ruhu olduğuna inanırlar. Ağaç yağmur ve güneşten keyif alırken, insanlar mızrak yapmak için dallarını kestiğindeyse üzülür. Ağaç mutlu olduğunda bir sürü ceviz üretir ve onları insanlar, sincaplar ve kargalarla paylaşır. Öfkelendiğinde ceviz yetiştirmeyi bırakır, hatta daha da fenası, insanları hasta edebilir. Peki

bunu nasıl yapar? Ağacın ruhunun çok arkadaşı vardır, çünkü dallarında daha küçük ruhların ve hayaletlerin yaşamasına izin verir. Eğer birisi gelir de ağacın ruhunu kızdırırsa, bu ruh, küçük ruh ve hayaletlerden, o kişinin burnundan veya ağzından içeri girip midesine kadar inmesini ve ona korkunç bir karın ağrısı vermesini isteyebilir.

Elbette ağaç tüm bu küçük ruhlarla konuşabilir ama ayrıca insanlarla da konuşabilir. İnsanlar da ona cevap verebilirler. Ağacı kızdıran ve hastalanan adam, ağaçtan af dileyebilir. Şanslıysa, ağaç adamı affeder ve küçük ruhların adamın midesinden çıkmasını ister.

Ağaçlarla konuşmak tabii ki kolay değildir. Öncelikle ağaç dilini öğrenmelisiniz; bunun için hem zaman hem de sabır gerekir. Çinceyi ya da İsveççeyi bir günde öğrenemeyeceğimizi hepimiz biliyoruz, işte bu da öyle: Ağaçların, taşların ve kurbağaların dilini de bir günde öğrenemezsiniz. Ağaççça, Taşça ve Kurbağaca son derece karmaşık dillerdir. Kelimelerden oluşmazlar, işaretler, sesler, hareketler ve hatta rüyalardan meydana gelirler. Bugün çoğu insan ağaçlarla konuşamıyor; fakat animistler bunun ağaçların konuşamamasından değil, insanların ağaçların dilini unutmasından kaynaklandığını söyleyecektir.

Bugün çoğu insan, biz insanların dünyadaki en önemli şey olduğuna inanıyor ama animistler tüm ruhların eşit olduğunu düşünürler. İnsanlar ağaçlardan, mamutlar ya da kurbağalardan daha önemli değildir. Dünyada herkesin bir yeri vardır ve hiç kimse tüm dünyayı yönetecek güce sahip değildir. Animistler büyük tanrılara fazla önem vermezler. Konuştukları, yakınlarındaki küçük ruhlardır. Tepenin üstündeki ceviz ağacından bir şey isteyecekseniz, tüm ağaçların tanrıçasıyla veya göklerdeki yüce tanrıyla değil, o ağaçla konuşmanız gerekir. Çok mantıklı. Aynı kardeşinizden çikolatasını sizinle paylaşmasını rica ettiğinizdeki gibi; kardeşler tanrıçasıyla değil, kardeşinizle konuşmanız lazım!

Animistler için dünyaya hâkim olan kurallar, büyük bir tanrı tarafından gönderilmemiştir, dünyadaki tüm ruhların özgür fikir birliğinden doğmuştur, insanlar, ağaçlar, kurtlar ve periler herkesin nasıl davranması gerektiğini hep beraber kararlaştırmıştır.

KURALINA GÖRE OYNAMAK

Toplayıcıların ne gibi kuralları vardı? Kurallar her yerde aynı değildi çünkü göklerdeki yüce tanrı tarafından belirlenmemişti. Her bölgede farklı hayvanlar, ağaçlar ve taşlar vardı, bu yüzden insanlar farklı kurallara inandılar. Sungir'deki kurallar Ohalo'dakilerden farklıydı, Ohalo'dakilerse Lascaux ve Stadel'dekilerden farklıydı. Bugün Nayaka insanlarının inandığı kuralları öğrenebiliriz, çünkü onlarla konuşup sorabiliriz. Fakat Sungir, Ohalo, Lascaux ve Stadel'in eski insanlarının uyduğu kuralları bilemiyoruz, çünkü elimizde yeterli kanıt yok. Ayrıca sahip olduğumuz kanıtları da çok farklı şekillerde yorumlamak mümkün.

Mesela aşağıdaki resme bakın. O resmi toplayıcılar 17 bin yıl önce Lascaux mağarasına çizmiş. Ne hakkında olduğunu düşünüyorsunuz?

Çoğu insan yanında bir bizon ve altında bir kuş duran, kuşkafalı bir adamın resmi olduğu konusunda hemfikir. Tamam, peki bu ne anlama geliyor? Bazı arkeologlar bizonun adama saldırıp öldürdüğünü söylüyor. Dediklerine göre alttaki kuş, adamın ölüm anında uçup giden ruhunu temsil ediyor. Hatta belki de bu büyük korkunç bizon, sadece sıradan bir hayvan değil, ölümün simgesi. Yani bu arkeologlar bu çizimin, 17 bin yıl önce yaşayan insanların inançlarının bir kanıtı olduğunu iddia ediyor: O insanların öldükleri zaman ruhlarının bedenlerinden ayrılacağını ve cennete yükseleceğini ya da başka bir bedene geçeceğine inandıklarını düşünüyorlar. Belki de haklıdırlar.

Belki de değiller. Bu teorinin doğruluğunu kanıtlamak mümkün değil. Belki kimilerinin kuşkafalı adam gibi gördükleri bu çizim, insan kafası çizmeyi pek de beceremeyen birinin çizdiği başarısız bir tablodur. Sonuçta adamın el ve ayakları da pek gerçekçi görünmüyor. Hatta bu resimdeki kafa gerçekten bir kuş kafasıysa, bu çizim Taş Devri'nde yaşayan, kötü bizon canavarıyla dövüşen ve canavar tam saldıracakken uçuveren bir Batman veya Süpermen'i anlatıyor olamaz mı?

Ya da başka bir açıdan bakalım, belki de adam düşüp ölmemiştir. Bizonu kucaklamak için kollarını açmış, bizon da adama sarılmak için başını öne eğmiştir. Yani resim, bizon ve insanların arasındaki arkadaşlığı anlatıyor, öyle mi? Resme bir süre bakar ve hayal gücünüzü serbest bırakırsanız, aklınıza diğerleri kadar olası başka bir sürü ihtimale dair hikâye gelecektir.

Bir şeyi bilmediğimizde en iyisi dürüst olmaktır. Taş Devri'ndeki insanların neye inandığını, nasıl hikâyeler anlattığını bilmiyoruz, insanlık tarihini anlamaya çalışırken karşılaştığımız en büyük boşluklardan biri budur.

SESSİZLİĞİN PERDESİ

Buraya kadar toplayıcıların sıradan yaşama biçimlerinden bahsettik. Ancak insanların hayatlarındaki en önemli şeyler "sıradan" kısımlar değildir. Tarih, özel olaylardan meydana gelir ve çoğu tarih kitabı bu olayları en ince ayrıntısıyla betimler.

Örneğin aya ilk gidişimizi anlatan bir tarih kitabı, 20 Temmuz 1969 akşamı, saat tam olarak 8'i 17 dakika 40 saniye geçe, *Eagle* [Kartal] isimli uzay aracının aydaki Tranquility Base [Sükunet Üssü] isimli bölgede, ayın yüzeyine temas ettiğini yazar. Uzay aracında iki adam vardır: Neil Armstrong ve Buzz Aldrin. (Üçüncü astronot Michael Collins, arkadaşlarını Columbia isimli ana gemide bekler.) Sonra Armstrong dünyayı, Houston'daki komuta merkezini arayıp, "Houston, burası Tranquility Base, Eagle iniş yaptı," der. Dünyanın dört bir yanından 600 milyondan fazla kişi televizyon ve

radyolarına yapışır, bu ünlü sözcükleri dinler. “Eagle iniş yaptı.” Tabii ki Ay’a iniş yapan Eagle değil, insanlardı.

Astronotlar birçok detaylı hazırlık yapar, uzay kıyafetlerini giyer ve 21 Temmuz sabahı, saat 2’yi 39 dakika 33 saniye geçe uzay aracının kapısını açar. Son düzenlemelerden sonra Neil Armstrong tamı tamına dokuz basamaklı merdivenden inmeye başlar.

Sabah saat 2’yi 56 dakika 15 saniye geçe Armstrong merdivenin son basamağından da iner, botlarını Ay’ın yüzeyine yerleştirir ve, “Bu, bir insan için küçük, insanlık için çok büyük bir adım,” der.

Bu olayı en ince ayrıntısına dek biliyoruz.

Taş Devri de büyük tarihi olaylarla dolu olmalı. Ama kimse o olayların hikâyelerini yazmamış, çünkü Taş Devri insanları yazmayı bilmiyordu. Zaman içinde bütün hikâyeler unutuldu. İşte bu nedenle, mutlaka gerçekleşmiş olsalar bile, o olayları asla duyamadık. Mesela Sapiensler, Neandertallere ait bir vadiye ilk girdiklerinde neler yaşandı? Bu olayı izleyen birkaç yılda, muhtemelen Ay’a iniş kadar önemli birçok dramatik olay yaşanmıştır.

Neler olduğunu hayal etmeye çalışabiliriz: Belki her şey çilek toplamak için tepelere tırmanan bir kadının, aşağıda uzanan vadide bir takım tuhaf insanlar görmesiyle başlamıştı. “Canavarlar! Canavarlar!” diye bağırarak, koşarak geri dönmüştü.

Kadının grubu, diğer gruplara da canavarlardan bahsetmiş ve ne yapacaklarına karar vermek için bir sonraki dolunayda toplanma kararı almışlardı. O gece bütün farklı gruplardan insanlar kamp ateşinin etrafında oturmuş, yüzleri alevlerin ışığıyla aydınlanırken, teker teker konuşmuşlardı. Bazı insanlar Neandertallerin canavar olmadığını ve arkadaş olabileceklerini düşünüyordu. Bazısı onlardan uzak durmaları gerektiğini, hatta onların vadisine adım bile atmamaları gerektiğini söylüyordu. Diğerleri onların çok tehlikeli canavarlar oldukları konusunda ısrarcıydı, birleşip vadiyi fethetmeleri gerektiğini savunuyordu. Hiç kimse kimin haklı olduğuna karar veremiyordu.

Sonuçta ne yapacaklarını bilemediklerinden, kabilenin koruyucu ruhuna danışmaları gerektiği konusunda hemfikir oldular. Böylelikle, kabilenin koruyucu ruhları hakkında her şeyi bilen ruhani şifacı kutsal bir dans başlattı, davullar çalındı, ayaklar yere vuruldu… Kabile durmadan dans etti, koruyucu ruhlar yardıma çağrıldı. Nihayet ruhani şifacı, ruhların, kulağına "Savaş" diye fısıldadıklarını duydu. (Belki de sonradan şifacının, aslında hiçbir şey duymadığı ortaya çıkacaktı. Savaşmak isteyen insanların şifacıya, ruhların "Savaş" dediğini duydum demesi için, 100 fildişi boncuk ve tilki dişiyle süslenmiş 3 şapka vaat edip etmediğini asla bilemeyiz. Belki şifacı yalan söylemişti.)

Sonra tahta sopalar ve taş uçlu mızraklarla savaş geldi çattı. Tam anlamıyla bir katliam yaşandı. Geride, dikenli bir çalının altında korkuyla saklanan 3 yaşındaki bir oğlan çocuğundan başka, tek bir Neandertal kalmamıştı. İyi kalpli bir Sapiens, çocuğu evlat edinmek istedi ama diğerleri bu fikre şiddetle karşı çıktılar; çocuğun bir canavar olduğunu, öldürülmesi gerektiğini haykırdılar. Ateş başında yeni bir hararetli tartışma başladı, herkesin gözleri çakmak çakmak, sesleri yüksekti. Çok geçmeden insanlar mızrak ve sopalarına davranmış, onları birbirlerine doğrultmuştu. Tam kavga etmeye başlayacaklarken, ağzından birkaç kelime çıktığı nadiren duyulan kabilenin en yaşlı üyesi ayağa kalktı, geyik derisi pelerinini çıkardı ve çocuğun omuzlarına sardı. Böylece oğlan onlarla yaşamaya başladı. Sapiens kabilesinin bir üyesi olarak büyüdü, delikanlı oldu ve onun kanı bugün bile damarlarınızda akıyor. Belki o sizin büyük-büyük-büyükbabanızdır!

Tabii bunların hepsi hayal ürünü, gerçek değil. Belki işler böyle, belki de bambaşka bir şekilde gelişti. Belki savaş hiç çıkmadı, çatışma yaşanmadı, katliam yapılmadı. Belki Sapiensler Neandertallerle karşılaştıklarında, herkesin dans ettiği, şarkılar söylediği, tilki dişiyle süslenmiş şapkalarını

birbirine hediye ettiği, hatta öpüştüğü kocaman bir parti verdiler. Üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra da, insanlar birbirine o partinin ne kadar muhteşem olduğunu anlattı. Ama gün geldi unutuldu, tıpkı Taş Devri'nde yaşanan diğer şeyler gibi.

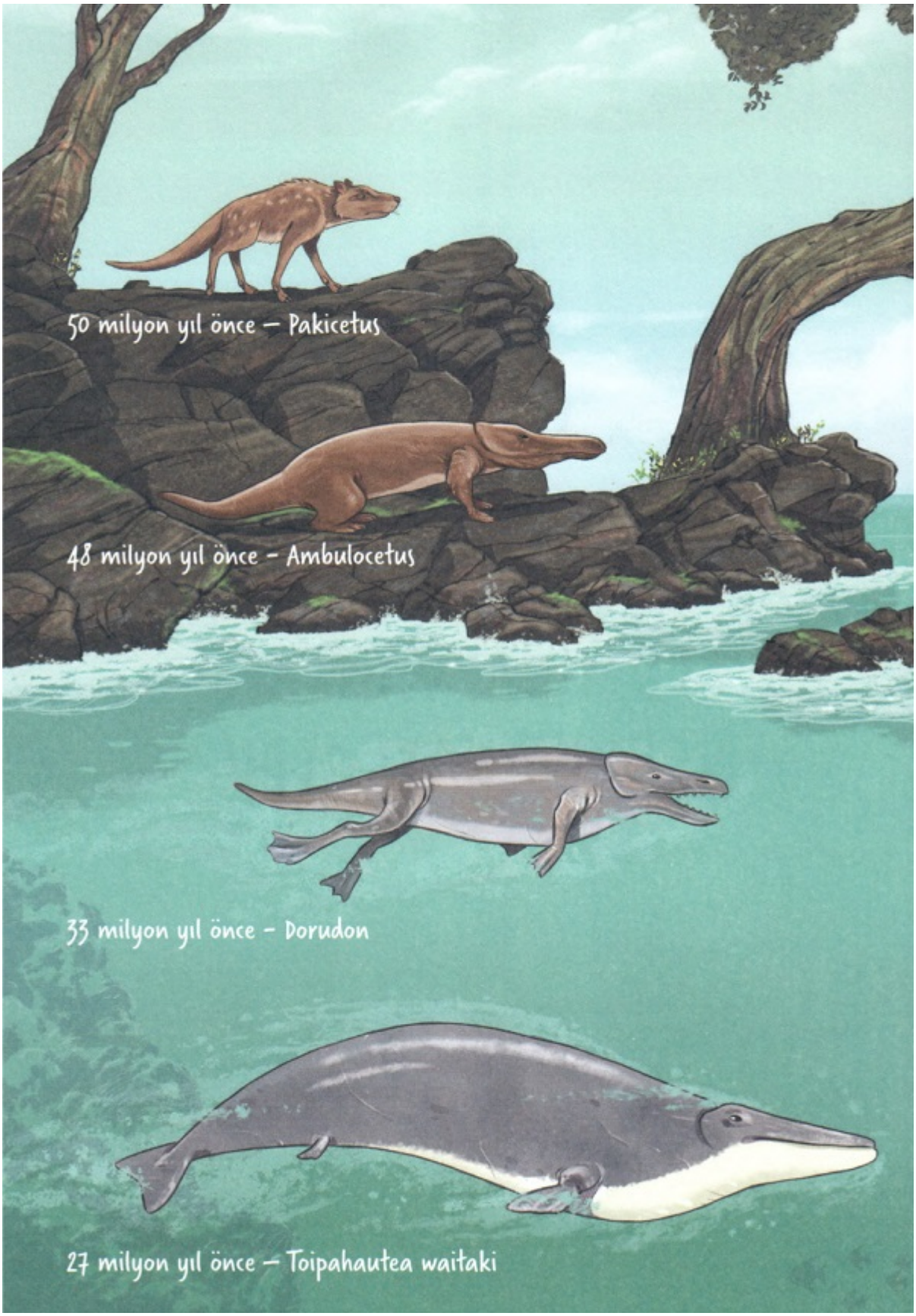
Gerçekten ne olduğunu bilmiyoruz, çünkü elimizde hiç kanıt yok. Elimizde hepitopu arkeologların bulduğu tilki dişiyle süslenmiş bir şapka ve bilim insanlarının genlerimizde bulduğu Neandertal DNA'sı var. Dişler ve genler bize bir şeyler anlatır, bize Taş Devri'ndeki atalarımızdan birazcık bahsederler. Ama iş detaylara veya yaşanan özel olaylara geldiğinde sessiz kalırlar. Tilki dişi, yolunun savaştan mı yoksa partiden mi geçtiğini bize anlatamaz.

Sapiensler ve Neandertallerin o ilk karşılaşması gibi kalın bir sessizlik perdesinin ardında, kendisini bizden gizleyen daha nice Taş Devri olayları var. Perde on binlerce yıllık tarihin üzerini örtüyor. Ve o zamanlar bir sürü savaşa girilmiş, bir sürü parti verilmiş olabilir; insanlar türlü dinler ve felsefeler yaratmış olabilir; sanatçılar gelmiş geçmiş en iyi şarkıları bestelemiş olabilir. Tüm bunlarla ilgili hiçbir şey bilmiyoruz.

Yine de atalarımızın yaptığından emin olduğumuz, hakkında çok fazla şey bildiğimiz tek bir şey var: Dünyanın en büyük hayvanlarının neredeyse hepsini yok ettiler.

4
TÜM HAYVANLAR NEREYE KAYBOLDU?

50 milyon yıl önce – Pakicetus
48 milyon yıl önce – Ambulocetus
33 milyon yıl önce – Dorudon
27 milyon yıl önce – Toipahautea waitaki

DENİZİN DİBİNE

Başlangıçta insanlar dünyanın her yerinde değil, sadece bazı bölgelerinde yaşardı. Sapiens atalarımız Afrika'da, Neandertaller Avrupa ve Ortadoğu'da, Denisovalılar Asya'da ve Flores adasının cüceleri de Flores adasında yaşardı.

Dünyanın diğer birçok bölgesinde hiç insan yoktu. Amerika ve Avustralya'da, Japonya, Yeni Zelanda, Madagaskar ve Hawaii gibi adalarda hiç insan yoktu. Çünkü insanlar iyi yüzücüler değildi. Zaman zaman anakaraya çok yakın olan Flores gibi adalara ulaşabiliyorlardı ama açık denizi geçip Avustralya veya Hawaii gibi yerlere gidemiyorlardı.

Sapiens atalarımız 70 bin yıl önce Afrika'yı terk ettiklerinde, her yöne yürümeye başladılar. Neandertallerle karşılaştıkları Avrupa'ya; Denisovalılarla tanıştıkları Asya'ya; dur durak bilmeden, Asya'nın en uç noktasına dek yürüdüler… ta ki gidecek bir yer kalmayana dek. Fakat bu durum onları durduramadı, çünkü akıllarına muhteşem bir fikir gelmişti. Odunların suda yüzdüğünü biliyorlardı; kütükleri birbirine bağlayarak sallar yaptılar, ağaç gövdelerini oyarak kanolar yaptılar ve denize açıldılar.

Bu inanılmaz bir başarıydı. Yaşamları karada başlayan ama denizde yaşamaya evrimleşen bazı hayvanlar var. Mesela balinaların eski ataları, iri bir köpekten daha büyük olmayan kara hayvanlarıydı. 50 milyon yıl önce bu köpek benzeri hayvanlar, zamanlarının bir kısmını nehir ve göllerde balık ve diğer küçük deniz canlılarını avlayarak geçirmeye başladı. Bilim insanları Pakistan'da bu hayvanlardan birinin iskeletini keşfetti ve ona Pakicetus ismini verdi.

Pakicetus'un torunları suda yaşamaya adapte oldular, her geçen gün nehir ve göllerde daha fazla zaman geçirmeye ve nadiren karaya çıkmaya başladılar. Yürümek için gerek duymadıkları ayakları küçüldü, küçüldü ve birer palete dönüştü. Kuyrukları daha iyi yüzebilmeleri için büyüdü ve genişledi. Sonunda bu hayvanlar yüzüp denize açıldılar, karayı bir daha dönmemek üzere terk ettiler ve tüm hayatlarını derin okyanuslarda geçirmeye başladılar. Bedenleri devasa balinalara evrimleşene dek durmadan büyüdü.

Bu süreç milyonlarca yıl aldı. Hayvanların hiçbiri kendi yaşamları boyunca değişimi hissetmedi. Kimse hayatına küçük bir kara hayvanı olarak başlayıp okyanusta yaşayan kocaman bir balina olana dek büyümedi. Kimse çeyrek balina veya yarım balina olduğunu hissetmedi. Yoldaki her adımda neyse o oldular ve o halleri onlar için son derece uygundu. Bu köpek benzeri balina atalarından biri, günümüzdeki balinalardan biriyle karşılaşsa, gördüğü devasa deniz canavarının büyük-büyük-büyük-torunu olabileceğini, aklından bile geçirmezdi. Üstelik balinalar da muhtemelen evrimin son basamağındaki canlılar değiller. Evrim geçirmeye devam edecekler ve kimbilir 50 milyon yıl sonra nasıl görünecekler!

Balinaların aksine Sapiens, denizleri aşmak için bedeninin evrim geçirmesini beklemek zorunda kalmadı; sadece yeni aletler icat etti. Paletler geliştirmediler, tekneler yaptılar. Ve bu iş milyonlarca yıllarını almadı, sadece birkaç nesil boyunca uğraştılar.

Sapiens tekne yapmayı öğrendiğinde, kıyıdan görebildikleri adalara kürek çektiler. Sonra daha uzak adalara ulaşana dek bir adadan diğerine geçtiler. An geldi uzaklarda başka ada göremez oldular. Yoksa burası dünyanın sonu muydu?

Ama burada da durmadılar. Belki bazı cesur ve maceraperest insanlar, ufuk çizgisinin ardında saklanan başka adaların da olabileceğini söylediler.

“Başka adaların da olduğunu nereden biliyorsunuz,” diye sordu temkinli arkadaşları, “onları görmediniz ki.”

“Asıl siz başka ada OLMADIĞINI nereden biliyorsunuz,” diye cevap verdi diğerleri, “oraya hiç gitmediniz ki.”

Her şeye rağmen bir grup insan risk almaya ve bilinmeze yelken açıp neyle karşılaşacaklarını görmeye karar verdi. Sal ve kanolarına, mümkün olan en fazla yemek ve suyu yükleyip, kürek çekmeye başladılar. Çektiler, çektiler, yola çıktıkları ada gözden kaybolunca kadar kürek çektiler… ama ufukta yeni bir ada göremediler. Su ve yemekleri tükeniyordu. Daha ileri giderlerse geri dönmelerine yetecek kadar erzakları kalmayabilirdi. O teknelerden birinde olsaydınız ne yapardınız?

Maceraperestlerden bazıları bunun çok tehlikeli olduğunu, geri dönmeleri gerektiğini düşündü. Diğerleri devam etmek istedi. Belki aralarından biri, üstlerinde uçan bir kuş gördü ve, “Bu kuş bir yerlere gidiyor olmalı, öyleyse kara yakında!” diye düşündü. Ve kürek çekmeye devam ettiler. Çektiler. Çektiler.

Sonunda Avustralya’ya vardılar. Bu, yaklaşık 50 bin yıl önceydi.

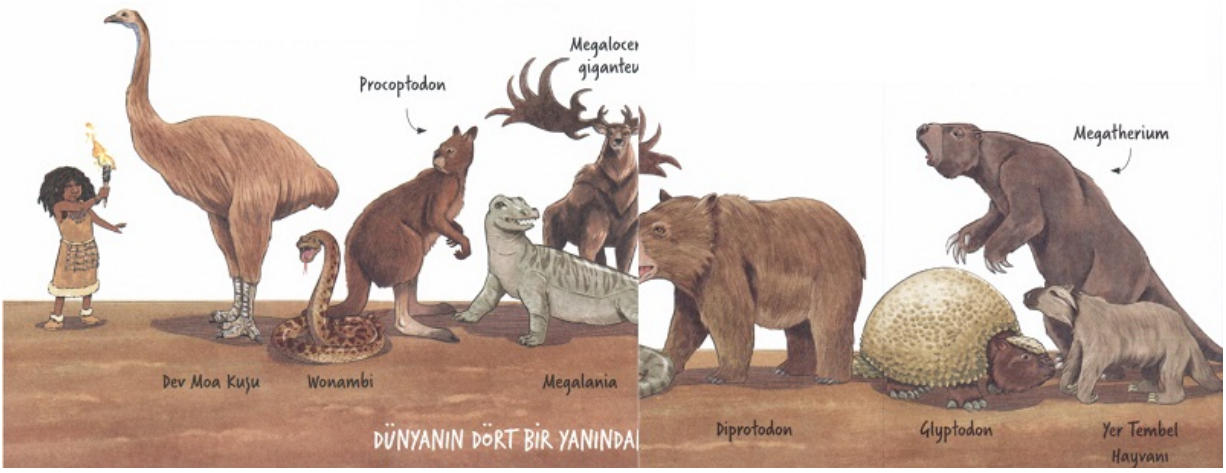
Avustralya’ya ulaşan ilk insanların yolculuğu, tarihteki en önemli olaylardan biriydi. Colombus’un Amerika’yı keşfi veya Neil Armstrong ve arkadaşlarının Ay’a gidişinden bile daha önemliydi. İnsanların Avustralya kumsallarına ayak bastığı ilk an, dünyadaki en tehlikeli hayvana dönüştükleri andı; Dünya gezegeninin hâkimi olmuşlardı. O zamana dek insanlar, çevreleri üzerinde nispeten küçük bir etkiye sahipti ama o andan itibaren dünyayı tamamen değiştirmeye başladılar.

AVUSTRALYA’NIN DEVLERİ

O kumsala ayak basan ilk insanlar, Avustralya hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Daha önce hiç, yeni bir şehre taşınıp, yeni bir okula kaydoldunuz mu? Zor, değil mi? Kimlerin iyi çocuk, kimlerin zorba olduğunu bilemezsiniz. Koridorun karşısından bir öğretmenin geldiğini gördüğünüzde, ona günaydın mı demeli yoksa yolundan mı çekilmelisiniz, bilemezsiniz. Su

içebileceğiniz en iyi çeşme nerede ve havalı çocuklar nerede takılır, bilemezsiniz.

Avustralya'ya ulaşan ilk insanlar da böyle hissetmiş olmalı. Daha önce orada hiçbir insan yaşamamıştı, dolayısıyla orası hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Hangi mantar ve meyvelerin yemeye uygun, hangilerinin zehirli olduğunu bilmiyorlardı. Bir kanguru onlara doğru geldiğinde, tehlikeli mi yoksa zararsız mı, emin olamıyorlardı. Su kuyularını ve çakmaktaşlarını nerede bulacaklarını bilmiyorlardı. Her şey yeniydi.

Yeni evlerini keşfe çıktıklarında, türlü türlü devasa ve garip hayvanla karşılaştılar. O zamanlar Avustralya'da sadece bugün bildiğimiz kangurular yoktu. Boyu iki metreye ulaşan ve 200 kilogram ağırlığındaki dev kangurular da yaşıyordu. Bu kangurular, bir çeşit aslan-kanguru olan, aynı zamanda keseli aslan diye de adlandırılan, thylacoleolar tarafından avlanıyordu. Keseli aslan, bir aslan gibi büyük ve vahşiydi ama yavrularını tıpkı bir kanguru gibi kesesinde taşıyordu. Genyornis denilen, uçamayan devasa kuşlar, Avustralya ovalarında mekik dokuyordu, insanlardan daha büyüktüler ve yumurtaları o kadar kocamandı ki, sadece bir yumurtayla bile devasa bir omlet yapabilirdiniz!

Dev koala ayıları ormanlarda yaşıyordu, ejderha benzeri kertenkeleler güneşte ısınıyor ve çimenlerin arasından 5 metrelik yılanlar kayıp geçiyordu. Bu yılanlar bir seferde üç çocuk yese bile muhtemelen doymazdı! Hepsinin arasındaki en büyük hayvansa 3 ton ağırlığında ve bir arazi aracı boyutlarındaki diprotodondu.

TAMAMEN KAYBOLDULAR

Sapiens Avustralya'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra, tüm bu devasa hayvanların ve birçok küçük hayvanın nesli tükendi. Nesli tükendi demek, tamamen yok oldular demektir… hepsi, tamamen, tam anlamıyla. Bir hayvanın nesli tükendiğinde, o türe ait her hayvan ölmüştür. Hepsi öldüğünde yeni bebekleri de olamaz ve o hayvan türü sonsuza dek yok olur. Dev kanguruların, keseli aslanların, 5 metrelik yılanların, diprotodonların ve birçok başka hayvanın da başına gelen buydu. Ama neden?

Eğer kötü bir şeye sebep olduysanız, genellikle başka birini suçlamaya çalışırsınız. Salonda top oynarken annenizin en sevdiği vazoyu kırdınız mı hiç? Tabii canım, vazoyu kedi kırdı! İşte aynı şekilde, bazı insanlar Avustralya'daki hayvanların neslinin, o bölge yaşanan iklim değişikliği yüzünden tükendiğini iddia ettiler. Hava soğumuştu ve daha az yağmur yağıyordu, bu yüzden de hayvanlara yeterli miktarda yiyecek kalmadı, ve sonuçta yok oldular.

Şimdi, buna inanmak oldukça güç. 50 bin yıl önce Avustralya'da iklim değişikliği yaşandığı doğru, ama bu büyük bir değişiklik değildi. Zaten bu dev hayvanlar, Avustralya'da milyonlarca yıldır yaşıyordu ve daha önceki iklim değişikliklerinde hayatta kalmayı başarmışlardı. Niçin, tam da insanlar oraya ayak bastığında ortadan kayboldular? Hadi, dürüst olalım: En makul açıklama, onları bu sona Sapiensin götürdüğüdür.

Peki eski Sapiensler ne yaptı da böylesi bir felakete yol açtı? Silah ve bombaları yoktu. Araba ve kamyon kullanmıyorlardı. Şehirler ve fabrikalar inşa etmemişlerdi. Ellerindeki tek şey taştan aletlerdi. Fakat üç şeyi başarmışlardı: işbirliği yapıyorlardı, avlarını gafil avlıyorlardı ve ateşi kontrol ediyorlardı.

KORKUYU ÖĞRENMEK

İlk başardıkları şey, anlattıkları hikâyelerle insanları bir araya getirebilmekti. Sapiens Avustralya'ya gelmeden önce, keseli aslan gibi yerel büyük avcılar ya yalnız ya da çok küçük gruplar hâlinde avlanırdı. Sapiens ava, işbirliği yapabildiği kalabalık bir grupla çıkardı. Dev diprotodon, sadece bir keseli aslanla mücadele edebilir ama kendisini yirmi kurnaz Sapiensten koruyamazdı. Daha da önemlisi, Sapiens keseli aslanın aksine, türlü yollarla bilgi paylaşımı yapabiliyordu. Bir kabile, diprotodonları avlamak için yeni bir numara bulduğunda, bu yeni yöntemi diğer bütün gruplarla paylaşabiliyordu. Genyornis kuşlarının yumurtalarını nereye bıraktığını bir kişi öğrendiğinde, kısa zamanda çevredeki herkes bu bilgiyi ediniyordu.

Sapiens henüz Afrika ve Asya'da yaşarken grup hâlinde avlanmayı ve bilgi paylaşımı yapmayı öğrenmişti. Avustralya'ya geldiklerinde önemli bir şey elde ettiler: gafil avlama becerisi. Afrika ve Asya'da insanlar iki milyon yıllık yaşamları boyunca, avlanma yöntemlerini adım adım geliştirdiler. Başlarda Afrika ve Asya'daki hayvanlar, insanları çok dert etmemişti ama zamanla onlardan korkmayı öğrendiler. Sapiens kalabalık gruplar hâlinde işbirliği yapma becerisini geliştirirken, Afrika ve Asya'daki hayvanlar insanlardan uzak durmaları gerektiğini çoktan öğrenmişti. Ellerinde sopalar olan iki bacaklı maymunların, tehlike demek olduğunu biliyorlardı: Kaçsan iyi olur, hem de çok hızlı koşarak! Ama Avustralya'daki hayvanların insanlara uyum sağlamaya vakitleri olmamıştı.

İnsanlar, dışarıdan bakınca pek de tehlikeli görünmezler. Vücutlarımız kaplanlar gibi iri ve kaslı değil, yırtıcılar gibi uzun ve keskin dişlerimiz yok, gergedanlarınki gibi kocaman boynuzlarımız yok ve çitalar gibi hızlı koşamıyoruz. Dolayısıyla Avustralya diprotodonu, bu iki ayaklı maymunları ilk kez gördüğünde, şöyle bir bakıp omuz silker ve yaprakları çiğnemeye devam ederdi. Bu garip, yeni yaratıklar tehdit gibi görünmezdi. Bir diprotodona zarar vermeleri nasıl mümkün olabilirdi ki?

Gerçek şu ki, insanlar zaten dünyadaki en ölümcül hayvanlardı. Tüm aslanlardan ve 5 metrelik yılanlardan çok, çok daha tehlikeliydiler. Aslında bir Sapiens elbette bir yılan veya aslandan daha az tehlikelidir, ama 100 Sapiens beraber çalıştığında aslanların ve yılanların asla yapamayacağı

şeyleri başarabilirler. Diprotodonları ve Avustralya'nın diğer büyük hayvanlarını avlamak, Afrika ve Asya'daki fil ve gergedanları avlamaktan çok daha basitti, çünkü Avustralya'daki hayvanlar insanların yaklaştığını görünce kaçmadı. İşte bu yüzden Afrika ve Asya'daki bazı fil ve gergedanlar hayatta kalmayı başarırken, Avustralya'daki diprotodonlar ortadan kayboldu. Zavallı diprotodonların nesli, insanlardan korkmaları gerektiğini öğrenemeden tükendi.

Kulağa tuhaf gelse de, korkmayı öğrenmek zaman alır. Korkunun genellikle otomatik olarak hissettiğimiz bir şey olduğunu düşünürüz, değil mi? Size korkunç gelen şeyleri düşünün. Sizce hangisi daha korkunç, tüylü kocaman bir örümcek mi, yoksa araba mı? Siz de diğer insanlar gibiyseniz, üzerinize doğru sürünerek gelen tüylü kocaman bir örümcek gördüğünüzde, ardınıza bakmadan kaçarsınız. Belki, "Aaaaaaa! Örümceeek!" diye bile bağırırsınız. Ama araba gördüğünüzde kaçmazsınız. Neden? Arabalar her yıl bir milyondan fazla insanın ölümüne sebep oluyor… buna kıyasla örümcekler, neredeyse kimseyi öldürmüyor.

Ama örümcekler Taş Devri'ndenden beri etraftayken, arabalar sadece bir yüzyıl kadar önce icat edildi. Yani insanların örümceklerden korkmayı öğrenmek için yeterli vakitleri vardı ama arabalardan korkmayı öğrenemediler. İşte zavallı diprotodonlara da bu oldu. Büyük tüylü örümceklerden belki onlar da korkuyorlardı ama etraflarındaki en tehlikeli şeyden, insandan korkmadılar.

Yani insanlar işbirliği yaptı, hayvanları gafil avladı ve diğer becerilerini de kullanıp ateşi kontrol ettiler. Sapiens Avustralya'ya ulaştığında, istediği yerde istediği zaman ateş yakmayı çoktan öğrenmişti. Tuhaf hayvanlarla dolu sık bir ormana girdiklerinde hayvanları birer birer avladılar ama onları kovalayan kızgın bir diprotodon tarafından ezilme riskini göze almadılar. Bunun yerine ateşi kullandılar, tüm ormanı yakıp kül ettiler.

Ormanın kenarında, yangından kaçan hayvanların onlara, kurdukları tuzağa doğru gelmesini beklediler. Hatta belki de sadece ormanın yanıp kül olmasını beklediler, alevler söndüğünde, geriye bir sürü kavrulmuş diprotodon ve kanguru kalıyordu.

Sapiens Avustralya'nın dev hayvanlarını işte böyle yok etti. Biri bile hayatta kalamadı. Avustralya'yı baştan sona etkilediler, bunu ilk kez yapıyorlardı; insanlar dünyanın bir bölümünü ilk kez kökten değiştiriyordu.

AMERİKA'NIN KEŞFİ

Kötü alışkanlıkların en önemli özelliği, onlardan kurtulmanın çok zor olmasıdır. Nereye giderseniz gidin, peşinizi bırakmazlar. Ne yazık ki atalarımız da bu durumdan kaçamadılar. Avustralya'nın büyük hayvanlarını yok etmek, yaptıkları ilk büyük şeydi. İkincisiyse Amerika'daki hayvanların neslini tüketmek oldu.

Amerika'ya ulaşmak Avustralya'ya gitmekten daha zordu. Amerika, Afrika'dan devasa Atlantik okyanusuyla, Asya'dansa daha da devasa Pasifik okyanusuyla ayrılır. Sadece Amerika'nın Alaska denilen en kuzey ucu, Asya'nın Sibirya isimli kuzey ucuna yakındır. Doğrusu 10 bin yıl kadar önce deniz seviyesi o kadar düşüktü ki, Sibirya'dan Alaska'ya kadar yürüyebilirdiniz, yani suyu geçmek zorunda kalmazdınız.

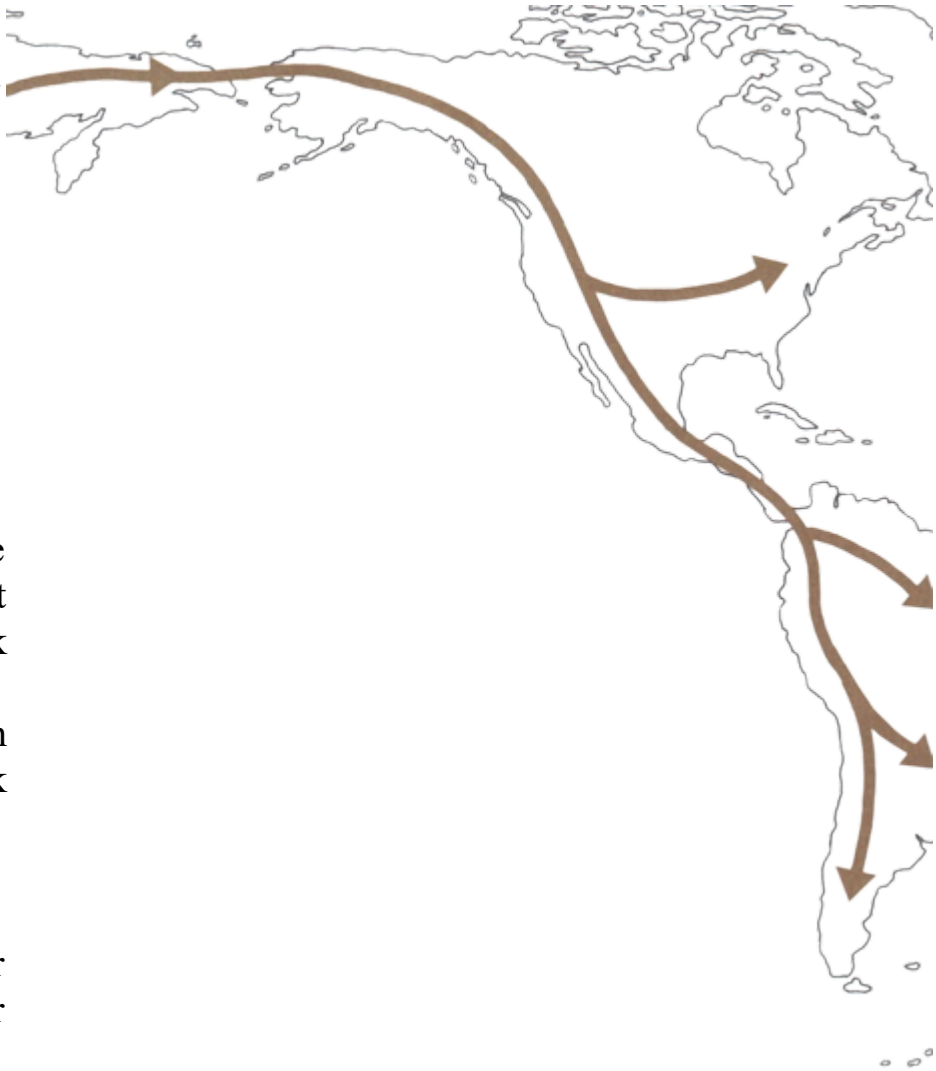
Fakat kutup bölgesinde hava çok soğuktu. Sibirya'nın kuzeyinde kış aylarında sıcaklık -50 °C'ye ulaşıyordu ve bazen güneş günlerce doğmuyordu. Kar ve buza alışkın en güçlü Neandertaller ve Denisovalılar bile, Kuzey Sibirya'da hayatta kalamazdı, bu yüzden Amerika'ya ulaşamadılar.

Sonra Sapiens atalarımız çıkageldi. Güneşli Afrika'dan geliyorlardı, bu nedenle de vücutları kutup sıcaklıklarına kesinlikle uygun değildi. Ama kuzeye, Sibirya'ya göç ederlerken, hayatta kalmalarını sağlayacak türlü türlü şeyler icat etmişlerdi. Neandertallerin bazen kürklere sarındığını biliyoruz ama Sapiens iğneyi icat ederek, hayvan derilerini ve kürkleri kat kat dikmeyi ve onları sıcak tutan, yağmur geçirmez kıyafetler haline getirmeyi öğrendi. İğne hakkında pek düşünmeyiz ama tarihteki en önemli buluşlardan biridir. Eski Sapiens iğneyi icat etmeseydi, muhtemelen Amerika'ya gidemezdi.

GÜNEYE TAŞINMA

Sapiens kuzeyde yaşayan, mamut gibi büyük hayvanları avlamak için sırtını büyük ölçekli işbirliklerine dayayabilirdi. Avladıkları her mamut, tıpkı bir süpermarket gibiydi. Çok fazla et ve yağları oluyordu, bazı mamutlar 12 tonu buluyordu!

İnsanlar bu kadar eti bir oturuşta yiyemezdi, bu yüzden eti tütsülemeyi veya buzda dondurarak saklamayı öğrendiler.

Mamutların deri ve kürklerinden, vücut ısılarını korumaya yardım eden kıyafet ve ayakkabılar yaptılar. Büyük kemikleri barakaları destelemek için, küçükleri de el aletleri yapımında kullandılar. Dişleri de Aslan Adam heykeli veya Sungir'de bulunan bilezikler ve boncuklar gibi sanat eserleri ve takılar yapmak için kullandılar.

Bu yüzden kış yaklaşırken, belki bütün bir Sapiens kabilesi mamut avlamak için bir araya geliyordu. Avdan sonra küçük gruplar etleri, deriyi ve dişleri paylaşıyorlardı. Her grup bunların yanı sıra mümkün olduğunca başka türden yiyecek ve odun da topluyorlardı. Kış geldiğinde insanlar mağaralara sığınıyor; güneş gözden kaybolduğunda ve kar fırtınaları araziyi süpürürken, insanlar mağaralarında kalıyor, harıl harıl yanan ateşin etrafında ısınıyorlardı.

İnsanlar mağaralarda zaman geçirmek için mamutlar, hayaletler ve yarı aslan yarı insan olan garip yaratıklar hakkında hikâyeler anlatıyorlardı. Belki birbirleriyle şakalaşıyor, şarkılar söylüyorlardı. Mamut kürkünden mantolar, mamut derisinden ayakkabılar ve mamut dişinden boncuk ve takılar yapıyorlardı.

Acıktıklarında mağaranın buzdolabı olarak kullandıkları en soğuk yerinden bir parça mamut eti alıp, ateşte pişiriyorlardı. Elektrikle çalışan gerçek buzdolapları yoktu tabii, ama sıcaklıklar -50 °C'ye düştüğünde, her mağara doğal bir buzdolabıdır!

Sungir'de bulunan süslü şapkalar, mamut avcılarının hayatta kalmayı başardıkları gibi, aynı zamanda refaha da erdiklerinin kanıtıdır. Mamutları, tüylü gergedanları ve ren geyiklerini avlayarak ve kıyı şeridinde balık tutarak beslenip çoğaldılar ve uzak kuzeye yayıldılar. Bir bölgede mamut ve balık kalmayınca başka bir yere taşınıp avlanmaya devam ettiler. Günün birinde Sibirya'dan Alaska'ya geçtiler ve Amerika'yı keşfettiler ama tabii ki, Amerika'yı keşfettiklerini bilmiyorlardı. Mamutlar, balıklar ve insanlar, Alaska'nın sadece Sibirya'nın ötesinde bir yer olarak düşündüler.

Alaska'dan Amerika boyunca güneye doğru yürümeye devam ettiler. İlk zamanlar, kuzeyin uzak bölgelerindeki büyük hayvanları ve balıkları avlayıp yiyerek hayatta kaldılar. Sapiensler alışkanlıklarını kolayca değiştirebilirdi, Amerika'da tam da bunu yaptılar. Yeni bir bölgeye ulaştıkları anda, yerel bitkiler ve hayvanlarla ilgili ne var ne yok hemen öğrendiler; yeni numaralar geliştirdiler, yeni aletler icat ettiler ve yeni koşullara uyum sağladılar.

Sibirya'daki mamut avcılarının büyük-torunları artık Mississippi deltasının bataklıklarında yaşıyordu. Artık mamut derisinden uzun mantolar

giymiyor, onun yerine neredeyse çırılçıplak dolaşıyorlardı. Donmuş tundralarda mamut sürülerinin peşine düşmüyor, nehirde balık tutmak için ağlar yapıyorlardı. Mamut etinin tadını unutmuşlardı, artık yengeç yemeyi seviyorlardı. Belki artık Aslan Adamın ruhuna inanmıyorlardı; bataklıkların derinliklerinde yaşayan Timsah Adamın ruhuyla ilgili hikâyeler anlatmaya başlamışlardı.

Bu sırada bazı akrabaları Meksika'da, etrafta hiç timsah olmayan ama çakallarla dolu Sonoran çölünde yaşamayı öğrenmişti. Diğer akrabaları evlerini Orta Amerika'daki ormanlarda veya Amazon'un kıyı şeridinde ve And dağlarının yükseklerinde ya da Arjantin'in bozkırlarında kurmuştu. Hatta küçük bir kısmı Güney Amerika'nın en güney ucundaki Tierra del Fuego adasına bile ulaşmıştı. Tüm bu farklı bölgelere yerleşmeleri birkaç bin yıl kadar sürmüştü. Amerika kıtasındaki bu yolculukları, atalarımızın inanılmaz becerileri olduğunu kanıtlıyor. İnsan dışındaki hiçbir hayvan birbirinden böylesine farklı bölgelere, bu kadar hızlı uyum sağlayamadı.

Üstelik gittikleri her yerde büyük hayvanları avladılar. Amerika'ya ulaştıklarında, insanların avlanma becerileri Avustralya'ya ayak bastıkları döneme göre çok daha iyiydi. Geliştirdikleri yeni bir yöntemle avlanıyorlardı; gruplara ayrılıyor ve hayvanlara faklı yönlerden yaklaşıp etraflarını sarıyorlardı. Bu sayede, Sapiensten daha hızlı oldukları halde, hayvanlar kaçıp kurtulamıyorlardı.

Başka bir yöntem, hayvanlara sadece bir yönden yaklaşıp onları aşamayacakları bir nehrin kıyısına veya uçurumun kenarına doğru kovalamaktı. Üçüncü yöntemse hayvanları dar bir geçide veya vadiye kadar sürmekti. Hayvanlar kaçabilecekleri uygun bir alan olduğunu zannederlerdi. Ama bir grup Sapiens pusuda beklerdi. Hayvanlar kaçarken geçide sıkıştığında, avcılar onları oklarla vurmaya, mızraklarını fırlatmaya veya üstlerine kocaman kayalar atmaya başlarlardı.

Hayvanlar uçurumlar, nehirler veya dar vadilerin olmadığı düzlüklerde yaşıyorsa, Sapiensler işbirliği yapıp tuzak kuruyorlardı. Odunlar ve taşlardan bariyerler yapıyor, dal ve yaprakların altına gizledikleri çukurlar kazıyorlardı. Hayvanların arkasından yaklaşıyor, ellerini kollarını kaldırıp sallayarak gürültü yapıyor ve hayvanları bariyer ve çukurlara sürüyorlardı. Bazen birkaç grubun üyesi birleştiği halde bu bariyer ve çukurları yapmaları haftalar sürüyordu ama işe yaradığında, tek bir avda bütün hayvan sürüsünü yakalayabiliyorlardı. Meksika'daki Tultepec bölgesinde arkeologlar, içinde

14 mamutun kemiğinin bulunduğu iki büyük çukur keşfettiler. Bu çukurları muhtemelen insanlar kazmış ve mamutları buraya doğru kovalamışlardı.

İnsanlar Amerika'ya ayak bastıklarında, etraf sadece mamutlarla dolu değildi, mastodon adı verilen fil benzeri başka büyük hayvanlar da vardı. Amerika'da bunların yanı sıra boyları basketbol oyuncuları kadar uzun kunduzlar, kalabalık at ve deve sürüleri, testere gibi dişleriyle kaplanlar ve bugünün Afrika aslanlarından daha büyük aslanlar yaşıyordu. Amerika'nın, 4 ton ağırlığa ve 6 metrelik boya ulaşan, dev yer tembel hayvanı da denilen, megatherium gibi diğer eski hayvanları, bugün yaşayan hiçbir hayvana benzemiyordu. Megatherium bugün yaşayan fillerin neredeyse iki katı uzunluğundaydı! İnsanlar kıtaya ayak bastıktan çok kısa bir süre sonra, bu dev hayvanların çoğunun nesli tükendi.

BÜYÜK BELA

Ölenlerin neden özellikle büyük hayvanlar olduğunu merak ediyor musunuz? Niçin küçük kunduzlar ve tavşanlar hayatta kalırken mamutlar, megatheriumlar ve dev kunduzlar yok oldu? Bunun birkaç nedeni var.

İlk neden, Sapiensin toplu avlar düzenlerken küçük hayvanlar yerine büyükleri hedeflemesiydi; düzinelerce avcıyı sadece birkaç küçük tavşanın peşinde koşmaya ikna edemezdiniz! 10 tavşanı 50 kişiye bölüştürürseniz, kimseye doğru düzgün et kalmaz… ama sadece bir tane mamut avladağınızda herkes doyar. Yani, o büyük çabaya değerdi.

İkinci neden, tavşan gibi küçük hayvanların en iyi savunmasının saklanmak olmasıdır; bir tavşan siz nereye kaybolduğunu anlayamadan bir deliğe girebilir veya bir çalının altında sessizce gizlenebilir. Mamutların saklanması çok daha zordur. Tabii ki büyük hayvanlar avcılardan korunmak için saklanma becerilerine değil, boyutlarına güvenirler. Bir mamut kurttan ya da kartaldan saklanmaz, çünkü onların saldıramayacağı kadar büyüktür. Ama tehdit bir grup Sapiensten geliyorsa, cüsseleri onları koruyamaz. Hatta tam tersine, büyük hayvanlar insan avcılar için son derece ilgi çekicidir. İşte bu yüzden büyük hayvanların başı büyük derde girer.

Son nedense, büyük hayvanların sayılarının diğer hayvanlara kıyasla daha az ve üreme hızlarının daha yavaş olmasıdır. Bir bölgede, 1000 mamuttan oluşan bir topluluğun yaşadığını varsayalım. Her yıl 12 mamut doğar ve 10 mamut yaşlılıktan, hastalıktan veya kazalar yüzünden ölür. Böylece mamut popülasyonu her yıl 2 kişi artar. Sonra Sapiens gelir ve mamutları avlamaya başlar. Yılda sadece 3 mamut avlasalar bile denge bozulur. Bu durumda mamut popülasyonu her yıl birer birer düşer. Hesabı siz yapın: Başlangıçta 1000 mamut var ve her yıl bir tane azalıyorlar, mamutların neslinin tükenmesi ne kadar sürer? Ve son kalan mamutu, yalnızlığın onu ne kadar üzdüğünü düşünün.

Tavşanların hikâyesi bambaşka. Benzer koşullara sahip bir bölgede, çok hızlı üreyerek 100 bin tavşanlık bir nüfusa ulaşabilirler. Her yıl binlerce tavşan bebek doğar. Yani insanlar bir sürü tavşan avlasa da tavşan popülasyonu hiç azalmaz. Dolayısıyla bir sürü insan ve tavşan hayatta kaldı ama mamutlar yok oldu.

Peki atalarımız neden bu kadar zalimdi? Neden mamutları yeryüzünden sildiler? Muhtemelen gerçek niyetleri bu değildi. Sadece kendileri de, çocukları da çok acıkıyordu; bir şeyler yemeleri lazımdı, bu yüzden de her yıl birkaç mamut avladılar. Bu davranışlarının uzun yıllar sonra yaratacağı etkiyi bilemediler. Genellikle bunun gibi, sonuçlarını düşünemediğimiz önemli şeyler yaparız.

Mamut avcıları her yıl üç mamut avlamanın, er ya da geç o hayvanların neslini tüketeceğini düşünemediler, insanlar 70-80 yıldan uzun yaşamıyordu ve mamutların neslinin tükenmesine daha yüzlerce yıl vardı; bu yüzden kimse neler olduğunu anlamadı. Eskiye özlem duyan bir büyükbaba en fazla, "Pöfff… şimdiki gençler eski günleri bilmez. Benim çocukluğumda bir sürü mamut vardı! Şimdi neredeyse hiç kalmadı," diye homurdanırdı. Belki de büyükbabanın bu sözlerine kimse inanmazdı. Anne babanız ve büyükebeveynleriniz, çocukluklarında akıllı telefonların ve internetin olmadığını söylese, onlara inanır mısınız?

Bu, hayatın kanunlarının güzel bir örneği: Kimsenin fark etmediği küçük değişiklikler yıllar içinde birikirek büyük değişimlere yol açarlar. Her an farkına varamadığımız minnacık bir değişiklik olur ama biz her şeyin aynı kaldığını zannederiz. Tüm gün, hatta tüm hafta değişikliği bulmak için dikkat kesilsek de hiçbir şey fark etmeyiz. Ama zamanla minik değişiklikler birleşir ve çok büyük farklar yaratır. Bu durum siz büyürken, küçük kara hayvanları balinalara dönüşürken ve mamutların nesli her yıl birer birer avlanarak tükenirken böyledir.

Doğrusu, mamutlar bile yavaş yavaş yok olduklarını anlamamışlardı. Sonuçta mamutlar da insanlar gibi birkaç on yıl boyunca yaşardı. Hiçbir mamut 1000 sene yaşamadı. Kuşkusuz bir mamut en yakın arkadaşının öldüğünü fark ediyordu ama yakın zamanda tüm mamutların ortadan kaybolacağını bilemezdi.

YOK OLUŞ TRENİ

Atalarımız sadece Avustralya ve Amerika'da değil tüm dünyada birçok hayvan türünün yok olmasına neden oldu. Amerika'daki mamutların neslinin nasıl tükendiğini gördük ama milyonlarca yıldır yaşadıkları Avrupa ve Asya'da da yeryüzünden silindiler. Yaklaşık 10 bin yıl önce, kuzeyin çok soğuk bölgelerindeki birkaç küçük ada dışında, dünyanın hiçbir yerinde tek bir mamut bile kalmamıştı.

Bu adalardan biri, Sibirya kıyılarına 150 kilometre uzaklıkta, Kuzey Buz Denizi'ndeki Wrangel adasıdır. Çok, çok soğuk bir yerdir. Sapiens Sibirya'ya ulaştıktan sonra bile Wrangle'e gidememiş ve böylelikle Amerika, Avrupa ve Asya'daki mamutların nesli tükendikten binlerce yıl sonra bile buradaki mamutlar huzur içinde yaşamıştı. Ama 4000 yıl kadar sonra Sapiens nihayet Wrangel adasına gidebildi… ve kısa bir süre sonra dünyada hiç mamut kalmadı.

Mamutların neslinin tükenmesi birçok hayvan ve bitki türünü etkiledi. Hayatın son derece önemli bir diğer kanunu şudur: hayvanlar ve bitkiler birbirine bağlıdır, dolayısıyla bir canlı türünün başına bir şey geldiğinde, diğerleri de etkilenir. Bu kanun sizin için de geçerlidir. Çevrenizdeki birçok hayvan ve bitkiyi etkilersiniz. Belki otobüs durağına yürürken yaban otları çiğnersiniz. Belki durağa giderken kurabiye de yersiniz ve ardınızda dökülen kırıntılardan, karıncaların ve serçelerin yiyebileceği bir patika çizersiniz. Belki odanızın tavanından sarkan örümcek ağlarını temizlersiniz. Başka bir şehre taşındığınızda önceden yaşadığınız yerdeki otlar ve örümcekler muhtemelen çok sevinir ama karıncalar ve serçeler bu durumdan hiç hoşlanmaz.

Aynı şey çok daha daha geniş bir ölçekte tüm hayvanlar için geçerlidir. Mesela arıları düşünün. Arılar çiçekten çiçeğe uçar, çiçekler tohum yapacakları polenleri bu sayede alırlar. Bir felaket sonucunda tüm arılar ölse, çiçekler polenlerini yayamaz ve tohum üretemez. Tohum olmadan yeni bitkiler yetişemez. Bitkiler olmazsa onlarla beslenen tavşan gibi hayvanlar da ölür. Tavşanlar ölürse tilki gibi, tavşan yiyen hayvanlar da ölür. Bir hayvan türünün yok olması diğer birçok türü bu şekilde etkiler. Tüm arıları öldürürseniz, tilkiler de ölecektir.

Mamutlar birçok bitki ve hayvan için çok önemliydi. Mamutlar hayattayken, uzak kuzeyin kutup bölgesindeki topraklar çok daha soğuktu, ama buna rağmen orada, bugüne kıyasla çok daha fazla bitki ve hayvan yaşardı. Sizce neden? Eh, mamutların sayesinde. Her yerin kar ve buzla kaplandığı kış aylarında, mamutlar bir çeşit kar küreme makinası görevi üstlenirdi. Muazzam güçlerini ve kocaman dişlerini kar küremek için kullanır, altında sıkışan otları yüzeye çıkarırlardı. Bu otların bir kısmını yerlerdi ama geriye kutup tavşanlarının da beslenebileceği kadar ot kalırdı. Kutup tavşanları da kar tilkilerine yem olurdu, ilkbaharda donmuş otların çoğu yenmiş olurdu, toprak çıplak kalırdı. Bu çok iyi bir şeydi çünkü Güneş dünyayı yeniden ısıtmaya başladığında, yeni bitkiler hemen yetişmeye başlar ve bunlar da hayvanların besin kaynağı olurdu.

Mamutların nesli tükendiğinde, kış aylarında kar ve buzu küreyip otları yüzeye çıkarabilecek kadar güçlü bir hayvan kalmamıştı. Dolayısıyla diğer hayvanlar yiyeceğe ulaşamadı. Kış aylarında donan otlar yenmediğinden, bahar geldiğinde yeni bitkilerin yetişmesi zorlaştı. Bir önceki senenin ölmüş bitki örtüsünün altında sıkıştılar. Böylelikle hayvanların yiyebileceği daha da

az şey kaldı. Bu yüzden Mamutların neslinin tükenmesi, kutup tavşanları ve kar tilkilerini de sıkıntıya sokmuş oldu.

Sapiens bunların hiçbirini bilmiyordu. Sapiensle ilgili sorun kötü kalpli olmaları değil, yaptıkları işte çok iyi olmalarıydı. Mamut avlamaya başladıklarında, bu işi o kadar iyi yaptılar ki hiçbir mamut hayatta kalamadı. Bu yüzden kanada geyiği avlamaya başladılar. Ama bu işte de çok iyiydiler ve kısa sürede kanada geyikleri de yok oldu.

Arkeologlar dünyanın dört bir yanında yaptıkları kazılarda hep aynı hikâyeyle karşılaştılar. Yeryüzünün derinlerinde, birçok hayvan türüne dair kanıtlar buldular ama Sapiense dair hiçbir şey çıkmıyordu. Yüzeye biraz daha yakın katmanlarda, Sapiense dair ilk kanıtlara ulaştılar: insan kemiği, dişi veya bir mızrak ucu. Daha da yukarıdaki bir katmanda bir sürü insan kalıntısı bulundu, ama burada da bir zamanlar o bölgede yaşayan hayvanlara dair hiçbir iz yoktu. Yani, ilk katman: bir sürü hayvan var, Sapiens yok. İkinci katman: Sapiens ortaya çıkıyor. Üçüncü katman: bir sürü Sapiens var, hayvan yok.

Bu, Avustralya'da böyle oldu. Amerika'da, Asya'da ve Avrupa'da böyle oldu. Ve insanların keşfettiği Madagaskar gibi adalarda da böyle oldu.

Milyonlarca yıl boyunca Madagaskar dünyadan yalıtılmıştı, bu sayede burada, gorillerden bile daha büyük, dev lemurlar gibi eşsiz hayvanlar gelişti. Üç metre uzunluğunda ve neredeyse yarım ton ağırlığında, uçamayan dev devekuşlarına benzeyen fil kuşları vardı. Bunlar dünyanın en büyük kuşlarıydı, arka bahçenizde görebileceğiniz türden kuşlar değillerdi. Bu fil kuşları ve dev lemurlar, Madagaskar'ın diğer büyük hayvanları gibi 1.500 yıl önce, tam da ilk insanlar adaya ayak bastıktan sonra aniden ortadan kayboldu.

Pasifik okyanusundan Akdeniz'e uzanan binlerce adada aynı felaket yaşandı. En küçük adalarda bile arkeologlar, yaşamlarını binlerce yıldır sürdüren ve ardından insanların gelmesiyle nesli tükenen kuşlar, böcekler ve salyangozlara dair kanıtlar buldular.

Bugün sadece, anakaradan oldukça uzaktaki birkaç ada insandan yalıtılmış kalabildi ve o adalarda hâlâ bazı çok ilginç hayvanlar yaşıyor. Bu adaların en iyi bilinen örneği, dev kaplumbağalara yuva olan Galapagos adaları. Avustralya'nın diprotodonları gibi, bu devler de insanlardan korkmuyor.

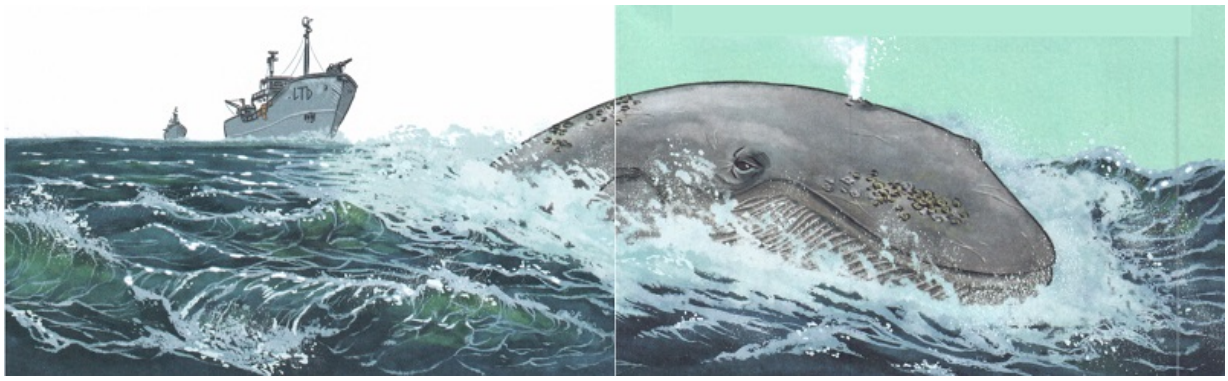
Eğer kaç hayvan türünün neslinin tükenmesine neden olduğumuzu anlayabilirsek, belki hâlâ yaşayan türleri korumak için daha fazla çaba gösteririz. Dikkatli olmazsak, atalarımızın mamut ve diprotodonlara yaptığı gibi, biz de aslanların, fillerin, yunusların ve balinaların yok olmasına neden olabiliriz. Dünyada sadece biz, evcil hayvanlar ve çiftlik hayvanları kalır. Ortalıkta hiç vahşi büyük hayvan kalmaz.

SÜPER GÜCÜNÜZÜ KULLANIN

Atalarımız mamut ve diprotodonların neslinin tükenmesine neden olduklarında, ne yaptıklarının farkında değillerdi. Ama bugün biz aynı bahanenin ardına saklanamayız. Aslanlara, fillere, yunuslara ve balinalara ne yaptığımızı biliyoruz. Onların geleceğinden biz sorumluyuz. Ne kadar küçük olursanız olun, daima yapacak bir şeyiniz vardır. Çocukken bile, aslında bir aslan veya balinadan daha güçlü olduğunuzu hatırlayın! Tabii ki balinalar sizden daha büyük ama sizin hikâyeler anlatmanızı ve işbirliği yapmanızı sağlayan bir süper gücünüz var.

Mavi balina şimdiye dek varolan en büyük hayvandır. En büyük dinozorlardan bile daha uzun ve daha ağırdır! 30 metrelik boya ve 150 ton ağırlığa ulaşabilir. Sadece bir balina, 5000 çocuğun ağırlığına eşittir. Buna rağmen balinalar kendilerini insanlardan koruyamaz, çünkü insanlar, balinaların asla anlayamayacağı şekilde, garip hikâyeler anlatmayı ve son derece zekice işbirlikleri yapmayı öğrenmiştir.

Bin yıl önce balinalar, derme çatma ahşap tekneleri ve ahşap mızraklarıyla avlanan küçük balıkçı grupları tarafından avlanırdı. Balinalar bu teknelerden kaçabilir, hatta onları kırıp batırabilirdi. Ama modern çağda insanlar, yeni bir işbirliği yöntemi geliştirdi: Şirketler kurmaya başladılar.

McDonald’s gibi şirketlerden bahsettiğimizi hatırlıyor musunuz? McDonald’s burger ve patates kızartması yapar, bazı şirketlerse balina avcılığı yapar. Bu şirketler demirden yapılmış büyük gemiler alır, onları okyanusu tarayan sonarlarla ve uzun menzilli güçlü silahlarla donatır. Balinalar onlardan kaçamaz, hiçbir yere saklanamaz ve gemileri batıramaz. Üstelik bir gemi batsa ve içindeki insanlar boğulsa bile şirket, yeni bir gemi alıp yeni tayfa toplar. Balinalar şirketleri batıramaz, çünkü şirketlerin varlığından bile haberleri yoktur. Kendinizi, görmediğiniz, duymadığınız, koklayamadığınız, sadece başka bir hayvanın hayal gücünde varolan bir şeyden nasıl koruyabilirsiniz ki?

Şirketler her geçen gün daha fazla balina avladı ve daha çok para kazandı. Bundan 50 yıl önce mavi balinalar da tıpkı mamutlar gibi neredeyse yok oluyordu. Ne şanslıyız ki bazı insanlar neler olduğunu fark edip, balinaları korumak için harekete geçti. Onlar insan oldukları için paranın ne anlama geldiğini ve şirketlerin nasıl işlediğini biliyorlardı, böylece ne yapacaklarını da bildiler. Gazetelere mektuplar, politikacılara dilekçeler yazdılar ve protesto gösterileri düzenlediler. İnsanlara balina avcılığı yapan şirketlerin ürünlerini almamalarını söylediler ve hükümetlerden balina avcılığını yasaklamalarını talep ettiler. Bunları yapanların büyük bir kısmı henüz çocuktu.

O çocuklardan biri 11 yaşındaki Amerikalı, Kenneth Gormly'di. 1968'de bir gün, balina sürüsünün etrafını saran bir grup balıkçı teknesi gördü.

Balinaların yerini tespit edip onları tuzağa düşürmek için çelik ağlar, dalgıçlar, hatta bir deniz uçağı kullanıyorlardı. Balina sürüsünde, yanında bebeğiyle bir anne balina da vardı. Anne balina yakalandıkları çelik ağı delip kaçmanın bir yolunu bulmuştu ama ağ vücudunu kesmişti, kan kaybediyordu. Bebek balina annesinin peşinden gidememiş, ağın içinde kalmıştı. Kenneth, anne ve bebeğinin birbirine nasıl seslendiğini duydu, balıkçıların bebeği tekneye nasıl çektiklerini gördü. Bebek balina ağladı, annesine seslendi, anneyse tekneyi takip etti ama bebeğini kurtaramadı.

Kenneth duyup gördüklerine çok üzüldü, eve döndüğünde tüm hikâyeyi yazdı ve yerel bir gazeteye gönderdi. Gazete hikâyesini yayımladı, hatta sonra halka açık bir toplantıda okundu. Kenneth'in yazdıklarını duyan yetişkinler, balinaların nasıl acılar çektiğini, o an anladılar.

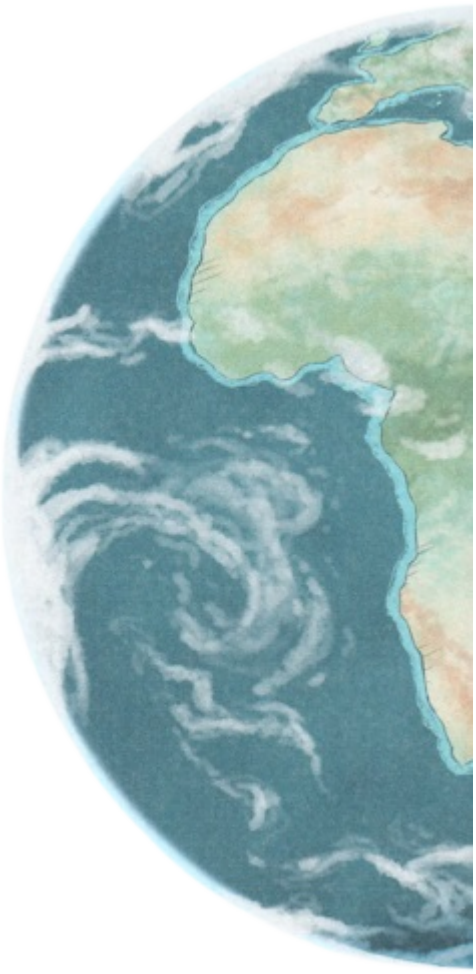
Daha bir sürü makale, bir sürü mektup yazılması, protesto gösterileri düzenlenmesi gerekti, zaman aldı ama sonunda baskılar işe yaradı: Dünyanın tüm hükümetleri kanunlar çıkardı ve balina avcılığını yasaklayan anlaşmalar imzaladılar. Mavi balinalar, en azından bir süreliğine, kurtulmuştu. Ama bugün mavi balinalar ve daha birçok hayvan türü tehlike altında. Kendilerini koruyamazlar. Gazetelerde makaleler yazamaz, mektuplar gönderemez veya hükümetlere baskı kuramazlar. Siz yapabilirsiniz. Şirketlerin nasıl çalıştığını anlayıp, sosyal medyada etkileyici bir hikâyenin nasıl yazıldığını veya nasıl protesto gösterisi düzenlendiğini öğrenirseniz, balina ve diğer hayvanları kurtarmaya yardım edebilirsiniz. Balinaların bakış açısından, siz neredeyse bir sürü muhteşem şey yapabilen bir süper kahraman olursunuz.

DÜNYANIN EN TEHLİKELİ HAYVANI

Biz insanlar, işte böyle dünyanın hâkimi olduk. Ve diğer hayvanların kaderini bu şekilde elimizde tutuyoruz, insanlar ilk şehri inşa etmeden, tekerleği icat etmeden ve yazmayı öğrenmeden önce bile tüm dünyaya yayılmış ve büyük kara hayvanlarının yarısını yok etmişti, insanlar gezegenimizin tarihinde, tüm

kıta ve adalara ulaşıp dünyayı tek başına değiştirmeyi başarabilen tek hayvandır.

Atalarımız tüm bunları eşsiz yetenekleri sayesinde yaptılar: Hikâyeler yarattılar ve geniş kitlelerce işbirliği yaptılar. Bizim türümüzü Neandertallerden, aslan ve fillerden daha güçlü yapan budur. Bu becerimiz, bizi dünyanın en tehlikeli hayvanı yapmıştır.

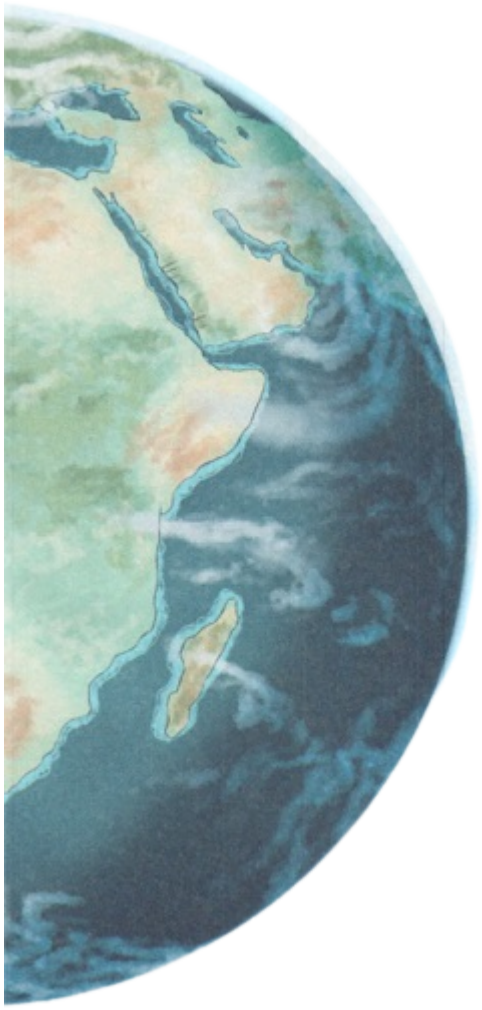

Artık atalarımızın hikâyesini biliyorsunuz. Neden gecenin bir vakti yatağınızın altında bir canavar olmasından korkarak uyandığınızı, neden kamp ateşinden çıkan kıvılcımları izlemekten bu kadar hoşlandığınızı ve sizin için hiç sağlıklı olmadığı halde, neden çikolatalı kocaman bir pastayı yemek istediğinizi biliyorsunuz.

Sadece bir parmak kemiğinden yola çıkarak, kayıp bir insan türünün nasıl tanımlanabileceğini biliyorsunuz. Bir zamanlar bazı adaların tek sakinlerinin cüceler olduğunu biliyorsunuz. Taş Devri'ndeki çoğu eşyanın taştan yapılmadığını ve insanların genellikle mağaralarda yaşamadığını biliyorsunuz. Gençlerin ve küçük kızların bazen çok önemli keşifler yapabileceğini biliyorsunuz. Ve yeterli sayıda insanın inanacağı iyi bir hikâye yaratırsanız, dünyayı fethedebileceğinizi biliyorsunuz.

Öte yandan biliyorsunuz ki, hâlâ bilmediğimiz çok fazla şey var. Neandertallerin o kocaman beyinleriyle neler yaptıklarını bilmiyoruz. Sapiens ve Neandertallerin ara sıra birbirine âşık olup olmadığını, Taş Devri'ndeki ailelerin yapısının nasıl olduğunu bilmiyoruz. O zamanlarda insanların inandıkları dinlerin olup olmadığını bilmiyoruz.

Daha birçok soru var. Bu kitap atalarımızın nasıl dünyanın en güçlü hayvanı olduğunu açıkladı; dünyanın dört bir yanına yayılmalarının, Neandertallerin, Denisovalıların ve diğer insan türlerinin ortadan kaybolmasına nasıl sebep olduğunu ve yeryüzündeki hayvan türlerinden çoğunu nasıl yok oluşa sürüklediğini anlattı. Bunlara rağmen atalarımız o

dönemlerde hâlâ arabalar, uçaklar ve uzay gemileri yapamıyordu. Yazı yazmayı bilmiyordu. Tarlaları ve şehirleri yoktu. Buğday yetiştirip ekmek bile yapamıyorlardı. Peki, tüm bu şeyleri yapmayı nasıl öğrendiler?

İşte bu bambaşka bir hikâye…

Teşekkür

Bir çocuğu yetiştirmek için tüm kabilenin emeği gerekir. Bir kitabı ortaya çıkarmak için de bir sürü insanın emeğine ihtiyaç oldu.

Kitabın kapağına baktığınızda, genellikle yazarın kocaman harflerle yazılmış ismini görürsünüz. Dolayısıyla kitabı o kişinin tek başına yazdığını düşünürsünüz. Belki uzun yıllar boyunca odasına kapanıp aklında ne var ne yoksa yazmıştır. İşte buyurun! Yeni kitap çıktı!

Gerçekte süreç çok farklı işler. Birçok farklı yerde bir sürü insan kitap için çok çalışır, yazarın yapamadığı veya yapmayı bilmediği şeyleri yapar. Onların katkısı olmazsa kitap çıkamaz.

Bir cümleyi yazmak genellikle birkaç dakika sürer. Ama bu kitaptaki bazı cümleleri yazmak haftalar aldı. Elde ettiğimiz bilgilerin doğruluğunu kontrol eden insanlara ihtiyacımız vardı. Bir ay boyunca Neandertallerle ilgili bilimsel makaleler okudular, bir sonraki ay balinalarla ilgili olanlara geçtiler.

Bir grup insan, cümlelerin vermek istediği asıl mesaj hakkında uzun uzun düşündü; okurların tarih hakkında bilmesini istediğimiz şey gerçekten bu mu? Söylediklerimiz yanlış yorumlanabilir mi? Birini üzer mi? Sonra diğer bir ekip üslubumuzla ilgili çalıştı. Bu cümle yeterince açık mı? Daha da net ifade edilebilir miydi?

Çizimlerle ilgili süreç de aynıydı. Bazı çizimler on kez değiştirildi, bir ileri bir geri gitti, çizilen şeyler çöp kutusunu boyladı, sonra yeniden çizildi, sonra tekrar, tekrar çizildi. Bu oğlan çocuğu olmalıydı. Hayır, kız olsun. Daha mı genç olmalıydı? Off, hayır, çok genç oldu…

Sadece tek bir cümle yazmak ve bir kare çizmek için bile bir sürü elektronik posta göndermek, telefon konuşması ve toplantı yapmak gerekti. Ayrıca tüm bu mektupları, telefon görüşmelerini ve toplantıları düzenleyen birileri de vardı, imzalanacak sözleşmeler, ödenecek maaşlar vardı; yemeği de unutmamak lazım, kimse aç aç çalışamaz değil mi?

Kısacası bu kitabın ortaya çıkmasında pay sahibi olan herkese teşekkür etmek istiyorum. Onlar olmadan bunu başaramazdım.

Ricard Zaplana Ruiz insanlık tarihine can veren muhteşem illüstrasyonları çizdi.

Jonathan Beck projeyi coşkuyla destekledi ve gerçekleşmesine yardım etti.

Susanne Stark bana dünyayı gençlerin gözünden görmeyi; daha basit, daha açık ve yapabileceğimi düşündüğümden daha derinlikli yazmayı öğretti.

Sebastian Ullrich her kelimeyi tekrar tekrar okuyarak ilgi çekici ve kolay anlaşılır bir hikâye yazmaya çalışırken, bilimsel gerçeklikten ödün vermediğimizden emin oldu.

Bir de Sapienship ekibindeki harika insanlar var: Naama Wartenburg, Jason Parry, Daniel Taylor, Michael Zur, Nina Zivy, Shay Abel, Guangyu Chen, Hannah Morgan, Galiete Gothelf, Nadav Neuman, Hannah Yahav and Ettie Sabag. Sayfa tasarımcısı Hanna Shapiro, çeşitlilik danışmanı Slava Greenberg ve çok yetenekli editör Adriana Hunter, ekibe destek verdi. Tüm çalışma kendisini işine adamış, harika CEO'muz Naama Avital tarafından yönetildi. Ekibin her üyesi bu çalışmaya katkıda bulundu. Profesyonellikleri, çalışkanlıkları ve yaratıcılıkları olmasaydı, bu kitap ortaya çıkamazdı.

Ayrıca annem Pnina, kız kardeşlerim Einat ve Liat, yeğenlerim Tomer, Noga, Matan, Romi ve Uri'ye sevgi ve destekleri için teşekkür ederim.

Büyükannem Fanny, biz kitabı bitirmek üzereyken, 100 yaşında hayatını kaybetti. Onun sonsuz nezaketi ve neşesi için daima minnettar olacağım.

Ve son olarak, yıllardır bu kitabın hayaliyle yaşayan, bu ve bunun gibi projelerin hayata geçmesini sağlayan Sapienship'i kuran ve yirmi yılı aşkın süredir bana ilham veren, sevgi dolu yoldaşım, eşim Itzik'e teşekkür etmek istiyorum.

- Yuval Noah Harari

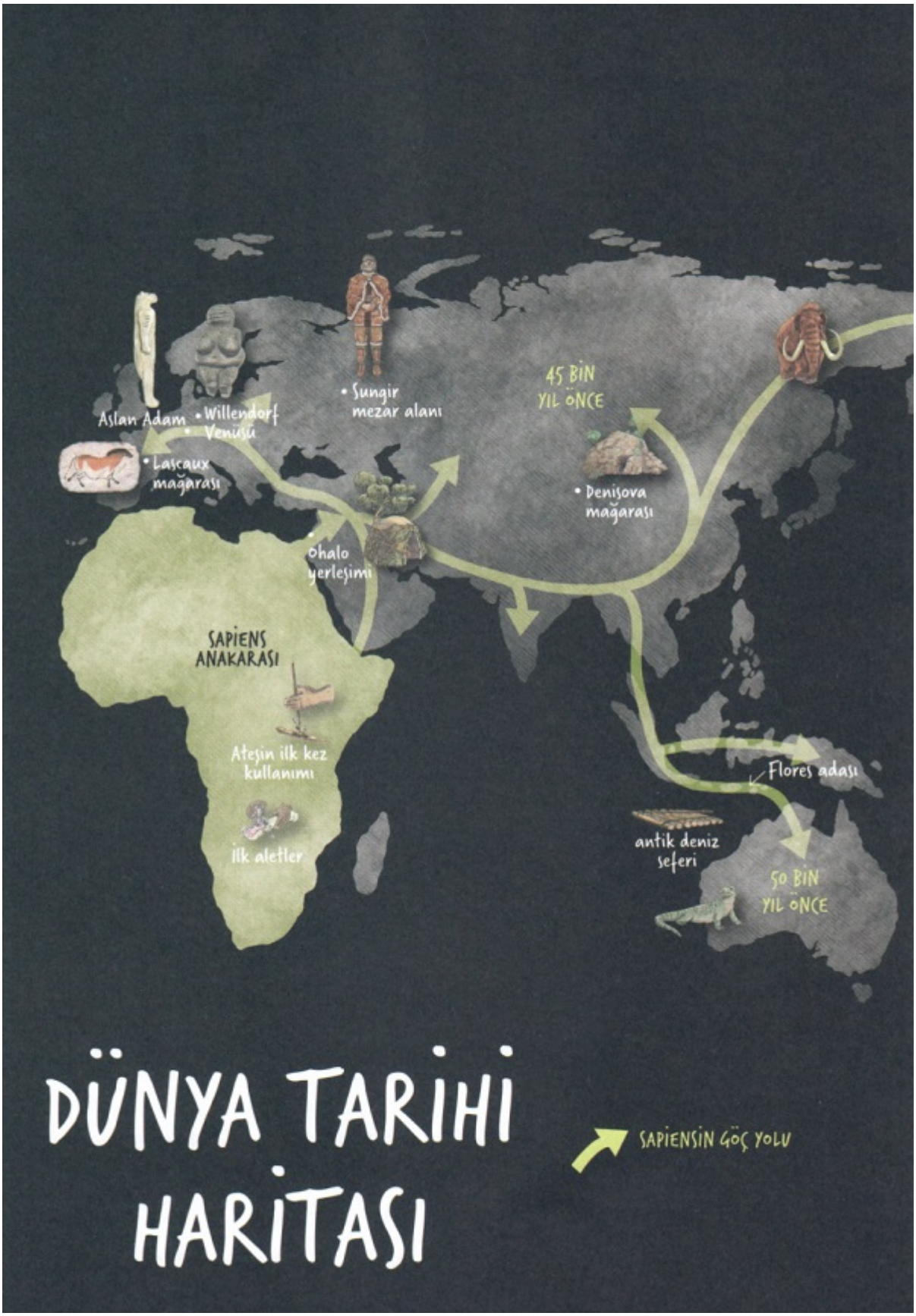
Tüm homo Sapiens meslektaşlarıma bilgilerini ve dostluklarını paylaştıkları için teşekkür ederim.

Ada Soler ve Rosa Samper'a aşıladıkları güven için,

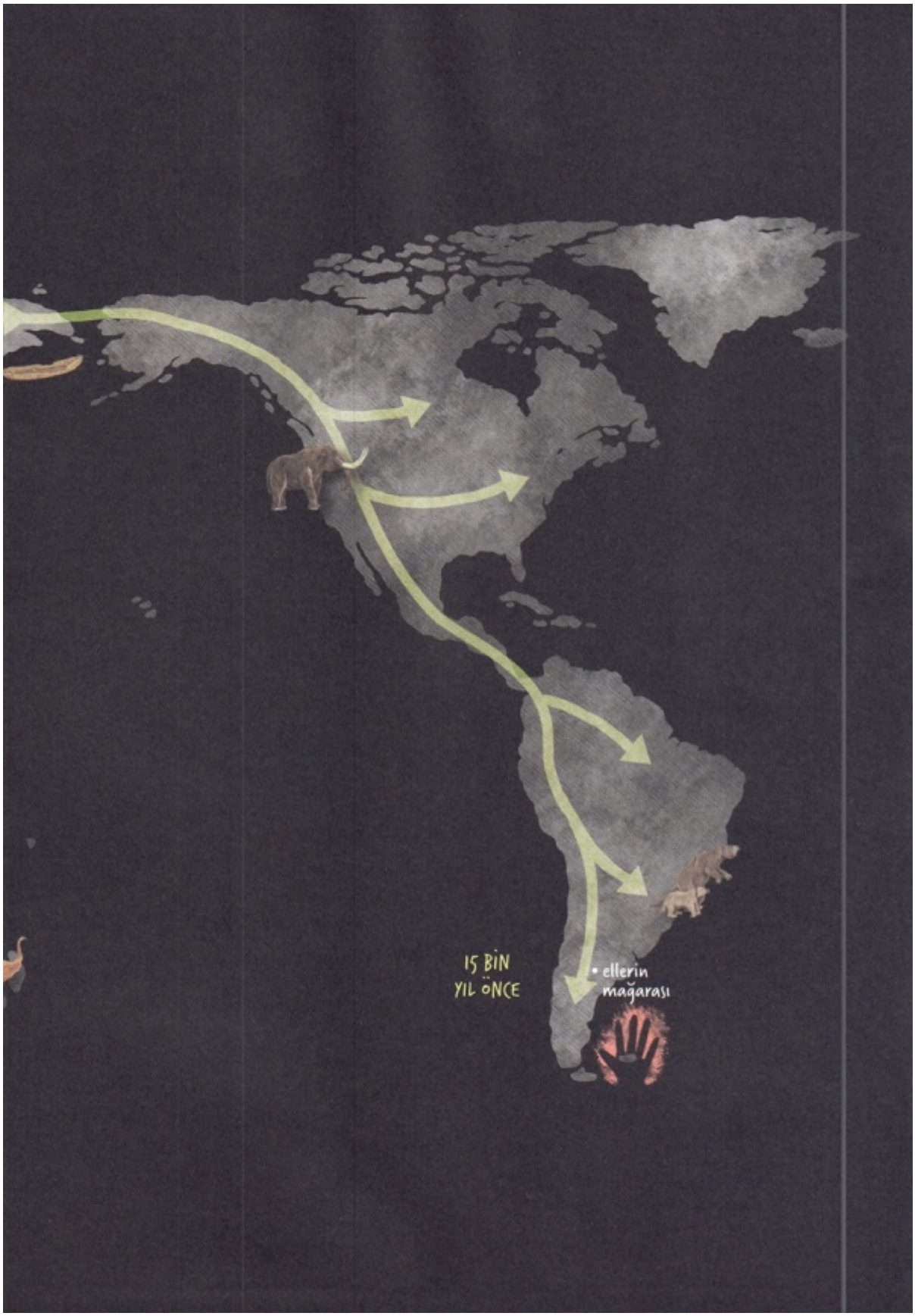
Sapienship ekibine, yaratım sürecinin her aşamasındaki yol göstericilikleri ve yardımları için,

Ve tabii ki Yuval Noah Harari'ye çizimlerime, yeryüzünün yarısında metinleriyle birlikte onları da dolaştıracak kadar güvendiği için teşekkür ederim.

- Ricard Zaplana Ruiz

Aslan Adam
• Willendorf
• Venüsü
• Lascaux mağarası
• Sungir mezar alanı
45 BİN YIL ÖNCE
• Denişova mağarası
• ohalo yerleşimi
SAPİENS ANAKARASI
Ateşin ilk kez kullanımı
ilk aletler
Flores adası
antik deniz seferi
50 BİN YIL ÖNCE
DÜNYA TARİHİ HARİTASI
SAPİENSİN GÖÇ YOLU

15 BİN
YIL ÖNCE
• ellerin
mağarası

Kitabın içeriği hakkında:
Bilimin en güzel tarafı sürekli yeni buluşlar yapılmasıdır. Bilim insanları her yıl dünyaya dair anlayışımızı değiştirecek yeni buluşlar yapıyor. Bu kitapta anlattıklarımızı en güncel bilimsel araştırmalara dayandırmaya özen gösterdik… ama bilim insanlarının bile hâlâ anlaşamadığı bazı konular vardır. Zaten insanlık tarihindeki bazı bölümler daima bir gizem olarak kalacak. Ama durun! Bu her şeyin tartışmaya açık olduğunu göstermez. Bu gezegende birçok farklı insan türünün yaşadığından eminiz. Kesin olarak söyleyebiliriz ki hayatta kalan tek insan türü, yani bizim türümüz, bitkileri ve hayvanları kontrol etmeyi öğrendi, şehirler ve imparatorluklar kurdu, uzaygemileri, atom bombaları ve bilgisayarlar yaptı. Bu devrimler bugün yaşadığımız dünyayı yarattı. Ve belki günün birinde siz de tüm insanların dünyayı anlayışını değiştirecek bir şey keşfedeceksiniz…